

Jog

történeti szemle

2005
KÜLÖNSZÁM

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

A magyar
jogtörténet-tanítás
kezdetei

A középkori egyetemek
létrejöttének
és az egyetemi oktatás
megszületésének
sajátosságai

A jogtörténeti tárgyak
jelenlegi oktatása
Magyarországon
és annak jövőbeni
alternatívái

Haditanács Győr után,
Waterloo előtt

A jogtudományi képzés
átalakítása
a Bologna-modell szerint
Grazban

Lósy Imre

TARTALOM

Mezey Barna: Ajogászképzés változásai	1
JOGI OKTATÁS A MÚLTBAN	3
Szuromi Szabolcs: A középkori egyetemek létrejöttének és az egyetemi oktatás megszületésének sajátosságai	3
Vigh Annamária: A kánonjog oktatása a budapesti egyetemen a XIX. század végétől a XX. század közepéig	8
Hamza Gábor: Vécsey Tamás és a jogi szemináriumok	12
Horváth Pál: Tudós elmék és eredmények a hazai modern jogi tudományosság kifejlődésében	21
Ajánló	26
JOGI OKTATÁS AZ 1990-ES ÉVEK MAGYARORSZÁGÁN ÉS ÁLLÁSFOGLALÁSOK	
A BOLOGNAI EGYZEMÉNYRŐL	27
Szabó Miklós: A jogászképzés társadalmi funkciójáról – húsz év múlva.....	27
Szabó István: A jogtörténeti tárgyak jelenlegi oktatása Magyarországon és annak jövőbeni alternatívái	33
Barna Attila: Haditanács Győr után, Waterloo előtt.....	36
III. Hazai Jogtörténetész Találkozó – Győr – Nyilatkozat	39
Mezey Barna: Gondolatok a magyar jogtörténet-tanítás kialakulásáról	40
A szegedi Dékáni Kollégium Jogtörténeti szekciójának állásfoglalása.....	41
HÍREK	41
A BOLOGNA MODELL ÉS A KÜLFÖLDI EGYETEMEK TAPASZTALATAI	42
Willibald Posch: A jogtudományok jövője az egyetemeken	42
Szabó Béla: A német jogtörténet oktatás és kutatás	45
Markus Steppan: A jogtudományi képzés átalakítása a Bologna-modell szerint Grazban – pro és kontra, valamint az átalakítás lehetséges útja	50
Takács Tibor: Jogtörténeti tantárgyak szerepe az európai felsőoktatási térség követelményei szerint megreformált francia jogász-képzésben	53
John Bell: A jogászképzés és Bologna brit nézőpontból.....	61
Waltraute Stege: Az Európai Ügyvédek Egyesületének állásfoglalása a Bolognai Egyezmény alapján előírt oktatási reformhoz	67
Felhívás.....	41
E számunk szerzői	68

Magyar Tudományos Akadémia Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtörténeti Kutatócsoport

Címlapkép:

Lósy Imre

1637 – 1642, Esztergomi Érsek, a Jogi Kar alapítója

Jog

történeti szemle

Szerkesztő bizottság:

Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna

Dr. Izsák Lajos, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Dr. Tóth Béla

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3. II. em. 211. Tel./Fax: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Nyomda: GB Kft. 2000 Szentendre, Pátriárka u. 7.

A Magyar Akkreditációs Bizottság 2003. évi adatai szerint ez évben Magyarország kilenc jogi karán 14 651 joghallgató tanult. A jogászképzés mellett, és elhelyezkedési szempontból a végzett jogászokat bizonyos szempontból érintő egyéb szakokon (politológia, igazságügyi ügyintéző, munkaügyi és társadalombiztosítási szakemberek) ugyanezen fakultásokon illetve a BKÁE Államigazgatási főiskolai karán további 6 452 hallgatót képeznek.

Budapesten 2003-ban bírói fogalmazói helyet nem hirdettek. Az ügyészség által közzétett pályázati felhívások szerinti helyek száma harminc alatt maradt. A budapesti ügyvédi kamara túlképzésről szól. Az adatok nyilvánvalóan bizonyítják, hogy megszűnt az a kedvező állapot, amikor önmagában a képzésbe történő bejutás biztos elhelyezkedést, kiszámítható jövőt ígért. Dacára a politikai rendszerváltást követő jelentős tekintélynövekedésnek, az 'eurojog' meghonosítását kísérő további igényeknek, megszűnt a „jogászhétség”, megszűnt a garantált elhelyezkedés lehetősége.

Az elmúlt években gyökeresen megváltozott a felsőoktatás filozófiája is. Az oktatási tárca kormánytól függetlenül mindvégig és határozottan az egyetemre felvehetőek számának radikális növelése mellett állt ki, aminek következtében ma lényegében minden második érettségiző felső fokon folytathatja tanulmányait. (A hallgatók száma 1990-hez képest 2004-re 102.387-ről 409.572-re nőtt) Az élet-

hossziglani tanulás koncepciója – bár az első alapidiplo-ma számára kitüntetett helyet biztosít a képzésben, – átértékelte az egyetem helyét a képzés szerkezetében. A mai egyetem a korábbi elitképzés helyett *tömegképzést* folytat. A tömegképzés pedig indokot szolgáltat a tradicionális európai egyetemi modell átértékeléséhez.

A tények aligha vitathatóan igazolják, a folyamatok hosszabb távon garantálják, hogy a jogászképzésben a korábbi helyzettel szemben bizonyos értelemben *túlképzés* folyik. (A hallgatólétszám növelése mellett voksoló oktatási kormányzatnak kézenfekvő volt az egyik legolcsóbb, ugyanakkor nagy társadalmi reputációval rendelkező, tehát keresett jogászképzés felduzzasztása, melyekhez számos kart alapított az elmúlt években). A túlképzés mértékéről nincsenek pontos adataink, hiszen a jogász diploma köztudottan a legjobban konvertálható diplomák egyike. Olyan általános társadalomtudományi

Mezey Barna:

A jogászképzés változásai*

képzést igazoló okirat, amely nem csupán a hagyományos igazságszolgáltatási és közigazgatási szakma pozícióinak elnyerésére jogosít, hanem számtalan egyéb gazdasági, kulturális és politikai terepében ad lehetőséget érvényesülésre, nem is beszélve a nemzetközi szervezetekben, az euro-adminisztrációban elérhető lehetőségekről. A szakmai jai-

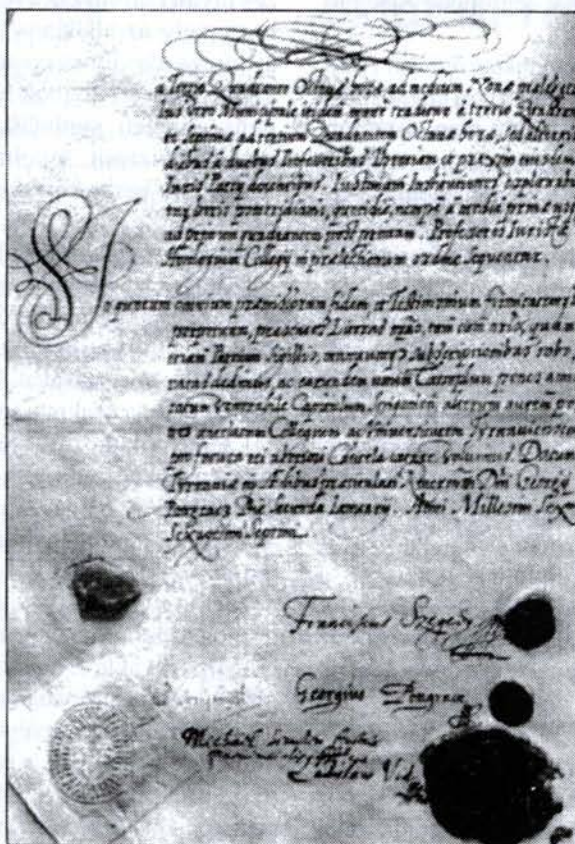
kiáltások döntően az igazságügyi terület és a joghallgatók/végzett jogászok számának összevetéséből operálnak, melyek értelemszerűen mellőzik a fentebbi lehetőségek figyelembevételét. Abban azonban nincsen vita, hogy nagyszámú jogászt képeznek Magyarországon, és hogy ez a korábbiakhoz képest jelentősen megnöveli a pályakezdeők nehézségeit, csökkenti az elmúlt évtizedekben amúgy kiváló elhelyezkedési esélyeket.

Nem véletlen, hogy egyre több felől halljuk a *szabályozás* követelését. A szabályozásra a képzés három pontján van lehetőség: a képzés elején (a bekerülésnél) menet közben, a képzés során, és utólag, az elhelyezkedésnél.

A *bekerülésnél* a legjellegzetesebb eszköz a *numerus clausus* alkalmazása, melyet Magyarországon évtizedeken át alkalmaztak. Ez a megol-

dás azon alapszik, hogy a majdani munkaerő-szükségletet előzetesen meghatározzák, és ennek megfelelően alakítják ki a felvételi keretszámokat, melyet azután a nagy jelentőségre jutó felvételi vizsga során elvégzett szelekcióra alapozva töltenek fel. Ez a rendszer, (mely kedvelt megoldása volt a szocialista tervgazdálkodásnak), elveszítette létalapját, hiszen nem állnak rendelkezésre olyan információk, melyek alapján a gazdaság felvevőképessége megbecsülhető (a már említett, szűk igazságszolgáltatási és közigazgatási szférán túl). A kormányzat is hátrál kifelé ebből a kényszerpozícióból, és az államilag finanszírozott képzés kereteinek meghatározásával leginkább a megrendelő szerepébe kíván visszahúzódní. (Lemondva előzetes szabályozó szerepéről.)

A *képzés során elvégzett szelekció* az egyetemre kerülne. Ezzel azonban évszázados tradíciók ellenkeznek.

A jogi kar alapítólevele

Korábban – az egyetem nem szelektáló, hanem képző feladatokat vállalt, nem szorult munkaerőpiaci felmérések elemzésére. 1920 előtt az egyetem nem korlátozta a felvehető hallgatókat számszerűleg, és egyetlen szempontja a megfelelő szigorlati ellenőrzés volt. A szovjet típusú szocializmus időszakában a tervgazdálkodás eleve lehetetlenné tette a keretszámhoz képest a „szórás”.

A rendszerváltást követő évek normatív finanszírozása arra szoktatta rá az egyetemeket, hogy minél több hallgatót tartsanak benn a karokon. A kreditrendszer hallgatóbarát szabályozása jelentősen megnehezíti az esetleges szelektálást, számtalan biztosítékot építve be a gyengébben tanuló hallgatók számára is a tanulmányok elnyújtására. Ez a szabályozó tehát legfeljebb kiegészítő eszközként működhet.

A képzést követő szabályozás a *munkaerőpiacé*. Ahol egyfelől a piac kereslete-kínálata határozza majd meg, mekkora a jogász-szükséglet, és a telített piac visszajelzései befolyásolják majd a szakma társadalmi tekintélyét, s egyben a képzés iránti igényt. Ez a megoldás persze az egyén számára megrázó lehet (de az élethossziglani tanulás, a pályakorrekciók lehetőségei némi orvoslást nyújthatnak a fájdalomra). A munkaerőpiaci értékelés az egyetem számára sem feltétlenül kedvező, hiszen a praxis határozott követeléseinek kell eleget tennie, fel kell adnia a képzésben képviselt universitas-jellegeből és igazodnia kell az igazságügyi szakma sokszor technikai jellegű elvárásaihoz. (Holott a magyar jogász diploma magas színvonalát éppen az elméleti alapozású, innovatív szellemiségű univerzális tudásmennyiség adta meg eddig). De hát ebben a rendszerben a hallgatót, a kibocsátó alma matert egyaránt a diplomák minősége, a tudás konkrét használhatósága oldaláról értékelik. Ahol a munkaadók tapasztalataik alapján rangsorolják az egyetemeket, a diplomákat és ennek megfelelően nő vagy csökken a kereslet egy-egy diploma iránt.

A jövőben tehát a képzés előterében az a kérdés áll: mennyiben tudnak a karok eleget tenni a jogász szakma elvárásainak, mennyiben tudja a gyakorlati képzéshez úgy közelíteni a képzést, hogy ugyanakkor a tradicionális egyetemi minőséget is biztosítani tudja. Kettős minőségről van tehát szó: egy külső megfelelés minőségét és egy belső hagyományos minőség egyeztetését kell elvégezni.

Ebben a helyzetben, a jogászképzés vonatkozásában meglehetősen nehézségeket okozna az európai oktatási miniszterek döntése, mely 2006-ban jelölte meg a (bolognainak mondott) 3–2 évfolyamos (Bachelor+Masters) képzés bevezetésének határidejét.

Az EK-ról szóló szerződés egyértelműen rögzíti: az európai uniónak az oktatás (s ezen belül a felsőoktatás) tartalmával, szervezeti felépítésével kapcsolatos kérdések vonatkozásában nincsen hatásköre, az a tagállamok kizárólagos hatáskörébe tartozik, ennél fogva Magyarországot e vonatkozásban nem köztelezi semmi gyökeres átváltoztatásra vagy módosításra. A változtatások lényegében nem az uniós csatlakozáshoz, hanem a ma-

gyar oktatási miniszter által is aláírt Bolognai Nyilatkozathoz kötődnek, amely az európai oktatási térségben a munkaerőpiacra felkészítő felsőoktatási rendszerek kompatibilitását és egymással való összehasonlíthatóságát alapozza meg. *A kompatibilitást tehát és nem a tartalmat.* Az összehasonlítható végzettségek rendszerét, a kétszintű alapképzést, az egységes kreditrendszert, a hallgatói és oktatói mobilitást, a minőségbiztosítási rendszerek közelítését. A veszély abba van, hogy *a formák erőltetése a tartalom pusztulásához vezet.*

Tartalmilag ugyanis ez a szisztéma a magyar jogászképzés teljes (és céltalannak látszó) felforgatásával járna együtt. A jelenlegi egységes ötéves jogász alapképzés olyan háromszáz éves tradicionális szerkezetben folyik, mely az általános társadalomtudományi (filozófiai-közgazdaságtani-szociológiai) alapokra építkező, jogtörténelmi és jogbölcséleti ismeretekkel kiegészített, mély elméleti jogtudást és praktikus jogi ismereteket egyaránt biztosít. A politika számára persze semmi sem lehetetlen: igazgatási döntéssel ebből is lehet az angol-szász szerkezetre emlékeztető, a praxis igényeit szem előtt tartó jogtechnikusok kiképzésére alkalmas struktúrát faragni: az azonban egyenlő lenne képzési hagyományaink teljes félre tételével, értékeink leminősítésével, de legalább is a jogi oktatás legalább nyolc-tíz évig elhúzódó felforgatásával. S nem csak a képzés maga, hanem a piac, a szakmai igényeket megfogalmazó fogadó fél sem nyilatkozott még. A szakmai szervezeteket, a munkaadókat senki sem kérdezte meg arról, milyen fogadókészség lenne egy alacsonyán képzett „hároméves” jogi tanulmányokat végzett „szakember” iránt. A program hazai pártolói hatástanulmányok nélkül tételeznek egy, a felsőoktatást részben elvégzett, társadalomba tóduló tömeges munkaerő iránt igényt.

Mindezt akkor, amikor a jogászképzés feloszthatóságáról szerte Európában még mindig nagy viták zajlanak (a lengyeleknél, norvégoknál megfeneklett a kísérlet, a németek elnapolták a kérdést, az osztrákok vonakodnak, az igazságügyi miniszterek egyelőre tiltakoznak számos országban.). Amikor a magyar jogászképzést éppen átállítja a politika a tömegképzésre, amikor a kormány bejelentése szerint a felsőoktatás finanszírozási rendszerének teljes átalakítására készül, és – ettől függetlenül, aktuálpolitikai és gazdasági okokból – egy erőteljes költségvetési megszorító program realizálását kezdte meg a tárca. Nem várnak könnyű évek a jogi felsőoktatásra.

A magyar jogi karok és a jogász szakma soha nem látott egységben állt ki az egységes jogászképzés fenntartása mellett. Megpróbálták megértetni a kormányzattal, hogy egy ilyen elhamarkodott döntés rendkívül negatív következményekkel járna a jogászképzésre nézve. Ennek következtében egyelőre lekerült napirendről a jogászképzés kettészakítása.

* Elhangzott a Szegedi Társadalomtudományi Kollégium szervezésében rendezett „A felsőoktatás jelene és jövője” című konferencián 2004. március 23-án.

JOGI OKTATÁS A MÚLTBAN

Az utóbbi évtizedek történelmi kutatásai egyre inkább rávilágítanak arra, hogy mennyire összetett folyamat eredménye mindaz, amelyet a középkori egyetemi oktatás megindulásaként szokás említeni. A kéziratos források tanulmányozása egyértelműen mutatja az egyes oktatók személyes szerepének fontosságát, amint az oktatás folyamán, lépésről lépésre bővülő anyaggal és hangsúlyokkal törekszenek az előadott diszciplína plasztikus, és a gyakorlatban is hasznosítható kifejtésére. Ez az oktatói tevékenység képezi azt a folytonos belső tartalmat, amelynek külső kerete és jogi meghatározottsága az universitasok (egyetemek) megalapításával a XII. századra átalakul.

AZ „UNIVERSITAS”

Az egyetemek latin neve *universitas*. Ez a szó a latin „universor”-ból származik, amely egy középpont körül forgó valóságot jelöl (unus – versor). A szó eredetére különböző magyarázatok születtek, amelyek közül a legközkedveltebb értelmezés az universitaszt úgy tekinti, mint az egész világról (amelynek latin elnevezése *universum*: rendezett, egy központ körül keringő világmindenség) ismereteket átadó intézményt.

Azonban ez a magyarázat valójában utólagos értelmezése a már létező *universitas* elnevezésnek. Az alapot a római jogban kell keresnünk. Itt a személyegyesületek egyik fajtáját nevezték „universitas”-nak, mint egy adott célra szövetkezett, belső szabályokkal rendelkező testületet. A személyegyesületeknek más elnevezései voltak: a *corpus*, és a *collegium*, de ezek az *universitas* általános jelentéstartományához képest speciálisabb egyesületeket jelöltek.¹

Ezt a jogi formát a középkorban sajátos módon a *céhek* szervezeti működésére alkalmazták. Ennek tükrében tudjuk definiálni az egyetem (*universitas*) tényleges középkori jelentését. Az *universitas* tehát egy olyan céh (szakmai testület), amely két fő csoportot foglal magába: a céh teljes jogú tagjait, azaz a tanári testületet (*universitas magistrorum*) és a még nem teljes jogú tagokat, azaz a tanulók közösségét (*universitas scholarium*).

KÁPTALANI ISKOLÁK ÉS „STUDIUM GENERALÉK”

Az egyetemek alapítási dátumának pontos meghatározása nehézségekbe ütközik, és az egyes kutatók más-

Szuromi Szabolcs:

A középkori egyetemek létrejöttének és az egyetemi oktatás megszületésének sajátosságai

más időpont mellett törnek lándzsát.² Ennek oka, hogy nem lehet kellő egzaktsággal meghúzni a határvonalat, hogy meddig tekinthető egy intézmény székesegyházi iskolának vagy *studium generalének*, és mettől nevezhetjük már egyetemnek. A kutatás számára biztos támpontokat csak a pápai vagy császári alapítólevelek, illetve elismerő bullák jelentenek, amelyekből azonban nem sok áll rendelkezésünkre, csak későbbi másolatuk, vagy újabb oklevéllel történő megerősítésük.

Az egyetemek kialakulásának lényegében kettős gyökerét fedezhetjük fel. Mindkettő egyházi oktatási intézmény: a *káptalani iskola* és a *studium generale*.

A *káptalani iskolák* kialakulása visszanyúlik a VIII–IX. század fordulójára, Nagy Károly uralkodására (768–814). Már korábban is a templomok képezték a kulturális központokat, ahol a papok kezdettől fogva végeztek oktató-tanító munkát, különösen igaz ez a székesegyházakra. Nagy Károly érdeme, hogy 789-ben kiadott *admonitio generalisával* kötelezővé tette a papságra készülők oktatását a székesegyházakban, amely részét képezte az utókor által „karoling reneszánszként” aposztrofált kulturális megújulásnak. Ennek anyagi következményeit a püspökre terhelte rá. A 813-as Mainzi Zsinat rendelkezése szerint (c. 10) ezeket az iskolákat a plébániák mellett is fel kellett állítani, hogy ott megfelelő szinten tudjanak gondoskodni a papi utánpótlás neveléséről.³ Jólval később, az 1179-es III. Lateráni Zsinat intézkedik majd arról, hogy a székesegyházaknál „tisztességes javadalmat” kell biztosítani megfelelő számú magiszter számára, az oktatás biztosítása végett.⁴

Nagyszombat látképe a XVII. században

—

Szent Domonkos 1216-ban életre hívta a *Dominikánus Rendet*, amelyet III. Ince pápa (1198–1216) és III. Honoriusz pápa (1216–1227) is megerősített. A rend sajátosságai közé tartozott az *igehirdetés* céljából elfogadott szegénység, illetve a *magasszintű teológiai ismeretek* elsajátítása, amely a rend eredeti térítő tevékenységét szolgálta. Ennek az oktatására hozták létre erősen központosított főiskoláikat a *Studium generalékat*. A domonkos rend szabályzata a korábbi rendi szabályzatokkal szemben, nem intézkedett a fizikai munkával kapcsolatban, a tanulmányok végzését azonban aprólékosan szabályozta. Ezek az intézmények párhuzamosan fejlődtek az universitásokkal, de szervezetük jóval szilárdabb és szigorúbb felépítésű volt, ami együtt járt a rendi keretekkel. Ebből az is következett, hogy a *studium generalék* magas oktatási színvonallal rendelkeztek, hiszen a rend nagyobb tudású, általában legalább magiszteri fokozattal rendelkező tagjai több intézményben is oktatói szerepet töltöttek be. Jól példázza a dominikánusok egyetemi aktivitását, hogy 1234-re a párizsi egyetem 15 hittudományi doktora közül már 9 a dominikánus rendhez tartozott.⁵

AZ EGYETEMI OKTATÁS RENDSZERÉNEK KIALAKULÁSA

1. A XII. század második felében, illetve a XIII. század elején tanúi lehetünk egy átalakulási folyamatnak.⁶ A székesegyházi iskolában tevékenykedő mesterek és diákok érdekeik védelmére céhekbe tömörültek, amelyet mint azt már előzőleg láttuk, római jogi kategóriával „*universitas*”-nak neveztek el. Erre példa az *Universitas Magistrorum et Scholarium Parisinensis*. A legelterjedtebb vélemények szerint a legelső három egyetem sorrendben a következő. A *bolognai*,⁷ amely 1050 körül jött létre és jogi oktatásáról híres. A második a *párizsi*, körülbelül 1170-ben alakult,⁸ itt a filozófiai és teológiai stúdiumok számítanak kiemelkedőnek, de a kánonjog oktatása is magas színvonalon állt.⁹ Végül a harmadik a *salerno*i 1173-ban jött létre, ahol az orvostudományokat művelték.¹⁰

Az egyetemek elismertségéhez kezdetben pápai bulla volt szükséges, de csakhamar a német-római császár is magának vindikálta az egyetemalapítási jogot (vö. Barbarossa Frigyes [1155–1190]), ami jelzi, hogy a világi hatalom is korán felismerte az egyetemi képzés jelentőségét. Ezek az alapító levelek a felsorolt egyetemeknél is későbbre, a XIII. századból származnak. Több fajta olyan okiratot tartunk számon, amely egy adott egyetem elismertségét meghatározta. Ezek közül a legjelentősebbek a *pápai megerősítő oklevelek*, ilyenekkel egy egyetem kapcsán is többször találkozunk. Továbbá ismerünk *uralkodói megerősítéseket*, és nem utolsósorban találkozunk különféle *kiváltságlevelekkel*, amelyek szintén az egyetemek könnyebb működését hivatottak elősegíteni.

A létrejött egyetemek már nemcsak a *klérus* képzését látták el, mint azt a székesegyházi iskolák eredeténél láttuk, hanem már *világiak képzésével* is foglalkoztak.

Ez különösen a *jogtudományok* terén jelentkezett, hiszen ilyen végzettségű szakemberekre a királyi vagy császári kancelláriában és a jogszolgáltatásban nagy szükség volt. Ehhez kapcsolhatjuk még a városiasodás hatását, amely szintén erőteljes lökést adott az egyetemek fejlődéséhez, elég ha csak azokra a hallgatókra gondolunk, akik a különböző városi funkciók elnyerésének a reményében döntöttek az egyetemi tanulmányok vállalása mellett.

A tanítás több lépcsőben történt. Egyetemi képzésre csak az jelentkezhetett, aki már befejezte a *hét szabad művészet* tanulását (*septem artes liberales*), amely a következő stúdiumokat foglalta magában: nyelvtan, szónoklattan, dialektika; számtan, zene, csillagászat és mértan. A hét tárgy két fő csoportra oszlott, az első háromat közösen *triviumnak* nevezték és oktatásuk általában a plébániai iskolákban folyt; míg a többi négyet közösen *quadriviumnak* hívták, amelyek már a magasabb szintű tanulmányokra készítették fel a diákokat. Ezeknek a tárgyaknak az oktatása külön karon történt (*facultas artium*), amelyekből fejlődtek ki később a „*bölcsész*” karok. Az alapképzés végét a borostyánkoszorú elnyerése jelentette, amiről a végzetett *baccalaureus*-nak nevezték. Ezután következett a céhek szakvizsgájának megfelelő tanítási engedély – *licentia* – megszerzése, amely az *archidiakónus* előtt egy *tézis* megvitatásával végződött. Ez már magiszteri fokozatnak számított, azaz a sikeresen befejezett vizsga után a jelölt már tagja lehetett a tanári testületnek. A *licenciátust* letett hallgatók többsége ezzel a fokozattal befejezte egyetemi tanulmányait, hiszen a *doktorátus* megszerzése további külföldi tartózkodást, azaz még több költséget jelentett volna, nem is beszélve magának a doktorátusnak az eléggé magas áráról, amelynek megfizetése egy magát végtelenségig tartózkodásba vert egyetemi diák számára már általában végképp lehetetlenné bizonyult. A tanulmányok betetőzése a *doktori* fokozat elnyerése volt. A szó maga *képzőt, tanítót* jelent, arra utalva, hogy a fokozat birtokosa a saját szakterületén „*doctus*”, azaz képzett, tanult. A doktori védés nyilvános, a többi diák jelenlétében lezajlott disputát foglalt magában. A tézis felvetése szintén az egyetem vezetősége előtt folyt, azonban itt már a diáktársaknak is lehetősége nyílt a tézissel kapcsolatban kérdéseket megfogalmazni, amelyre a jelöltnek szintén reflektálni kellett.¹¹

A tanárok (magiszterek) és diákok *közös testületet* alkottak, amelyben kölcsönösen kiegészítették egymást. Szervezetük szempontjából az egyetemeket két fő csoportba szokás sorolni. Az *első* az úgynevezett alulról építkező, vagy demokratikus egyetem-típus, amelynek legjellemzőbb megnyilvánulása a bolognai egyetem. Itt a hallgatók maguk választották a tanárokat és az egyetem vezetőségét – ez két rektort foglalt magában – és az egyetem szabályzatát is közösen állították össze, ezért *Universitas Scholariumnak* is nevezték.¹² A karok élén a *decanus* (*doyen*) állt, az egyetem legfőbb vezetője pedig az *archidiakonusi* rangban lévő *nagykancellár* volt. A *másik* típus némi-

leg ellentétes az elsővel, azaz központosítottabb szervezettel rendelkezett, és a hallgatóknak jóval kevesebb befolyásuk volt az egyetem működésére, szervezetére. Erre példa a *párizsi modell*.

A már mesteri (magistratus-licentia) fokozatot elnyert hallgatók részt vettek az egyetemi oktatásban. A hallgatók *kollégiumokat* alkottak általában nemzetiségük szerint, de a *doktorok* külön kollégiumba tömörültek. A kollégiumokat, attól függően, hogy milyen nyelvterületen helyezkedett el az egyetem, különféle nevekkel illették: *náció*, *bursa*, *college*, Bolognában angol archidiaconus vezetésével főleg német területről jött hallgatók tanultak, míg Párizsban főleg svéd, magyar, angol, német és itáliai hallgatók sajátították el a középkori tudományokat.¹³ Megélhetésük kezdetben elég sok problémát vetett fel. Kortárs feljegyzések szerint a párizsi egyetem környékén az előadások után tömegesen koldultak az egyetemisták. A hallgatók barátaik kölcsöneiből vagy, ha tehetősebb volt, a család támogatásából tartották fenn magukat, esetleg pártfogókat kerestek, akik hajlandók voltak a tanítási költséget átvállalni. De a tanárok helyzete sem volt kedvezőbb, ők a diákjaikból éltek meg, már ha megéltek. Megélhetési lehetőségnek számított az egyetemhez kapcsolódó könyvmásolás. Ez egy sajátos másolási formát alakított ki, a *pecia-t*, ami annyit jelentett, hogy a kódexet ívfüzetekre bontva adták ki másolásra, amelyeknek a színvonalát hivatalnokok ellenőrizték (*stationariusok*).¹⁴ Ilyen peciajeles kódexről először Bolognából és Párizsból tudunk a XIII. század közepéről.¹⁵ Az újabb egyetemekenél, illetve a német területen nem alkalmazták ezt a módszert.

2. Az oktatás úgy zajlott, hogy az előadó *prelegálta* (előolvasta) a kijelölt anyagot, majd ahhoz kommentárokat fűzött. Ezt az egyetemisták lejegyezték és hozzákapták a kommentárt, vagy magába a szövegbe (glossa interlinearis) vagy a leírt szöveg margójára (glossa marginalis). Ezek a diákok által lejegyzetelt iratok, alkották később a diák hazatérése után, az adott országban a tudományágban nélkülözhetetlen szakirodalmat jelentős részét, elég ha csak a Szent Gellért legendájában leírtakra gondolunk: (...) *a szükséges költségekkel ellátva Bolognába küldték őket, s itt a nyelvtan, a bölcsészet, a zene és az egyházi jogszabályok tudományában és minden szabad tudomány ágazataiban kiváló és jeles oktatást nyertek. A végén az ötödik évben tudományos könyveiket is magukkal hozva visszatértek.*¹⁶

Ahhoz, hogy valaki a három nagy tudományterület bármelyikével foglalkozhasson túl kellett jutnia a *filozófiai* stúdiumokon, ami ekkor elsődlegesen az *arisztoteleszi filozófiát* jelentette *skolasztikus* feldolgozásban.¹⁷

Ahhoz, hogy valaki a három nagy tudományterület bármelyikével foglalkozhasson túl kellett jutnia a *filozófiai* stúdiumokon, ami ekkor elsődlegesen az *arisztoteleszi filozófiát* jelentette *skolasztikus* feldolgozásban.¹⁷ A skolasztika, amely a XIII. században meghódította a teljes tudományos életet, Arisztotelesz műveinek újra felfedezésén alapult. A Boethius által feldolgozott arisztoteleszi logika ugyan már korábban is ismert volt, azonban csak a XII. századra tehetjük az *Analytica*, a *Topica* illetve a *Sophistica* könyvének újbóli felfedezését. Az arab filozófia megismerésének hatására (Avicenna, Averroes, Avicebron, Moses Maimonides) belefoghattak nemcsak az arab filozófusok fordításába, hanem Arisztotelesz írásainak görögből történő lefordításába is. Toledó, Oxford és Szicília szigete járt az élen Arisztotelesz műveinek latin nyelvre történő átültetésében. Az egyetemek tevékenységének köszönhetően, amelyek sorozatosan áthágták a pápai tilalmakat, sikerült Arisztotelesz tanait megfelelően ötvözni az Egyház teológiai nézeteivel.

A jogi fakultások a római jog *Jusztiniánusz* féle foglalatát elemezték, kommentálták (*Corpus iuris civilis*).¹⁸ A *Digesta* magyarázatának megindulását a kutatás *Irnerius* (Yrnerius; Guarnerius; Warner; vagy Werner) [†1121] nevéhez köti, aki 1080 körül kezdte meg a *Digesta* szövegének interpretálását a bolognai egyetemen.¹⁹ A római jog tanulmányozása csakhamar elnyerte a császári támogatást, köszönhetően annak, hogy Barbarossa Frigyes következetesen alkalmazta a „*Quod principi placuit, legis habet vigorem*” elvet. Ettől fogva a császár minden támogatást megadott a római jog művelését vállaló egyetemek számára. Természetesen a *Corpus iuris civilis* ismertetése sem állhatott meg önmagában, így a jusztiniánuszi jog köré is kiépült a kommentárok rendszere a glosszátorok iskolájával: *Bulgarus* (†1167), *Martinus* (†1166), *Iacobus* (†1178) és *Hugo* (†1168). A korábbi glosszákat foglalta össze *Accursius* (1183?–1263), akinek műve *glossza ordinaria*-ként terjedt el. A glosszátoroktól elkülönült a *kommentátor* iskola, amelynek alapítója *Cinus* (1270–1336) és követői, többek között *Bartolus* (†1357) és *Baldus* (†1400) erősen támadták a glosszális magyarázatokat és következtetéseket.

A kánonjogi oktatás keretében a hallgatók a *Gratianus* nevéhez fűződő *Decretum Gratiani* szövegét sajátították el²⁰ a hozzákaptak az állandósult magyarázatokkal (glossa ordinaria), amelyek a *Concordantia canonum* keletkezése után (1140) száz évvel már megszilárdultak, köszönhetően *Ioannes Teutonicus*-nak,²¹ *Laurentius Hispanus*-nak²² és *Bartholomaeus Brixiensis*-nek.²³ A kánonjogi oktatás bolognai megindulásától kezdve a kimagasló bolognai taná-

rok készítették el *summáikat* a Decretum Gratiani-hoz, közülük a legjelentősebbek *Paucapalea*,²⁴ *Rolandus*,²⁵ *Stephanus Tornacensis*,²⁶ *Ioannes Faventinus*²⁷ és *Huguccio*.²⁸

Az orvosi oktatás kezdetben elsősorban elméleti volt, a gyakorlatot állatokon végezték (elsősorban sertéseken). Téves azonban az a közmegegyezés, hogy a reneszánsz idejéig az egyetemeken nem végeztek *boncolást* embereken. Már a XIII. században szigorú feltételek mellett lehetővé vált egy-egy halott boncolása is. Az az állítás sem állja meg a helyét, hogy egyházi tilalom volt érvényben a halott boncolásokra vonatkozólag. Ennek kapcsán VIII. Bonifác pápára (1294–1303) szokás hivatkozni, aki állítólag 1300-ban megtiltotta a halottak boncolását. Valójában teljesen másról van szó. A pápai tilalom nem a holttestek boncolására, hanem a kifőzésére vonatkozott, éspedig teljesen racionális ok miatt. A keresztes hadjáratok során életüket vesztett főrangúak földi maradványait, általában hazaszállították a Szentföldről, amely azonban túl hosszú hajó utat jelentett. A probléma áthidalására a *holttestek kifőzését* alkalmazták, így a hazatérő hajóknak csak az elhunyt csontjait kellett elszállítania. A folyamat azonban annyira nehézkes és hosszadalmas volt, hogy akadályozta az újabb csapatok behajózását. Ennek volt köszönhető a pápai intézkedés.²⁹

A teológiai képzés az eddigieknél jóval összetettebbnek nevezhető. A hallgatóknak először a filozófiai stúdiumokon kellett túljutniuk, amely természetesen a skolasztikától kezdve alapvetően arisztotelészi filozófiát jelentett. A szó szoros értelemben vett teológiai tanulmányok ezután kezdődtek. Ez a *szentírásstudomány* és *Petrus Lombardus*³⁰ szentenciáinak tanulmányozásából tevődött össze, amely két-két évet jelentett. A tanulmányok elsajátításának ellenőrzése kötelező *disputákon* történt, melyeken konkrétan meghatározott tételeket vitattak meg (*questiones disputatae*), illetve azokra a kér-

désekre keresték a választ, amelyek a vita során merültek fel (*questiones quodlibetales*).³¹

Amennyiben a reformáció fellépése (1517) előtti Európa térképén végig tekintünk kb. *nyolcvan* egyetemet számolhatunk össze.³² Természetesen ez a szám kissé csalóka, hiszen ezen egyetemek jelentős hányada szűnt meg még a középkorban, illetve az újkorban. De több olyan egyetemről is beszélhetünk, és sajnos ezek közé tartoznak a magyarországi egyetemalapítási próbálkozások is, amelyek csak nagyon rövid ideig, néhány évtizedig álltak fenn, hogy azután végképp elenyésszenek.³³

ÖSSZEGZÉS

Az oktatás külső kereteinek átalakulása és az egyetemi intézményi szisztéma megszilárdulása nyomán észrevehető változás következett be az oktatás belső sajátosságaiban is. Az egyetemek kialakulásának kezdetén az egyes nagy tudású tanárok alakítottak ki maguk körül tanuló csoportokat, azzal, hogy hozzáértésükkel vonzották a tanulni vágyó ifjúságot. A már működő és elismert egyetemi intézmények mindegyike sajátos szemléletet, „iskolát” teremtett diákjai és tanárai körében, amely alapján különbséget lehetett tenni az egyes egyetemek fakultásai között. Ez a különbség nemcsak az elsajátított írástípusokban jelentkezett (vö. littera bononiensis, littera oxoniensis, littera parisiensis),³⁴ hanem tartalmilag és a forrásszövegek értelmezésében is megmutakozott. Ennek köszönhető, hogy a XIII. századtól már inkább a tanár követte az iskolát, azokat a tradicionális oktatási módszereket, szerzőket és magyarázatokat, amelyek jellemzői voltak az egyes egyetemeknek és karoknak. A XIII. századra letisztázódott a különböző tudományágak érv- és eszközrendszere,³⁵ amely lehetővé tette Európa egységes skolasztikus kulturális alapjának tartós megteremtését.

Jegyzetek

²⁴ A tanulmány az OTKA támogatásával «A középkori kánonjogi gyűjtemények és az európai *ius commune*» című (T 048584/2004) kutatási program keretében készült.

¹ Brósz R.–Pólay E.: *Római jog*. (Bp. 1976. 173–174. pp.)

² Vacant, A.–Mangenot, E.–Amann, E. (ed.): *Dictionnaire de Théologie Catholique*, (Paris 1903–1950. 6. 2243–2247. pp.); Gaudemet, J.: *Église et cité. Histoire du droit canonique*, (Paris 1994. 534–539. pp.); Rashdall, H.: *The Universities of Europe in the Middle Ages*, I–III. (Oxford 1936); Guenée, S.: *Bibliographie de l'Histoire des universités françaises des origines à la Révolution*, I–III. (Paris 1978); Vergé, J. (ed.): *Histoire des universités en France*. (Toulouse 1986); Ferruolo, S.: *The Origins of the University. The Schools of Paris and their Critics, 1100–1215*. (Stanford 1985); Cobban, A.B.: *The medieval English Universities: Oxford and Cambridge*, Berkeley CA. 1988); De Ridder-Symoens, H.: *Universities in the Middle Ages (A History of the University in Europe I)*, (Cambridge 1992); *Doctores y escolares* (II Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas), I–II. (Valencia 1998); Brizzi, G. P.–Vergé, J. (ed.), *Le università minori in Europa (secoli XV–XIX)*. Convegno Internazionale di Studi, Alghero, 30 ottobre–2 novembre 1996 (Università degli Studi di Sassari, Dipartimento di Storia, Centro Interdisciplinare per la Storia dell'Università di Sassari – Commission Internationale pour

l'Histoire des Universités). (Rubbettino-Soveria Mannelli 1998).

³ *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. I.D. MANSI, I–XXXI, (Florentinae–Venetiis 1757–1798, új kiadása folytatással: L. Petit–J. M. Martin: I–LX, (Paris–Leipzig–Arnheim 1899–1927. XIV. coll. 67–68. pp.)

⁴ *Concilium Lateranense III* (1179) c. 18: Quoniam ecclesia Dei, et in iis quae spectant ad subsidium corporis, et in iis quae ad profectum veniunt animarum, indigentibus sicut pia mater providere tenetur ne pauperibus, qui parentum opibus iuvari non possunt, legendi, et proficiendi oppurtunitas subtrahatur, per unamquamque ecclesiam cathedralem magistro, qui clericis eiusdem ecclesiae, et scholares pauperes gratis doceat, competens aliquod beneficium assignetur, quo docentis necessitas sublevetur, et discentibus via pateat ad doctrinam. In aliis quoque restituatur ecclesiis sive monasteriis, si retroactis temporibus aliquid in eis ad hoc fuerit deputatum. Pro licentia vero docendi nullus pretium exigat, vel sub obtentu alicuius consuetudinis, ab iis qui docent, aliquid quaerat nec docere quempiam, petita licentia, qui sit idoneus, interdicit. Qui vero contra hoc venire praesumpserit, a beneficio ecclesiastico fiat alienus. Dignum quidem esse videtur, ut in ecclesia Dei fructum laboris sui non habeat, qui cupiditate animi vendit licentiam docendi ecclesiarum profectum nititur impedire. Mansi XXI. coll. 227–228. pp.

⁵ Vö. Rashdall, H., *Universities*, III. 95. 328–333. pp.

- ⁶ Bellomo, M.: „Il Medioevo e l'origine dell'università” in Bellomo, M., *Medioevo edito e inedito I. Scholae, Universitates. Studia* (I Libri di Erice 20/1), (Roma 1997. 15–30. pp.)
- ⁷ Baudillart, A. et al. (ed.): *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, (Paris 1912ss. (DHGE) 9. coll. 645–660. pp.); *New Catholic Encyclopedia*, (New York 1967. 2. 650–651. pp.); *Lexikon des Mittelalters*, (Stuttgart–Weimar 1999. 2. 381–387); De Ridder–Symoens, H.: „La place de l'Université de Bologne dans la mobilité des étudiants européens” in *Universitates' e Universita* [Atti del Convegno Bologna 16–21 novembre 1987], (Bologna 1995. 83–92. pp.)
- ⁸ *Lexikon des Mittelalters*, 6. 1720–1721. Gabriel, A.: „Les origines de la faculté de Décret de l'ancienne université de Paris” (in *L'Année canonique* 17 (1973) 507–531. pp.)
- ⁹ Brundage, J.A.: „From Classroom to Courtroom. Parisian Canonists and their Careers” (in *ZRG Kan. Abt.* 83 (1997) 342–361. pp.)
- ¹⁰ *Lexikon des Mittelalters*, 7. 1297–1298. De Renzi: *Storia documentata della Scuola medica di Salerno*, Naples 1857. Pachard, F. R.: *School of Salernum*, (London 1922.); Vitolo, G.: „Dalle scoules salernitane di medicina alla Scoula medica salernitana” in *Studi di storia meridionale in memoriam di P. Laveglia*, (Salerno 1994. 13–30. pp.)
- ¹¹ Vö. Montanos Ferrín, E.: „Las „Questiones Disputatae” en los estatutos universitarios medievales” in Bellomo, M. (ed.), *Die Kunst der Disputation. Probleme der Rechtsauslegung und Rechtsanwendung im 13. und 14. Jahrhundert* [Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 38], (München 1997. 157–204. pp.)
- ¹² Rossi, G.: „„Universitas scholarium” e Comune” (sec. XII–XIV) in Rossi, G.: *Studi e testi di storia giuridica medievale* [Seminario Giuridico dell'Università di Bologna 175], (Milano 1997. 142–264. pp.)
- ¹³ Vö. Bellomo, M.: „Studenti e „populus” nelle città universitarie italiane dal secolo XII al XIV” in Bellomo, M., *Medioevo*, 33–49. pp.
- ¹⁴ Finck-Herrera, G.: „Une institution du monde medieval la pecia” in *Revue Philosophique de Louvain* 60 (1962) 184–243. pp.
- ¹⁵ Schooner, H.: „La production du livre per la pecia” in Bataillon, L. J.–Guyot, B. G.–Rouse, R. H. (ed.): *La production du livre universitaire au moyen age. Exemplar et pecia* (Acte du symposium tenu au Collegio San Bonaventura de Grottaferrata en mai 1983. (Paris 1988. 17–37. pp.) vö. Körmendy K.: „A 14–15. századi bolognai egyetem könyvkultúrájának egy magyar vonatkozású kódexe” in *Magyar könyvszemle* 110 (1994) 1–15. különösen: 2–4.
- ¹⁶ Érszegi G. (ed.): *Árpád-kori legendák és intelmek*, (Bp. 1983. 75–76. pp.)
- ¹⁷ Vö. Bianchi, L.: *Il vescovo e i filosofi. La condanna parigina del 1277 e l'evoluzione dell'aristotelismo scolastico* (Quodlibet 6), (Bergame 1990).
- ¹⁸ Vö. pl. Condorelli, O.: „Giuristi vescovi nell'Italia del Trecento. Le „questiones disputatae” di Bonaccorso da Firenze e Giovanni Acciaiuoli” in *Rivista internazionale di diritto comune* 9 (1998) 197–261. pp.
- ¹⁹ Vö. Bellomo, M., *Società e istituzioni dal medioevo agli inizi dell'età moderna* (I libri di Erice 2), (Roma 1994. 329–347. pp.)
- ²⁰ DHGE 21. coll. 1235–1239. Erdő, P.: *Storia della scienza del diritto canonici. Una introduzione*, (Roma 1999. 37–40. pp.) A Decretum Gratiani szövegének kialakulásáról vö. Larrainzar, C.: „La investigación actual sobre el Decreto de Graciano” in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 90 (2004) 27–59. pp.
- ²¹ Landau, P.: „Johannes Teutonicus und Johannes Zemeke. Zu den Quellen über das Leben des Bologneser Kanonisten und des Halberstädter Dompropstes” in *Halberstadt. Studien zu Dom und Liebfrauenkirche. Königtum und Kirche als Kulturträger im östlichen Harzvorland-Halberstadt* [Symposium des Leipziger Lehrstuhls für Kunstgeschichte. Halberstadt 7. bis 10. Oktober 1991.], (Berlin 1997. 19–29. pp.)
- ²² Vö. Garcia y Garcia, A.: *Laurentius Hispanus. Datos biograficos y estudio critico de sus obras*, (Roma-Madrid 1956.); Erdő, P.: *Storia della scienza*, 48. p.
- ²³ DHGE 6. coll. 984–985. NAZ, R. (ed.), *Dictionnaire de droit canonique*, (Paris 1924–1965. 2. coll. 216–217. pp.). Fransen, G.: „Tribunaux ecclésiastiques et langue vulgaire d'après les 'Questiones' des canonistes” in *Ephemerides Theologiae Lovaniensis* 40 (1964) 409–412. pp.
- ²⁴ Erdő, P.: *Storia della scienza*, 42. p.
- ²⁵ Vö. Weigand, R.: „Magister Rolandus und Papst Alexander III” in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 149 (1980) 3–44. pp.
- ²⁶ Vö. Weigand, R.: „Studien zum kanonistischen Werk Stephanus von Tournai” in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 72 (1986) 349–361. pp.
- ²⁷ Höhl, N.: „Wer war Johannes Faventinus? Neue Erkenntnisse zu Leben Werk eines der bedeutendsten Dekretisten des 12. Jahrhunderts” in *Proceedings of the Eighth International Congress of Medieval Canon Law, San Diego 1988* [Monumenta Iuris Canonici C/9], (Città del Vaticano 1992. 189–203. pp.)
- ²⁸ Cremascoli, G.: „Uguccione da Pisa: saggio bibliografico” in *Aevum* 42 (1968) 123–168. pp.; Erdő, P.: *Storia della scienza*, 51–56. pp.
- ²⁹ Vö. Pothast, A. (ed.), *Regesta Pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, I–II. (Berlin 1875. frepr. Graz 1957). 24975.)
- ³⁰ Nielsen, L. O.: *Theology and Philosophy in the Twelfth Century*, (Leiden 1982. 243361. pp.)
- ³¹ Vö. Bazan, B. C.–Wippel, J. P.–Fransen, G.–Jacquart, D.: *Les question disputées et les questions quodlibétiques dans les facultés de théologie, de droit et de médecine* (Typologie des sources du Moyen Ages occidental 44–45), (Turnhout-Brepols 1985).
- ³² Vö. Montanos Ferrín, E.: „Las „Questiones Disputatae” 157–204. pp.
- ³³ *Albion*: Oxford (XII. sz. közepe), Cambridge (1209), St. Andrews (1412), Glasgow (1451), Aberdeen (1495); *Hispania*: Palencia (1208), Salamanca (1243), Sevilla (1254), Lisszabon (1290), Lérida (1300), Coimbra (1308), Valladolid (1346), Huesca (1354), Barcelona (1450), Zaragoza (1475), Sigüenza (1489), Palma (1489), Alcalá (1490), Valencia (1500); *Francia Királyság*: Párizs (1170), Toulouse (1229), Montpellier (1289), Avignon (1303), Orleans (1305), Cahors (1331), Angers (1337), Grenoble (1339), Perpignan (1349), Orange (1365), Aix (1409), Besancon (1422), Dole (1422), Poitiers (1431), Caen (1432), Bordeaux (1442), Valence (1459), Nantes (1461), Bourges (1464); *Itália*: Bologna (XI. sz. vége), Salerno (1173), Reggio (1188), Vicenza (1204), Arezzo (1215), Padova (1220), Nápoly (1224), Vercelli (1228-ban alapult studium generale-ként, szabadságjogait teljesen 1243-ra nyerte el), Piacenza (1248), Róma (1303), Perugia (1308), Treviso (1318), Pisa (1343), Firenze (1349), Siena (1357), Pavia (1361), Ferrara (1391), Torino (1405), Catania (1444); *Német és észak-területek*: Heidelberg (1386), Köln (1388), Erfurt (1392), Lipcse (1409), Rostock (1419), Löven (1425), Greifswald (1456), Freiburg (1457), Basel (1459), Ingolstadt (1459), Trier (1473), Mainz (1476), Tübingen (1476), Uppsala (1477), Koppenhága (1478), Wittenberg (1502); Frankfürd Od. (1506); *Közép-Európa*: Prága (1348), Krakkó (1364), Bécs (1365), Pécs (1367), Óbuda (1389), Pozsony (1465), Buda (1480 körül).
- ³⁴ Bellomo, M.: *Saggio sull'Università*, (Roma 1996.); De Ridder-Symoens, H.: „Bibliographie de l'histoire des Universités aux Pays-Bas et en Belgique 1996–1997 et additions” in *Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis-Lettre d'Information sur l'Histoire des Universités* 3.2 (1997) 49–58. pp.; Jedin, H. (ed.), *The Medieval and Reformation Church* (An Abridgement of History of The Church, volumes 4 to 6), (transl. Holland, J.) (New York 1993. 24–28., 51–54. pp.; Kibre, J.: *The Nations in Medieval Universities*, (Cambridge 1950).
- ³⁵ BISCHOFF, B., *Latin paleography*, 27–136.
- ³⁶ Vö. Vauchez, A. (ed.): *A pogée de la papauté et expansion de la Chrétienté (1054–1274)* [Histoire du Christianisme 5], (Paris 1993. 435–439. pp.)

Vigh Annamária:

A kánonjog oktatása a budapesti egyetemen a XIX. század végétől a XX. század közepéig

A PROBLÉMA

Jelen munkánkban a XIX. század végétől a XX. század közepéig tartó időszakot kívánjuk megvizsgálni. Vizsgálódásunk tárgya a budapesti egyetemen folyó kánonjogi oktatás. Munkánk során – számolva a korábbi jelentős publikációkkal¹ – célunk az volt, hogy pontosabb képet kapjunk a fent említett időszak kánonjogász egyéniségeiről és munkájukról. Témánk megközelítéséhez elsősorban a budapesti egyetem hittudományi és jogi kárának évkönyveit és levéltári anyagait használtuk fel.

TÖRTÉNELMI HÁTÉR

A XIX. sz. második felében a számottevő gazdasági és társadalmi változásokkal egyidejűleg Európa természetes közege is megváltozott. A katolikus egyház és intézményei ezekben az időkben egyesek szemében egy leűnt kor alappilléret jelentették. A kultúrharc zászlajára tűzte az állam és az egyház teljes elválását. Ennek következtében a polgári államokban megfigyelhető volt, hogy az értelmiség – noha nem teljes egészében, de – elfordult a keresztény életeszmenytől. Az egyház a bajok orvoslására, Európa-szerte a katolikus egyetemek pozíciójának megerősítésével válaszolt.² A katolikus egyetemek garanciát jelentettek az értelmiség újbóli megnyéréséhez.

A kor hódító eszméi közül a liberalizmus volt az, amely a felsőoktatásban is éreztette negatív hatását. A tanszabadság eszméje miatt az állam és az egyház is egyetértet abban, hogy önálló katolikus egyetemet kell létrehozni, véleménykülönbség csak a miértek tekintetében volt.

Magyarországon a dualizmus idején, szorosan katolikusnak nevezhető felsőfokú oktatás a szemináriumokban, a budapesti egyetemen,³ valamint az egyes joglíceumokban folyt. Európa más országaihoz hasonlóan Magyarországon is szükségessé vált egy katolikus tanárképző létrehozása. Simor János érsek ugyan belátta, hogy az országnak szüksége van katolikus felsőoktatásra, azonban meggyőződése volt, hogy a budapesti Tudományegyetemen a katolikus szellemiség megerősítése hasznosabb lenne. A katolikus tanárképzésre a szerzetesrendek érzékenyebben reagáltak.⁴ A katolikus egyetem létrehozásának szószólója Mihályfi Ákos⁵ cisztercita szerzetes volt. Az országban Pécssett Hanuy

Ferenc, a későbbi egyházjogász professor szorgalmazta még a katolikus egyetem ügyét.

Az 1910-es évek elejére a magyar katolikus egyház véglegesen elvetette az önálló katolikus egyetem alapításának gondolatát. A magyar egyházi vezetők jobbnak látták a már meglévő egyetemeken erősíteni a katolikus szellemiséget⁶. A képzés idejéről már a kiegyezés előtt is vita folyt, és bár Mária Terézia a hittudományok elsajátításához öt évet írt elő, ez a tanulmányi rend csak 1913-ban valósult meg⁷.

KÁNONJOG OKTATÁSA A JOGI KARON

A jogi karon az 1907-ben elhunyt Antal Gyula⁸ egyházjogi professor helyét, kiírt pályázat alapján Notter Antal⁹ vette át, aki a nagyváradi jogakadémia nyilvános rendkívüli tanára volt. A budapesti egyetemen 1909-től rendkívüli, majd 1912. aug. 9-től rendes tanár¹⁰. A jogi kar tanszékein belül – általánosságban megállapítható – két tanár dolgozott, sőt az 1848 óta működő magántanári intézményből¹¹ következően az egyházjogi tanszéken gyakran három tanár is megtalálható volt. Így volt ez 1885-től is, amikor is Antal Gyula volt a főelőadója az egyházjog tárgynak, és munkatársa volt keveházi Kováts Gyula. Antal halála után Kováts adta elő a tárgyat főkurzusként, és munkájában Notter Antal volt segítségére. Kováts idejében szinte minden évben voltak meghívott magántanárai a tanszéknek, akik habilitációs eljárás keretében próba kurzusokat tartottak a főelőadók mellett.¹²

Keveházi Kováts Gyuláról, az egyházjog professzoráról Szladits azt mondja: „elsőrangú csillag tündökölt a kar csillagképén.”¹³ Kováts tehetségének már huszonkét éves korában tanújelét adta. Ekkor jelent meg első tanulmánya *birtokelméletek*¹⁴ címmel. Ebben a római és kánonjog szempontjai szerint vizsgálja a birtokvédelem fejlődését. A korai munkáiban megmutatkozó jogtörténelmi szemléletmód egész munkásságát áthatja, és egyszersmind meghatározza tudományos egyéniségét. Az egyetem elvégzése után, ügyvédi és bírói gyakorlati évei alatt még inkább kifejleszti polémikus, kritikai természetét. Ez a fejlődés pontosan nyomon követhető a fennálló kormány házassági reformjavaslataira válaszként írt fő művében, amely *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint, különös tekintettel törvényhozásunk feladataira*¹⁵ címet viseli. Szladits Károly 1944-ben úgy emlékezik vissza erre a munkára, mint „egy hihetetlenül gazdag történelmi anyagával a hazai házassági jognak ma is, hatvan évvel megjelenése után, nélkülözhetetlen forrásműve”-re.¹⁶ Valójában ez a munka eredményezte, hogy meghívták a budapesti magyar királyi tudományegyetemre az egyházjog magántanárának. Így kezdődött egyetemi oktatópályája. 1884-ben 35 évesen már levelező tagja a Magyar Tudományos Akadémiának, ahol székfoglaló beszédét *Szilágyi (Sylvanus) Márton tanítása az eljegyzésről*¹⁷ címmel tartja meg. A székfoglaló beszédben határozottan kijelenti, hogy „Magyarország az európai jogtudomány ver-

senyébe különösen a kánonjog terén juttathat sokat a magáéból, amelynek fejleményei a külföldet is közelről érdekelhetik. A kánoni jognak nálunk is megvan a külön története.”¹⁸ Tervei megvalósításához a Tudományos Akadémiától várt segítséget, de a magyar kánonjog-tudomány története megírásához az első világháború következtében beállt zavaros politikai viszonyok nem biztosítottak kellő körülményeket. Polémikus természetű megnyilvánulásának tudhatjuk be báró Roszner Ervinnel folytatott vitáját,¹⁹ melynek témája az eljegyzés jogintézménye volt, és Timon Ákossal a párbér jogi természetéről szóló irodalmi disputáját is. Kováts Gyulát 1886-ban

Az egyetem központi épülete a reformkorban

az egyházi jog nyilvános rendes tanárává nevezték ki. A tanszékvezetéssel együtt járó feladatok egyike a használandó tankönyv megírása volt. Ennek Kováts eleget is tett, azonban ez a majd ötszáz oldal terjedelmű jegyzete hivatalos nyomtatott formában soha nem látott napvilágot.²⁰ Kováts tanításának utolsó éveiben csak kisebb jelentőségű műveket publikált,²¹ amelyek témája sokkal inkább társadalmi jellegű, mint egyházi.

A jogi karon Kováts munkáját Reiner János veszi át, aki Alma Materének lesz egyházi jogi professzora. Publikált írásait tekintve elődjének méltó utóda.²² Reiner 1935-ig az egyházi jog nyilvános rendes tanára. A tanszéki munkán három professzor osztozik: az idős kevéházi Kováts, Notter és Reiner. Notter 1941-ben búcsúzik a katedrától, így egy éven át betöltetlen az egyházi jogi tanszék. 1942-től Baranyay Jusztin cisztercita szerzetes veszi át a tanszékvezetést a jogi karon is. Önálló tankönyvet könyvformában bocsátott a hallgatói rendelkezésére. Viszonylag kevés számú publikált írása volt,²³ mivel sokkal nagyobb hangsúlyt fektetett a jogi szeminárium tehetséges hallgatói műveinek megjelenítésére.²⁴ A tehetséges hallgatók munkáinak megjelenítését a jogi kar keretén belül több tanszék is feladatának tekintette. Baranyay Jusztin legtehetségesebb tanítványának Móra Mihályt tartotta.²⁵ Baranyay 1942-től a jogi karon adja elő a kánonjogot, ahová a hittudományi kar papnövendékei is átjárnak. Egyházi jogot a hét minden napján egy órában, délelőtt ad elő Baranyay Jusztin, és délután szemináriumi foglalkozást tart. Az egyházi jogot egy éven át hallgatják az egyetem polgárai. Félévente kollokvium formájában kell beszámolniuk az előadáson hallottakról. 1948. november 22-én²⁶ fizetés

nélküli tanársegédi állásba nevezik ki az egyházi jogi tanszék munkatársának dr. Csopor Lajost. Még ugyanaz év december 14-én a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog és Közgazdaságtudományi Karának Tanácsa ülést tart. Az ülés témája „a népi demokráciával szembehelyezkedő politikai ellenállás leghatározottabb fel-

számolása.”²⁷ Az ülésen Baranyay Jusztin a következő nyilatkozatot teszi: „Mélyen tisztelt Kartársaim a tanúi annak, hogy én meggyőződéseim ellen nem szoktam cselekedni; tudom, hogy Önök most is elvárják tőlem, hogy önmagamhoz hű legyek. Az előterjesztett indítvány elfogadása az egyházi rendhez való tartozandóságom alapján számom-

ra az egyházi jog értelmében incompatibilitást jelent. Több évtizedes egyetemi professzorságom ideje alatt ez az első eset, hogy a kar politikai kérdésben állást akar foglalni. Mivel ez a tudomány és az egyetemről vallott elveimmel ellentétben áll, a magam részéről az indítványt nem fogadhatom el.”²⁸ „Dr. Baranyay Jusztin a kari ülésről eltávozik.”²⁹ Rá következő évben, január 19-én³⁰ Baranyay Jusztint ny. r. tanári állásából felfüggesztik, hűtlenség gyanúja miatt.³¹ Börtönbüntetésre ítélik a Mindszenty per³² kapcsán. Az egyházi jogi tanszéken az 1948–49-es tanév hátralévő részében az előadások megtartását, saját kérésre dr. Heller Erik ny. r. tanár veszi át.³³ 1950. március 22-én a jogi kar kari határozatának kivonata szerint az egyházi jogot törölni kell a jog- és államtudományi doktorátus tárgyai közül. Szigorlati tárgyként is csak a kánonjogi szigorlatban szerepelhet.³⁴ Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1413/65/14/1950. VI. 1.-i rendeletével az „egyházi jogot törli a szigorlati tárgyak közül, így lehetséges az egyházi jog szigorlat letétele nélkül a megfelelő diploma kiállítására. Az a jogszigorló, aki az egyházi jogból sikertelenül kísérelte meg a szigorlatát, s e tárgyból pótvizsgára utasították, úgy tekinthető, mintha az egyházi jogból már nem is jelentkezett volna szigorlatra... Ezúton értesítem a Kart arról, hogy az egyházi jogi tárgykörrel készített dolgozatokat doktori disszertációként elfogadni nem tartom indokoltnak, minthogy nem ad megfelelő képet a jelölt tájékozottságáról a jog- és államtudományokban.”³⁵ A jogi karon 1950-ig kánonjogi doktori fokozatot lehetett szerezni.³⁶ Ez a hittudományi karon tanuló papok számára viszonylag könnyen elérhető volt, mert nem kívánta meg a jogi kar tel-

jes programjának elvégzését. Az utolsó kánonjogi doktor Halmai Gyula Semjén³⁷ volt 1950-ben. Az ELTE levéltári feljegyzés szerint a doktorátushoz két szigorlatot kellett letenni. Az első szigorlat anyagát a római jog képezte, a második szigorlatét az egyházjog.

Az 1948–49-es tanév volt az utolsó, amikor a jogi karon egyházjogot lehetett hallgatni.

A KÁNONJOG OKTATÁSA A HITTUDOMÁNYI KARON

A hittudományi karon az ötéves tantervnek a gyakorlatba való átültetéséhez szükség volt a prímás³⁸ felhívására, néhány változtatásra. Ezek egyike szerint az iskolai ügyek elvi részének előadását az egyházjog tárgykörébe utalták,³⁹ amit 1908 márciusától 1923 szeptemberéig Hanuy Ferenc⁴⁰ adott elő. Meg kell jegyeznünk, hogy a budapesti egyetem hittudományi karán, mindig volt tanszéke a kánonjognak. Az első világháborút követő években kizárólag papíron módosult a magyar katolikus felsőoktatás helyzete. A Tanácsköztársaság idején a Közoktatásügyi Népbiztosság a budapesti Hittudományi Kart az 1919. június 17-i rendeletével megszüntette.⁴¹ Lukács György népbiztos és Lukcsics József prodékán közti levelezésből kiderül, hogy az állam a hittudományi kart, már csak hittudományi kutatóintézetként tartotta számon. Ennek ellenére a soron következő tanévben a „kutatóintézet” zavartalanul folytathatta munkáját. 1923. augusztus 15-én Hanuyt pécsi kánonokká nevezik ki. A kar az egyházjogi tanszékre meghívással szeretet volna tanárt hívni, de az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter: Klebelsberg Kunó⁴² pályázatot írt ki a tanszék betöltésére.⁴³ A tan-

széket végül Baranyay Jusztinnak⁴⁴ ítélték oda 1924. június 30-án. Baranyay az 1943-as tanévben meghívást kap a jogi kartól az egyházjogi tanszék vezetésére, erről fentebb részletesen szoltunk.

Mivel hosszú távon tarthatatlannak tűnt, hogy Baranyay tanszékvtáltása után a papnövendékek a jogi kar keretén belül hallgassák az egyházjogot, a hittudományi karon lévő tanszék ismét önálló vezetőt kapott Bánk József⁴⁵ személyében. Így a kánonjog egyetemi szintű oktatása a továbbiakban Magyarországon egyedül a budapesti hittudományi kar (később: Hittudományi Akadémia) keretében maradt fenn, amely annak egyedüli ilyen rangú műhelye volt egészen az 1990-es évekig.

ÖSSZEFOGLALÁS

Vizsgálódásunkat itt lezárjuk, mert a XX. század második felének kánonjogi oktatásával egy későbbi munkánkban kívánunk foglalkozni.

A vizsgált időszak, a kánonjog szempontjából, a magyar történelemben az egyik legtermékenyebb és legváltozatosabb időszak volt. Néhol aránytalanul nagyobb gondossággal foglalkoztunk egyes szerzőkkel, aminek az oka szellemi kiválóságuk kidomborítása volt. Mindaz, amit a XX. sz. első felében magyar nyelven publikáltak a kánonjogi szerzők, kincses tárat jelentik a magyar kánonjogi irodalomnak. A tárgyalt kor szerzőinek publikációi közül egyesek még az 1917-es Kódexet is megelőzik, de többségükben az akkor hatályos, és újdonságnak számító Kódexet magyarázzák. Ezeknek a professzoroknak a munkássága példaértékűvé vált a XX. sz. második felében.

Jegyzetek

¹ Vö. Erdő Péter. „Der Stand der kanonistischen Forschung in Ungarn”, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 80 (1994) 451–463. pp.; Erdő Péter. „Huszádi századi magyar egyházjogászok az európai kölesönhatások összefüggésében” in Beke Margit–Bárdos István (szerk.), *Magyarok kelet és nyugat metszsvonalán. A nemzetközi történész konferencia előadásai*, Esztergom, 1994 április 13–15. [Esztergom 1995], 365–378. pp.; Szabó Péter–Szokira János, *Papp György kánonjogi munkássága in Athanasiana* 9 (1999) 81–87. pp.
² Franciaországban 1875-ben a francia kormány engedélyt adott katolikus egyetemek alapítására. 1880-ban az államvizsgáztatás jogát megvonták a katolikus egyetemektől, ezért a francia felsőoktatásban a jelentőségük igen csekély maradt. Freiburgban 1889-ben alapították (közpénzből) nemzetközi katolikus egyetemet.
³ A Pázmány Péter által alapított egyetem jellege tisztázatlannak minősült a dualizmus idején. Ez abban mutatkozott meg, hogy az egyetemi alap egy része katolikus egyházi vagyon volt, viszont az egyetem ténylegesen állami intézménynek minősült (v.ö. Királyi Magyar Tudományegyetem).
⁴ A ciszterek Zircen megalapították a Bernardinumot. 1889-ben Budapestre költöztek és a képezést ott folytatták. A premonstreiek 1902-ben indították meg a Norbertinumban az oktatást.
⁵ 1906-ban katedrát kap a hittudományi karon. 1916/17-es tanévben az egyetem rektora volt.
⁶ 1911-ben Várady Lipót Árpád győri püspök így ír az önálló katolikus egyetem ügyéről: „...a biztosság gondoskodik arról is, hogy a katolikus érdekek az egyetemeken kellőképpen megóvassanak.” Mihályfi Ákos, *A katolikus egyetem kérdései hazánkban*, Bp. 1912, 306. p.

⁷ Hermann Egyed–Artner Edgár, *A hittudományi kar története 1635–1935*, Bp., 1938, 443. p.

⁸ (Pécs, 1842. március 23.–Budapest, 1907. november 15.) Antal kilépett a bencészekről és jogot tanult. A pécsi joglíceum tanára lett. 1869-ben a budapesti egyetem magántanára, ahol osztrák és polgári jogot tanít. 1885-től kezd egyházjogot tanítani. Nagy érdeme, hogy elődjének Konek Sándornak egyházjogi kézikönyvét sajtó alá rendezte és újból kiadta.

⁹ (Temesvár, 1871. február 5. – Dunaharaszti, 1948. március 7.) Notter újságíró volt mielőtt a jogi pályára lépett. 1912-től 1941-ig nyilvános rendes tanár, egyházjogot, római jogot és jogtörténetet tanít.

¹⁰ Eckhart Ferenc, *A jog- és államtudományi kar története*, Bp. 1936.

¹¹ Bíró Judit, *Magántanárak a pesti tudományegyetemen 1848–1952*, Bp. 1990.

¹² A magántanári cím kifejezés porosz eredetű. A kiegyezés után lángra kapnak azok a követelések, hogy a német mintát alapul véve változtassák a magántanári címet docensire. A habilitáció megszerzésénél fontos szempont, hogy hány évig dolgozott az illető egy egyetemen magántanári pozícióban.

¹³ Szladits Károly, *keveházi Kováts Gyula r. tag emlékezete*, Magyar Tudományos Akadémia, Emlékbeszéd, Bp. 1944.

¹⁴ Kováts Gyula, *A birtokelméletek* (KlNy.) Jogtudományi Közlöny 1871.

¹⁵ Kováts Gyula, *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint, különös tekintettel törvényhozásunk feladataira*, Bp. 1883.

¹⁶ Lásd 13. jegyzet.

¹⁷ Kováts Gyula, *Szilágyi (Sylvanus) Márton tanítása az eljegyzésről*

- 1690-ben (Akadémiai székfoglaló értekezés), Akadémiai értesítő a társadalom-tudományok köréből VII. 10.
- ¹⁸ Székfoglaló beszéd.
- ¹⁹ Kováts Gyula, *Felelet báró Roszner Ervin „Régi magyar házassági jog” című munkájára*, Bp. 1887.
- ²⁰ A MOSZK katalógusa szerint egy könyvatos példánnyal az OSZK rendelkezik. Mivel a katalógus nem tartalmaz nyomtatott formában kiadott példányt, helyénvalónak látszik azt a következtetést levonnunk, hogy ilyen nem is létezett. (OSZK katalógus: 633.928).
- ²¹ Kováts Gyula, *Jelentés az egyetem 1913/14. évről* (1913); ua., *Hajnik Imre rendes tag emlékezete in Akadémiai emlékbeszédek XVII. 8.*
- ²² Vö. Magyar Életrajzi Lexikon. II. 4. kiad., Bp. 1967. 497–498. pp.
- ²³ Publikált írásai közül a jelentősebbek: Baranyai Jusztin, *A kánoni jog szerepe*, Bp. 1941. Baranyai Jusztin, *A törvényelemzés alap-problémái a C.J.C.-ben*, Bp. 1941.
- ²⁴ Vö. Erdő Péter, „Der Stand der kanonistischen Foeschung in Ungarn”, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 80 (1994) 455. p.
- ²⁵ Baranyai Jusztin, *Előszó a Móra Mihály, Házassági kereseti jog a köteléki perben az egyházjog szerint. Jogtörténeti és jogdogmatikai adalék a CIC 1971. kánonjához* (Értekezések a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem egyházi jogi szemináriumából 2), Bp. 1941. Dr. Móra Mihály ny. r. tanár védő semmisségi panaszának indoklásában a következőket olvashatjuk: „Dr. Baranyai Jusztin azzal a rendszerrel szemben, mellyel élesen szemben állott, nem titokban suttogva állott ellen, nem rejtette véka alá meggyőződését ...mint az kitűnik a Szálásra teendő eskü megtagadásának, a megtagadás írásbeli megindoklásának, a nyugdíjazás iránti kérvényének, a nem zsidó származás igazolását kérő okmányok megtagadásának tényéből.” Vö. *A Mindszent-per*, Gergely Jenő–Izsák Lajos (szerk.), Bp. 1989, 301–302. pp.
- ²⁶ ELTE Levéltár 704/48–49. c.
- ²⁷ ELTE Levéltár 881/1948–49. d. sz.
- ²⁸ ELTE Levéltár 881/1948–49. d. sz.
- ²⁹ ELTE Levéltár 881/1948–49. d. sz.
- ³⁰ A kari ülés jegyzőkönyve szerint Baranyai 1949. január 19-én a kari ülésen nincs jelen.
- ³¹ „Jegyzőkönyv a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog-és Közgazdaságtudományi Karának 1949. évi január 19-én tartott V. rendes üléséről. ELTE Levéltár I. Felsőbb hatóságoktól érkezett ügyiratok 2.986/1948-49 d.f. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 211.639/1948. sz. alatt a következő szövegű leiratot intézte: „Az államrendőrség által hűtlenség gyanúja miatt őrizetbe vett Baranyai Jusztin dr. egyetemi ny. r. tanárt állásából azonnali hatállyal felfüggesztem. Kérem a Tanácsot, hogy a nevezett ellen folyó vizsgálat, illetve a büntetőeljárás befejeztével, ellene haladéktalanul fegyelmi eljárást lefolytatni, és annak eredményét vele soron kívül közölni szíveskedjék. Baranyai Jusztin dr. ny. r. egyetemi tanár illetményeinek folyósítását további intézkedésig egyidejűleg letiltom. Tudomásul szolgál azzal, hogy a kar kínos meglepetésének és mély megdöbbenésének ad kifejezést afelett, hogy a kar egy tagja oly súlyos bűncselekmény gyanújába keveredett, hogy az államvédelmi hatóságoknak intézkedéseit tette indokolta. Egyidejűleg a kar egyházi jogi tanszékének helyettesítésével az 1948/49-es tanév hátralévő részére dr. Heller Erik ny. r. tanárt bízva meg és ez irányú határozatát a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz jóváhagyás céljából felterjeszti.”
- ³² „...ha Marton dékán úr még azt is tudta volna, amit akkor természetesen nem tudhatott, hogy alig tíz nap múlva a szentestén egyházjogász kartársát érdi házában az ÁVH azért fogja letartóztatni, hogy a most éppen megbélyegzett Mindszenty primás perében másodrendű vádlottként elsőfokon 15, másodfokon 12 év fegyházbüntetésre ítéljék egy koncepciós perben a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntetéseért...” Vö. Székely L., „Mielőtt a kakas szól...” in Mádly Ferenc emlékkönyv, Bp., 2002. Baranyai 1956. február 25-én kegyelemmel szabadul a fegyházból, súlyos betegen. Néhány héttel később Pannonhalmán meghal. 1990-ben rehabilitálták.
- ³³ ELTE Levéltár 57/1324/1948–49. d. sz.
- ³⁴ ELTE Levéltár 2123/1949–50.
- ³⁵ ELTE Levéltár 2237/1949–50. T.O. sz.; az egyetemen ezen a számon lett hirdményként közzé téve.
- ³⁶ Vö. Bánk József, *Kánoni jog I. Bp., 1960. 88. p.*
- ³⁷ ELTE Levéltár, *Feljegyzés (a száma ismeretlen): „Több kánonjogi doktorra avatás külön intézkedés nélkül nem lehetséges, miután az egyházi jog előadása 1950. évi április hó 20-án megszüntetett. Amennyiben a doktori oklevél kiszolgáltatásának bármiféle akadály lenne, nevezett részére tanúsítvány volna kiállítható, hogy doktorra avatott. Budapest, 1950. szeptember 8.”*
- ³⁸ Csernoch János (1852–1927). Vö. Szinyei József, *Magyar írók élete és munkái II. Bp., 1893. col. 324–325.;* Lásd: Erdő Péter, *Csernoch János szerepe az 1917-es kodifikációban* in Beke Margit (szerk.) *Szentjeink és nagyjaink Európa kereszténységéért. Főványi kiállítás előkészítő bizottság, az Esztergom-budapesti Főegyházmegegye Egyháztörténeli Bizottsága és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem által rendezett történész konferencia előadásai*, Budapest 2000. május 4–5, Bp. 2001.
- ³⁹ Hermann Egyed–Artner Edgár, *A hittudományi...*, 515. p.
- ⁴⁰ A PPKE–HTK Egyházi jogi Tanszékének tulajdonát képezi a néhai professzor kézzel írott kb. 70 oldalas munkaterve, mely előadásanyagot az 1916/17-es tanévben adott elő. Hanuy munkája kezdetén általános célt fogalmaz meg a szeminárium résztvevői felé: „a tudományos kutatás, anyaggyűjtés és irodalom feldolgozás megtanulása.”
- ⁴¹ Ladányi Andor, *A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében*, Bp., 1969. 285. p.
- ⁴² (szül.: Magyarpécska, 1875.; megh.: Budapest 1932.) Klebelsberg nemcsak, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931) releváns számunkra, hanem, mint keveházi Kováts Gyula mostohalányának férje, és a nagy jogász professzornak a tanítványa. A PPKE–HTK Kánonjogi Tanszékének tulajdonát képezi egy 1896/97-es kézírásos 15x20x3 cm-es fekete szövetborítású egyházi jogi órajegyzet, melyet keveházi Kováts Gyula előadásai alapján készített Klebelsberg Kunó. Özv. Klebelsbergné Botka Sarolta 1949-ben anyagi nehézségek miatt férje rendkívül értékes könyvtárát eladni kényszerült. A leltár alapján, ami a MTAK Kézirattár Ms 5461/88 sz. alatt a Tudományos Akadémia Kézirattárában kutatható, pontos képet kapunk Klebelsberg kánonjogi műveltségéről. A leltár szerint Klebelsberg 20 db kánonjogi szakkönyvvel rendelkezett (a leltár a könyveket ABC sorrendben közli az „O” betűig), melyek az abban a korban kapható legjobb és legfrissebb szakirodalomnak minősültek. Klebelsbergné Botka Sarolta, *Életutunk*, Budapest [1991] című könyvéből tudunk arról, hogy a későbbiekben Klebelsberg és Baranyai között szoros barátság alakult ki. Baranyai Jusztin a Ciszterci Diákszövetség 1932. évi közgyűlésén beszédében ezeket mondta: „A köztudatban a fórum Klebelsbergje él, de én megismerem a másik, az ismeretlen Klebelsberget otthonában, melyet egész ifjan alapozott meg, s melyet ifjú szépségében hordozott lelkében egy emberéleten keresztül. Ez a példaadó bensőséges családi élet volt kiegyensúlyozott egyéniségének egyik legerősebb pillére, optimista világnézetének egyik legbiztosabb hordozója, hihetetlen teljesítőképeségének legmélyebb fundamentuma, zavartalan munkakedvnek ki nem apadó forrása.”
- ⁴³ Artner Edgár szerint felmerült ugyan Sipos István és Serédi Jusztinián neve is, azonban „ők nem fogadhattak el a kilitásba helyezett meghívást.” Hermann Egyed–Artner Edgár, *A hittudományi kar története 1635–1935*, Bp. 1938, 532. p.
- ⁴⁴ (szül.: Várpalota, 1882. dec. 3.; megh.: Pannonhalma, 1956. jún. 21.) cisztercita szerzetes, egyetemi tanár. A teológiát Innsbruckban végezte. 1907-ben szentelték pappá. 1915-től a cisztercita rendi főiskolán (Bernardinum) tanít, majd az 1925-től az egyházi jog tanára a budapesti egyetem hittudományi karán, 1942–1949-ig a jogi karán.
- ⁴⁵ Lásd: Erdő Péter, *Bánk József emlékezete in Kánonjog IV.* (2002) 78–83. pp.

Hamza Gábor:

Vécsey Tamás és a jogi szemináriumok

I. A múlt században az európai egyetemek jogi fakultásainak struktúrájába beépülő szemináriumok több irányú változás következményei és eredményei. A XIX. század első évtizedeiben ölt formát – először a berlini egyetemen a Wilhelm von Humboldt által megfogalmazott „kutatás és oktatás” (*Forschung und Lehre*) szer-

Vécsey Tamás

ves egységének, egymással való összefonódásának tana.¹ Korábban, lényegében a XVIII. és a XIX. század fordulójáig az egyetemek – és ez érvényes valamennyi karra, – a tudomány által történő személyiségformálás eszközei. Az ipari forradalom korában azonban – aminek az egyetemi oktatási szisztémát is érintő következményeit jól látja például Hegel –, az egyetemi képzés igen sokat veszít személyiségformáló jellegéből. A szakmai képzés egyre nagyobb súlyt kap a különben időtartamát tekintve jelentősen megrövidülő egyetemi oktatásban. A társadalomnak, pontosabban az államnak, elsősorban olyan szakemberekre van szüksége, akik engedelmes „csavarjaivá” válnak az állami- és a jogi mechanizmusnak.² Ennek a követelménynek felel meg – hangsúlyozzuk, kizárólag ennek a követelménynek! – a német nyelvterületen oly hamar bevett fogalomként vált *Ausbildungsuniversität*-t. Az ún. ipari társadalmak korát megelőző periódusban uralkodó, a humanisztikus képzési elvekre építő *Bildungsuniversität*-et felváltja a kizárólag a szakirányú képzésre figyelmet fordító új típusú, a klasszikus *studium generale*-vel diametriális ellentétben álló egyetemi képzési rendszer.

A jogászképzés területén lényegében a XIX. század derekáig van még lehetőség arra, hogy a jogtudomány, a klasszikus értelemben felfogott jurisprudenciával összeegyeztethető legyen a képzési szisztéma. Friedrich Carl von Savigny (1779–1861)³ például még különösebb nehézségek nélkül be tudja illeszteni „jogtudományát” kora jogászképzési rendszerébe. A berlini egyetem jogi kara ugyanis még az ő idejében valóban, a szó legnemesebb értelmében vett képzést nyújt, és nem pedig egy „mesterségbe” való begyakorlás lehetőségét biztosítja, miképpen erre a jogtudós maga is utal az ún. pragmatikus irányzat képviselőivel folytatott vitájában.

Abban, hogy a jogászképzés egyre nagyobb mérték-

ben vesz új irányt a kérdéses időszakban, komoly szerepet játszik természetesen az egyetemen oktatott tárgyak körének jelentős mértékű bővülése. Csak jelzésszerűen szeretnénk ebben a vonatkozásban arra utalni, hogy már néhány évtizeddel Grotius *„De iure belli ac pacis”* (1625)-ának megjelenését követően – először Heidelbergben, igaz a filozófiai fakultáson – sor kerül a természetjog és a nemzetközi jog katedráinak felállítására. Egyre nagyobb szerepet kap a jogászképzésben a hazai jog (*ius patrium*), vagy más néven a nemzeti jog oktatása is, bár ebben a vonatkozásban igen jelentős időbeli eltérés van az egyes európai államok között. Az élen a franciaországi egyetemek állnak, amelyeken a Napkirály 1679-ből származó rendelete kötelezővé teszi a francia magánjog oktatását. Németországban először Halléban lesz kötelező a *„deutsches Privatrecht”* oktatása (Christian Thomasius [1655–1728] e tárgy első előadója), Angliában viszont csak a XVIII. század második felében (Oxfordban 1760-ban, Cambridge-ben 1780-ban) jönnek létre katedrák az angol jog oktatására.

Hazánk hosszú ideig egyetlen jogi fakultása – s ezt nem kis büszkeséggel mondhatjuk – messze megelőzi európai társait, mivel nálunk már a Kar 1667-ben történt alapításával kezdődően önálló tárgyként oktatott diszciplína a hazai jog, a *ius patrium*.⁴ Nem szabad továbbá arról sem megfeledkeznünk, hogy az oktatást szükségképpen befolyásolja a jogtudomány művelésében bekövetkező szemléletbeli változás is, amelynek gyökerei a XVI. századra nyúlnak vissza. A *mos gallicus*, az elsősorban az új bourgeois-i jogi fakultás professzorai által képviselt iskola humanisztikus irányultságú, elsősorban a szövegkritikára épülő jogtudományi irányzat. Különösen a magánjog oktatásának területén szembevetődnek ezek a szemléletbeli, és nem csupán a stílusban mutatkozó változások. A filológia és a történelem „behatolása” a jogtudományba igen jelentős hatással van az oktatásra.⁵

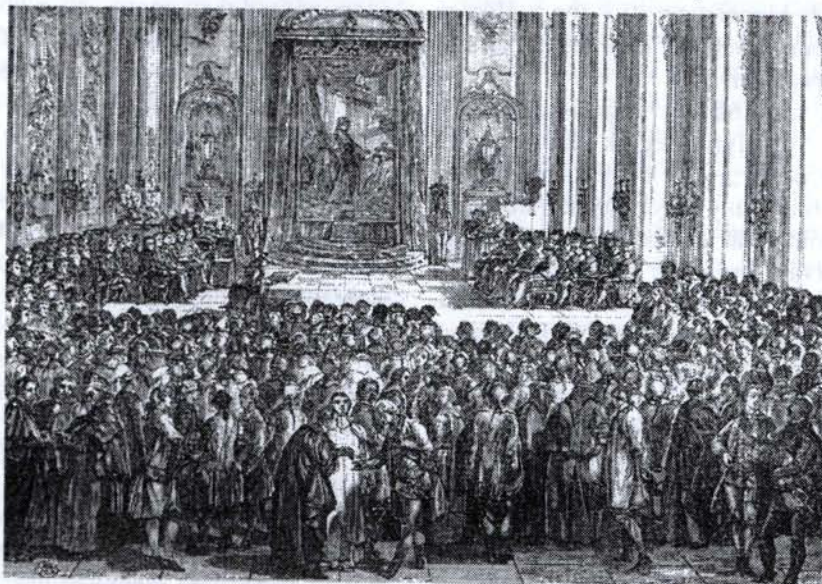
Az inkább csak vázlatosan jelzett változások, hatások eredője azonban nem nélkülözi a negatívumot sem. Az oktatás bizonyos értelemben extenzívvé válása – ami a diszciplína számának növekedéséből és a nemzeti jog oktatási struktúrába történő beépüléséből adódik – szükségképpen maga után vonja az oktatás intenzivitásának csökkenését. Emellett a gazdasági fejlődés által feltételezett társadalmi, pontosabban állami igények kedvezőtlen változása is hátrányosan befolyásolja az évszázadokon át egyfajta stabilitással rendelkező oktatási szisztémát. Ezeket a negatívumokat egyedül, önmagában véve nem képes ellensúlyozni a *mos italicus*-t felváltó, a humanisztikus tradíciókra építő új jogtudományi irányzat, a *mos gallicus*, melynek az oktatással való összefüggése egyébként is fölöttébb laza, vagy pontosabban erősen áttételes.

További problémát jelent a korábban, legalábbis az európai kontinensen általában azonos sémákat követő jogászképzés egységének felbomlása. Jelentős különbségek mutatkoznak az egyes országokban aszerint, hogy mi is tekinthető a reprezentatív jogásztípusnak.

Hadd utaljunk ebben a vonatkozásban csupán jelzésszerűen arra, hogy míg például Franciaországban ezt a típust a perbeszéd tartásában jeleskedő ügyvéd tölti be, addig Németországban ezt a pozíciót a tudós jogász-doktor testesíti meg.⁶

Ennek az eltérésnek az alapja döntően az egyetemi képzési rendszer különbségében keresendő. A jogot

Franciaországban ugyanis – nem utolsósorban a *Descartes*-i hagyományokat követve – Savatier-t idézve – valójában a néhány principiumra épülő geometria egy fajtájának („*una sorte de géométrie construite à partir de quelques principes*”) tekintik. A jogászképzésben, de a joggyakorlatban is bizonyos mértékű formalizmushoz vezet Descartes geometrikus

A budai egyetem megnyitása

szellemének követése. Németországban viszont sok vonatkozásban kritikusabb a joggyakorlat irányában a jogi felsőoktatás.

II. Ennek a rövid és szükségképpen erősen vázlatos nemzetközi kitekintésnek a jogászképzés fejlődésére, történetileg kialakult típusaira, a célja annak érzékeltetése, hogy a szemináriumi rendszer bevezetését a budapesti tudományegyetem jogi karán nem volna helyes a nemzetközi összefüggésekből kiszakítani, vagy legalábbis azoktól függetlenül vizsgálni. A szemináriumi létrehozása Karunkon komoly oktatás- és tudománypolitikai döntések eredménye.

Vécsey Tamás római jogi szemináriumának formálisan 1887-ben történő megalapítását egy évtizeden át tartó kísérlet előzte meg.⁷ A nemzetközileg is jól ismert római jogász professzor már az 1875–76. évi tanév első felében meghirdet szemináriumi jellegű foglalkozást „Jogesetek a pandekták szerint” címmel, amelyet az 1883–84. évi tanév második szemeszterében a „pandekta-praktikum” vált fel. Az 1884–85. évi tanév második félévében hirdeti meg az „Exegezis”-t. A római jogi szeminárium, formális létrejöttét követően az első félévben a lényegében a *mos gallicus* módszerét követő szövegelemzést, ún. exegetikumot, a második szemeszterben pedig a sok tekintetben a *mos italicus* hagyományait követő praktikumot hirdeti meg. A jogi karon, a kari tanácsban előadóként ő indokolja meg a szemináriumi foglalkozás didaktikai fontosságát. „Amire a jogi oktatásnak legnagyobb szüksége van” című, a *Jogtudományi Közönyben* (1884. 19. évf. 20. sz. május 16.) közzétett tanulmányában megállapítja,

hogy a jogi oktatás színvonalát a leghatékonyabban a szemináriumi tartásával lehet emelni. Vécsey Tamás előadói véleménye az alapja a kar szakvéleményének, amelyet, az egyetemi tanács már 1886. nyarán (1886. június 16-án) felterjeszt Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez (száma: 1028). A Vécsey professzor kezdeményezte római jogi szeminárium létrejöttét nem sokkal később több más szeminárium megalapítása is követi.⁸

A Vécsey-féle kezdeményezés jelentőségét még jobban tudjuk értékelni, ha tekintetbe vesszük, hogy a Karon több éven át nem csekély ellenállásba ütközik a szemináriumi létrehozása. Trefort még 1873-ban felhívja a jogi kart, hogy jelöljön ki két professzort a

bécsi egyetemen működő jogi kari szeminárium megtekintésére.⁹ Hoffmann és Schnierer professzorok azonban Bécsből visszatérve jelentésükben még nem tartják időszerűnek a pesti karon a szeminárium létrehozását. Utalnak arra is, hogy a bécsi egyetemen, végső soron a kar ellenkezése ellenére került sor az államtudományi és a jogtudományi szemináriumi alapítására. Problémát jelent az is, hogy nincsenek meg a szemináriumi alapításához elengedhetetlenül szükséges feltételek, így például a megfelelő könyvtár. A Kar a jelentés alapján elzárkózik a szemináriumi létesítésétől és továbbra is a főkéllégiumok megfelelő szintű megtartásában látja „a siker leghathatósabb tényezőjét”. Más kérdés az, hogy ígéretet tesz arra, miszerint a Karon a jövőben, nagyobb számban fognak tartani különleges előadásokat és külön kollégiumokat. A szemináriumi oktatás intézményes formájának létrejötte még jó tíz évet várat magára, mint Eckhart Ferenc írja „a jogtudomány nem csekély kárára”.¹⁰

Az 1880-as évek elején merül fel ismét a szemináriumi alapításának gondolata. Ezúttal Szász Károly tanulmányozza Bécsben Trefort megbízása alapján az egyetemi szemináriumi rendszert.¹¹ A Kar által küldött bizottság véleménye azonban ezúttal is negatív a szemináriumi meghonosítását illetően. A bizottság feleslegesnek tartja – és ebben a véleményben a döntő motívum nyilvánvalóan a Kar igen nagy hallgatói létszáma – a tudományos igényű képzés műhelyeül szolgáló szemináriumi oktatást. A bizottság állásfoglalása szerint elegendő a speciálkollégiumok rendszerének fejlesztése, amelyek a praktikumok feladatát töltenék be. A negatív tartalmú vélemény befolyásolja a minisz-

tert abban, hogy nyilatkozatot kérjen a Kar professzoraitól arra nézve, hogy ki hajlandó szemináriumot tartani. Ezzel egyidejűleg ígéretet tesz közös szemináriumi alap könyvtár és külön szemináriumi könyvtár létrehozására. Trefort számára azonban – és ezt hangsúlyoznunk kell – nagy súllyal latba eső körülmény ennek az elhatározásának valóra váltásához az, hogy a karon már több mint egy évtizede kibontakoznak – éppen Vécsey Tamás munkája eredményeként – a szemináriumi oktatás és kutatás körvonalai.

Vécsey Tamást a szeminárium alapítására tanítási módszere ösztönzi, amelyről egyik hátrahagyott írásában így számol be:¹² „Hogy a gyakorlat legyen tudományosabb és a tudomány legyen gyakorlatiasabb: Savignynek ezt az óhajtását és Iheringnek ezt megvalósító példáját tartva szem előtt: már mint eperjesi jogtanár római jogi előadásaimat jogesetek bemutatásával és tárgyalásával egészítettem ki, mely alkalommal az érdeklődő hálás tanítvány megfigyeli a jogesetek tárgyalási módját, részt vesz az eset feletti eszmecsereben, a jogeset elemzésében, meghatározásában, a döntő szabály keresésében és megtalálásában és a jogi vélemény alkotásában. Ily órákon az érdeklődők nem merőben hallgatók, hanem tevékeny résztvevő közreműködők a jogász vizsgálgódnak, okoskodás, következtetés szellemi munkájában, a jogalkalmazás művészetében.”

Másutt így ír tárgyának oktatásáról:¹³ „A római jogot már Eperjesen is, úgy, mint aztán az Egyetemen kiválóan propaedeutikai jelentőségében méltányoltam. Tudományosan képzett jogászokra van szükség, és így az oktatásnál alapvető gyanánt nálunk se nélkülözhető a római jog. A műszavak, kifejezések, fogalom meghatározások, a jogász gondolkodás és okoskodás, az elvi fejtegetések, következtetések, a szövegmagyarázás, kiegészítés: mindezek csak ott találhatóak, ahol gondolják a civilizisztikus tanokat. Werbőczy, Kelemen, Frank, Wenzel, Zlinszky s a többi híres magyar jogtudós a római jog ismerete következtében váltak képessé arra, hogy szórványos jogtételeinkből elvonás útján fogalmat alkossanak, berendező osztályozásokat tehessenek, s a joganyagot egységes átnézetes rendszerbe foglalva tárgyalhassák s ezzel hazai jogunk körvonalaikat határozottsággal megállapítsák.”¹⁴ Ahhoz azonban, hogy ez a tanítási módszer, amely a tudományos igényű oktatás követelményét fogalmazza meg, eredményes lehessen, nem elegendő a főkollégium, hanem emellett szemináriumra is szükség van.

Vécsey Tamás természetesen tudatában van annak, hogy a szemináriumnak nem lehet kizárólag célja – s különösen nem a jogi karon – a tudós képzés. Az 1872-ben a szemináriumi rendszert az osztrák egyetemeken meghonosító vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet valójában ezt a szűkebb értelemben vett szemináriumot vezette be.¹⁵ Ez lényegében megfelel a bölcsészeti kar igényeinek, ahol például Sickel híres bécsi történelemszakkönyvtár professzor „*Institut für österreichische Geschichtsforschung*”-jába minden évben maximálisan tíz hallgatót vesznek fel.¹⁶ A szemináriumnak ki-

zárólagosan ez a formája nem jelent azonban megoldást a jogi karon. A jogász képzésben a tágabb értelemben vett szeminárium a repetitóriumot és a praktikumot is magában foglalja, mivel a képzés nemcsak elméleti jellegű. A szemináriumi rendszer létrehozása nem sérti a tanszabadság elvét. Más kérdés az, hogy a tanszabadság (*Lehrfreiheit*) elvileg nem feltételezi a szemináriumokat, pontosabban közömbös azok irányában. A legjobb példa erre az 1870–80-as évek Németországának jogászképzési rendszere, amelyre a rendkívüli változatosság jellemző. Ez a sokrétűség már a terminológiában is megnyilvánul: a szeminárium kifejezés mellett lehet találkozni a praktikum,¹⁷ az exegezis, a jogi gyakorlat (*juristische Übung*) a konservatorium, a jogi (ezen belül romanista, civilista) társaság stb. elnevezéssel, melynek célja, oktatási programja az elnevezésbeli különbség ellenére nem egyszer ugyanaz. Vannak olyan egyetemek is ebben a periódusban, amelyeken a professzorok nem tartanak tudományos igényű szemináriumot, hanem megelégszenek praktikumokkal.¹⁸

Vécsey Tamás szemináriumi koncepciójában a szeminárium fogalma a tudományos igényű intenzív foglalkozást és a joggyakorlatba bevezető, arra előkészítő praktikumot egyaránt, tartalmazza. Erről tanúskodik az, hogy a római jogi szemináriumi füzetek körében tudományos igényű munkák, dolgozatok és hallgatói segédesszék kiadására egyaránt sor kerül.¹⁹ Itt utalunk arra, hogy Vécsey már korábban is publikál olyan tankönyvet, amelynek függelékeként helyezkedik el a tanulás megkönnyítését szolgáló jogesetgyűjtemény.²⁰ Ugyancsak ide tartozik az, hogy Vécsey Tamást a római jog oktatásának problémaköre történelmi és aktuális vetületben egyaránt foglalkoztatja.²¹

S hogy mennyire szívügyének tekinti a szemináriumot, azt bizonyítja az is, hogy annak kedvéért egy időben még a pandekták előadásáról is lemond romanista kollégái, Hoffmann Pál²² és Szász-Schwarz Gusztáv javára.²³ Teszi, pedig ezt annak ellenére, hogy – Szász-Schwarz Gusztávot idézve – „A katedrán ülő tanár úgy viszonylik a szemináriumban ülőhöz, mint a békeállományban levő katonatiszt a háborúban levőhöz. Ha mindennap háború volna, nem tolaokodnának a katonasághoz azok, akik a tiszt karrierben csak a kardbojtot, meg a kaszinót látják. Így az egyetemen is a nehezebb feladat az avatatlantól távol fogja tartani. És így a szeminárium nemcsak kellő tanulókat fog nevelni, de kellő tanárokat is.”²⁴

III. A római jogi szeminárium alapításának centenáriuma alkalmával nem csupán a kegyelet diktálja az alapító Vécsey Tamás életpályája és nemzetközileg is kiemelkedő tudományos munkássága vázlatos áttekintését. Nem véletlen ugyanis az, hogy éppen egy haladó politikai gondolkodású és igen széles látókörű kitűnő tudós az, aki oly állhatatosan szorgalmazza a szemináriumok létrehozását. Mindenképpen csonka volna visszatekintésünk, ha nem idéznénk fel legalább főbb vonásaiban Vécsey Tamás életútjának jelentősebb

állomásait és ma is kiemelkedő értékű tudományos oeuvre-je leglényegesebb elemeit.

Vécsey Tamás 1839-ben született Szikszón.²⁵ A haladó nemzeti hagyományokat gondosan ápoló, sőt azokhoz a neoabszolutizmus éveiben is nyíltan ragaszkodó családban felnövő Vécsey Tamás iskolai tanulmányait szülőfalujában kezdi meg és egészen – az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, valamint az ezt követő önkényuralom miatt két éven át tartó szünet kivételével – 1852-ig itt is folytatja. Az ebben az évben Szikszót csaknem teljesen megszüntető tűzvésznek a gimnázium épülete is áldozatul esett. Gimnáziumi tanulmányait ezért a diák Vécsey előbb Miskolcon, majd Eperjesen folytatja. A „Tarca parti Athén-ben”, a nagy hírű eperjesi középiskolában töltött tanulóévek során formálódik szemlélete és ezek voltak azok az esztendőik, amelyek későbbi tudományos irányú fejlődéséhez támaszt, ösztönzést adtak, és egyúttal irányt szabtak.

1856 őszén kezdi meg egyetemi tanulmányait a pesti egyetem jogi karán, amelynek jeles professzorai, elsősorban Pauler Tivadar és Wenzel Gusztáv, hamar felfigyelnek rá, és ott további tudományos bűvárkodásra ösztönzik. Egyetemi tanulmányai elvégzését (1860-ban) közvetlenül követően Vécsey Tamás tanárai kitüntető ajánlása eredményeként az Eötvös családhoz kerül nevelőnek. Feladata az, hogy a nagy hírű író, tudós és államférfi, a Kiegyezés után kultuszminiszter Eötvös József fiát, Eötvös Lorándot nevelje. Az Eötvös házban töltött nevelői évek Vécsey számára kiváltképpen tudományos fejlődése és előmenetele vonatkozásában gyümölcsözőek. Eötvös József ösztönzésére kezdett el behatóbban a római joggal foglalkozni, mely a továbbiakban egész tudományos pályáját döntően befolyásolja.²⁶ Doktori címet 1862-ben szerez és ugyanebben az évben teszi le az ügyvédi vizsgát is. 1863-ban teszi le az egyetem jogi karán a magántanári kollokviumot. Magántanári habilitációjának tárgya „a római polgári perrendtartás és az actio” című témakör. Próbaelőadást a *litis contestatió*ról tart. Előadásait az 1863–64. évi tanév második szemeszterében kezdi meg, melyek a hallgatóság körében páratlan népszerűségnek örvendenek. Kancelláriai kinevezés alapján tagja lesz a jogtörténelmi „állami vizsgáló” bizottságnak is. Tudományos hírnévre szert téve 1864-ben egykori középiskolájának székvárosa, Eperjes főiskolájára hívják meg ünnepélyes módon az elméleti tárgyak és a római jog előadására, az ezek számára újonnan felállított tanszék keretében. Az egykori diák már mint professzor tér vissza a korábban jó hírnévnek örvendő „magyar Heidelbergbe”. A számos tárgy (római jog, statisztika, közgazdaságtan, politika) oktatására való alapos és rendszeres felkészülés mellett jutott ideje a sokrétű tudományos kutatásra is. Igaz, hogy néhány évvel később, mivel a főiskola növelte a tanszékek számát, Vécsey már „csak” a római jogot és a közgazdaságtant adja elő főtantárgyakként. Emellett az ifjúsággal való foglalkozásra is tudott időt szakítani. Ezt bizonyítja az általa alapított, a neoabszolutizmus

éveiben igen haladó, hazafias nevelési célokat, feladatokot szolgáló „Kölcsey Kör” aktív működése. Az országos politika iránt megmutatkozó érdeklődése párosul az égető társadalmi problémák megoldását célzó haladó tartalmú publicisztikai tevékenységgel.

A Kiegyezést követően Szepes vármegye késmárki kerülete 1870 nyarán a kormánypárti jelölt ellenében országgyűlési képviselőnek választotta. A parlamentben nem a Deák-párthoz, hanem a kiváltképpen Ghyczy Kálmán és Tisza Kálmán által reprezentált balközéphez kapcsolódik. Ez a politikai állásfoglalása annál is inkább figyelemreméltó, mert ilyen módon – legalábbis formálisan – politikai ellenfele lesz Eötvös Józsefnek. Ez a körülmény azonban semmit sem változtatott az Eötvös családdal való korábbi, több mint egy évtizedes bensőséges kapcsolaton. Vécsey Tamás országgyűlési képviselőként közeli kapcsolatban áll a nemzetiségi kérdésben korát messze meghaladó nézeteket valló Mocsáry Lajossal. Mint a balközéphez tartozó képviselő olyan jelentős személyeknek volt hasonló politikai felfogást valló képviselőtársa, mint Jókai Mór, Tóth Kálmán, Degré Alajos, Podmaniczky Frigyes, Almágy Pál, Csernátony Lajos, Vukovich Sebő, Nyáry Pál, Orbán Balázs, hogy csak néhány nevet említsünk. A balközép értekezletein egy időben Majthényi Dezsővel együtt tölti be a jegyzői tisztet. Ennek révén lehetősége van arra, hogy igen közelről szemlélje, kísérelje figyelemmel pártja tevékenységét. Vécseyt korábbi kerületében 1872-ben az 1872–75. évi ciklusra újra megválasztják képviselőnek.

Említést érdemlő körülmény, hogy Vécsey az 1872-es választások alkalmával felajánlja biztosnak tűnő ellenzéki kerületét Jókainak illetőleg Csernátonynak, mivel az ellenzék – tegyük hozzá, hogy talán nem véletlenül az ultra modum alkalmazott obstrukció miatt, mely az 1872-es választójogi törvénnyel kapcsolatban jelentkezik – a fővárosban elveszti valamennyi kerületét. Ezt az ajánlatát azonban nem fogadják el. Még ugyanebben a ciklusban Vécseyt megegyezően – immáron harmadszor – is megválasztja késmárki kerülete képviselőnek. Ennek oka az, hogy 1874 februárjában kinevezést nyer a budapesti egyetem római jogi tanszékére, amely formálisan inkompatibilis pártja elveivel. Az 1873 márciusa óta Tisza Kálmán irányította pártban – Ghyczy Kálmán visszalépését követően – Vécsey Tamás igen komoly szerepet tölt be. Igen aktív tagja a bányatörvény javaslat (az 1875. évi XXVII. törvénycikk a bányá-adóról) szövegét megfogalmazó bizottságnak. Tagja emellett több más képviselőházi bizottságnak (így az országos alapokat vizsgáló bizottságnak 1875-ig, majd a két párt egyesülését követően az igazságügyi, a kérvényi, a mentelmi és a könyvtári bizottságnak) is. Előadója az igazságügyi bizottságban a zsidók és a keresztények közötti házasságról szóló törvényjavaslatnak. Igaz, hogy ez a javaslat csak a következő ciklusban működő bizottság elaborátumaként került napirendre, melynek alapjául azonban tartalmilag a Vécsey-féle koncepció szolgált. Számos konkrét természetű ügyet is referál

Vécsey. Így – többek között – az orthodox és neológ zsidóügyet, amely igen szoros kapcsolatban áll a Haynau által kivetett sarc további sorsával és a boszniai occupatio gravamenjeit. 1875-ben nem a késmárki kerületben lépett fel, hanem Tisza Kálmán intenciójának megfelelően Nyíregyházán. Ezúttal kisebbségben marad: két szavazat hiányzik a mandátum elnyeréséhez. Nem sokkal ezt az eseményt követően a torontál vármegyei nagyszentmiklósi kerületben lép fel, ahol nagy többséggel meg is választják. Egyúttal ebben a ciklusban – 1878–1881 – vállal utoljára mandátumot. A liberális felfogású Vécsey Tamás 1881 után már nem vesz részt többet a politikai életben. Ebben az elhatározásában nyilván az játszik döntő szerepet, hogy nem kíván részt vállalni azokban a főleg a fúziót követően mind általánosabbá váló politikai intrikákban, amelyek elveivel oly szöges ellentétben állottak.

Eperjesi tanszékéről tízesztendő, sikerekben és szép eredményekben gazdag tanári működése után, 1874-ben távozik, mivel elfogadja a budapesti egyetem római jogi katedrájára való meghívást, illetve a kinevezést. Egyetemi professzori működését ebben az esztendőben mint nyilvános rendkívüli tanár kezdte meg, de már a következő év elején nyilvános rendes tanárrá nevezik ki. 36 éven át tartó professzori tevékenysége során tevékeny részt vállal az egyetem közéletében is. Két ízben a jog- és államtudományi kar dékánja (az 1881/82. évi és az 1902/03. évi tanévben) és az 1901/02. évi tanévben pedig az egyetem rektorává választják. Emellett – 1881-ig – mint a képviselőház tagja továbbra is aktív szerepet vállal az országos közéletben. Szinte rendkívülinek számító egyetemi és képviselői elfoglaltsága mellett arra is tud időt szakítani, hogy részt vállaljon a Magyar Jogászegylet megalapításában, amelynek a továbbiakban – 1878-at követően – többször is választott alelnöke.

Bár nem lehet feladatunk Vécsey Tamás számos más, szintén jelentős közéleti és tudományos tisztességének felsorolása, mégis ki kell emelnünk a Történelmi Társulatban betöltött igazgató választmányi tagságát. Ez a megtisztelő megbízás a történész Vécseynek szól, aki hosszas kutató munka eredményeként megállapítja, hogy a latin nyelvű feliratos emlékek (*Corpus Inscriptionum Latinarum*) tekintélyes hányada, szám szerint több, mint négy és félezer feliratos forrás, Magyarország területéről származik. Az egyes kiváló római jogtudósokról írt, igen átfogó kutatásokon alapuló élet- és pályarajzokban kimutatja azok hazánk földjével való kapcsolatát. Megállapította például, hogy a neves római jogtudós, Marcellus a Kr. u. II. század derekán Antoninus Pius császár helytartójaként éveken át kormányozta Alsó-Pannóniát.

Pár évvel professzori kinevezését követően, 1881-ben a Tudományos Akadémia levelező tagjává választja. Székfoglaló értekezését a következő évben az Árpád-kori jogi oktatásról tartja. Az Akadémia tudományos életében való igen aktív tudományos közreműködése eredményeként 1889-ben rendes tagnak választják. Értekezése ezúttal a Kr. u. II. század

ugyancsak neves jogtudósának, Sextus Caecilius Africanus életével foglalkozik. Kivételes, igen csekély számú tudósok kijáró megtiszteltetésben van része Vécsey Tamásnak 1911-ben, amikor a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választja nemzetközileg is figyelemre méltott életművének elismeréséül. Már néhány évvel korábban, 1906-ban az egyik híres olaszországi egyetem, a cataniai Alma Mater – római jogi intézete, mely az Accademia Gioenia delle Scienze-vel szoros kapcsolatban áll, tiszteletbeli tagja lesz – és ezzel Vécsey tudományos pályája formálisan is komoly nemzetközi elismerést kap.

Vécsey Tamás félévszázadon át – 1911-ig – vesz részt a jogász hallgatóság oktatásában, nevelésében, arculatának formálásában. Kiténik színvonalas előadásaival és a fiatalság nevelése iránt érzett kötelességtudásával. 1912-ben bekövetkező halálával az egyetem nagyhírű professzorát, a hazai és a nemzetközi tudósvilág kiváló tudósát, a hazai közélet, pedig fáradhatatlan harcosát veszti el.

Vécsey Tamás tudományos tevékenysége elválaszthatatlanul fonódik egybe magas szintű oktatómunkájával. Első nagyobb terjedelmű, először 1867-ben publikált, tankönyvként is használt „Római jogtan” c. munkájában²⁷ a római jog kiemelkedő jelentőségére mutat rá az európai és a hazai jogi gondolkodás fejlődésében. Vécsey hangsúlyozza továbbá ebben a művében a római jognak az egész európai művelődés alakulásában betöltött kimagasló szerepét is.²⁸ A szerző már ebben a munkájában felismeri azt, hogy a római jog „szellemét” „történelmi fejlődésének ismerete nélkül” megismerni nem lehet.²⁹ Következésképpen a római jog tárgyalásánál nemcsak a rendszerességre kell törekedni, hanem lehetőség szerint a történetiség szempontjára is figyelemmel kell lenni. Ebből azonban még nem következik az, hogy az Institutio-tanfolyamot külön kellene választani a Pandekta-tanfolyamtól, amire kiváltképpen a német egyetemek tanrendje a példa. A „Római jogtan” megírásánál Vécsey a szekunderirodalom igen széles skálájára van figyelemmel. A történetírók közül merít Gibbon és Niebuhr munkáiból, és tekintettel van Theodor Mommsen műveire is. Forrás számára Savigny (*„Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter”*), *„Das Recht des Besitzes”* és a *„System des heutigen Römischen Rechts”* című munkák. Ugyancsak figyelemmel van Jhering *„Geist des Römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung”*-jára. Az öröklési jogi részben a kimondottan Hegel követőjének számító műve (*„Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung”*) a primer forrás. Az Institutio- és Pandekta-tankönyvek közül Puchta, Marezoll, Scheurl, Walter, Vangerow, Brinz és Arndts munkáit használja fel. Hivatkozik – a felhasznált forrásmunkák tekintetében – Rudorff *„Römische Rechtsgeschichte”*-jére is. A monográfiák közül *expressis verbis* is utal Unterholzner, Hedemann, Franke, Keller és Bethmann-Hollweg munkáira. A római jog magyarországi hatását elemezve rámutat arra, hogy

ebben a tekintetében „nem annyira a *corpus juris civilis* részletei érdemelnek főfigyelmet, hanem inkább az egész római törvényhozás szelleme és hatása, melyet az emberiség történelmére gyakorolt”.³⁰ Vécsey tehát a római jog egyfajta „*ius universum*” jellegét hangsúlyozza. A római jog elterjedésének okai közt szerepel az is, hogy kiválóan alkalmas a „továbbfejlesztésre”, amelyben szellemi bázisul szolgál a jogfejlődésnek. Ez a „szellemi örökség” az oka annak, hogy mint nem hatályos jog is kötelező egyetemi diszciplína. Nem volna szabad természetesen azokról a politikai természetű motívumokról sem megfeledkezni, amelyek a római jogot *ius commune omnium gentium*-má tették. Összegezve megállapítható, hogy a „*Római jogtan*” Vécsey első átfogó műve,³¹ – európai mércével mérve is – a kor tudományos színvonalán álló munka, amelyben a szerző önálló véleményalkotási képességről nem egyszer bizonyosságot ad.

1886-ban jelenik meg első kiadásban „*A római jog külső története és institúciói*” című munkája. Ez a tankönyv és kézikönyv funkcióját egyaránt betöltő mű úttörő jelentőségű a hazai római jogi irodalomban. Megítélésünk szerint ez az első modern római jogi tankönyv hazánkban. A modern jelző ebben az esetben arra utal, hogy európai mércével mérve is feltétlenül korszerű munkáról van szó. A korszerűséget jelenti egyrészt a szekunderirodalom szerves módon történő felhasználása, másrészt a szemléletmód. „*A római jog tárgyalásának módszere*” című alfejezetben a szerző rámutat az ún. *systematicus* vagy másképpen *dogmatikus* és az ún. történelmi módszer alkalmazásának szükségességére.³² A két módszer esetében a szinkretizmus szükségszerű követelmény. A történelmi módszer különösen nagy szerephez jut az institúciókban. Ezen a területen ugyanis egyenesen hiba volna a dogmatikus irány követése. Némiképpen más a helyzet a pandekták tárgyalásánál. Vécsey a római jog „külső története” *terminus technicus* kapcsán utal arra, hogy a „jog-történelem” Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) óta tesz különbséget a „külső” és a „belső” történet között.³³ A szerző a „külső” történet ismertetése körében jelentősen szélesíti azoknak a munkáknak a körét, amelyekre még a „*Római jogtan*” írása során volt figyelemmel. Így „*A római jog külső története és institúciói*” c. munka írása során Vécsey már tekintettel van Schwegler „*Römische Geschichte*”-jére, Cornewall Lewis munkájára (*Inquiry into the Credibility of the Early Roman History*), Thierry igen jelentős művére (*Tableau de l'empire romain depuis la fondation de Rome jusqu'à la fin du gouvernement impérial en occident*) és Büdinger „*Untersuchungen zur Römischen Kaisergeschichte*”-jére. A „történelmi” módszer alkalmazásának kétségtelen manifesztálódása az, hogy a szerző számot ad a latin és görög nyelvészet, a paleográfia, az epigráfia és az éremtan legújabb eredményeiről is. A római jogi tankönyvirodalom tekintetében már nem csupán a német romanisztika alkotásaira van figyelemmel, hanem felhívja a figyelmet az olasz, angol és francia irodalomra is. A munka már

csupán ezért is alkalmas arra, hogy ne csupán a tankönyv, hanem egyúttal a kézikönyv szerepét is betöltse. A szerző tekintettel van az irodalmi forrásokra is, ami ugyancsak a korszerűség jele.

A tankönyvnek talán a legértékesebb része a jusztiniánuszi kodifikáció ismertetése és értékelése. Vécsey rámutat – korát megelőzve – az interpolációkritika fontosságára. A compiláció pozitív és negatív oldalait egyaránt áttekinti. Ugyancsak szemléletesek a jogi oktatással foglalkozó fejtegetések. Igen részletesen elemzi a szerző a római jog továbbélésének bonyolult kérdéskörét. Nézete szerint a kontinuitás érvényesül, amit főképpen – legalábbis Franciaországot illetően – az orléansi főiskola (*studium generale*) dokumentál, ahol a jusztiniánuszi kodifikációt, pontosabban annak egyes részeit oktatják.³⁴ A ravennai jogi főiskola tekintetében is a kontinuitást vallja Vécsey. Igen jó összefoglalást ad a szerző a Történeti Jogi Iskoláról, egyúttal értékelve is ezt az irányzatot. Savignyt egyenesen a jogtudomány „regenerátorának” nevezi.³⁵ Forrásértékű a munkának az a része, amelyben Vécsey a római jog magyarországi sorsával foglalkozik. Utal arra, hogy igen fontos volna a római jog hazai sorsa kutatása művelődéstörténeti – kultúrtörténeti szempontból is. A magyarországi reneszánsz általános igényű kutatása körébe is jól beilleszthető ez az elemzés. A római jog hazai továbbélése vonatkozásában igen értékesek és máig is aktuálisak az 1367-ben alapított pécsi egyetemmel kapcsolatos megállapításai. Joggal utal arra, hogy milyen komoly szerepe van a római jognak – ami az adott esetben a *ius civile*-t jelenti – nem csupán a jogászképzésben, hanem általában a kor civilizációjában.³⁶ Didaktikai-pedagógiai vonatkozásban azonban – állapítja meg Vécsey – a római jog csak a XIX. század második felében „gyakorolja... a tanítómester szerepét”, amennyiben „eszköze az európai jogélet magaslatához való emelkedésnek”.³⁷

A könyv második részét az Institúciók alkotják, melyeknek Vécsey megfogalmazása szerint az a feladata, hogy a római jogot a Kr. u. VI. században nyert formájában mutassa be. Az Institúciók bevezető részében a szerző átfogó képet rajzol a *cupida legum iuventus* számára nem csupán a római jogról, hanem általában a jogról. Természetesen igen erős formában érződik a szerző hegeliánus szemlélete munkájának ezekben a fejezeteiben. A *ius scriptum* és a *ius non scriptum* disztinkciója körében a hellén jogfelfogás elemzése is szerephez jut, ami további értéke a könyvnek. A szokásjoggal (*ius consuetudinarium*) kapcsolatos megállapításai ugyancsak – mai mércével mérve is – helytállóak. Az interpolációkritika kérdésében lényegében Savignynek a „*System*”-jében koncipiált nézetét fogadja el. Módszertani szempontból ma is irányadó az, hogy az interpolációk kérdésében a leglényegesebb a történelmi fejlődés figyelembevétele. Nem lehet ezúttal feladatunk a könyv részletekbe menő elemzése. Összegezve azonban megállapítható, hogy a könyv úttörő jelentőségű a hazai római jogi irodalomban mind tárgyszerűsége, mind pedig metódusa szempontjából.

Ez ad magyarázatot arra, hogy miért válhatott annyira népszerűvé a munka. Vécsey azonban – és ebben Marton Gézához hasonlóan jár el – állandóan csiszolja, finomítja könyvének megállapításait. Már a második, 1888-as kiadásban is megfigyelhetők azok az átfogalmazások, amelyek révén a könyv értéke még tovább növekszik. A harmadik, 1893-as kiadásban Vécsey a „külső történetben” elsősorban szerkezeti vonatkozásban módosít a korábbi változatokhoz képest. Beépíti azonban saját kutatómunkájának eredményeit, ami elsősorban a jogtudósokkal foglalkozó részeket érinti. A könyvért Vécseyt a Magyar Tudományos Akadémia 1892-ben Marczibányi-díjjal tünteti ki. A további kiadások címe – anélkül, hogy ezzel különösebb tartalmi módosulás járna együtt – megváltozik, amennyiben „A római jogi institúciók jogtörténelmi bevezetéssel a forrásokban” címre módosul.³⁸ Ennek magyarázata az, hogy időközben – egyébként alig több, mint tíz esztendőös periódusról van szó – a „külső történet” Leibnizre visszanyúló *terminus technicus* „avittá” válik.

Vécsey Tamás számára nyilvánvaló az, hogy a római jog értéke független a recepciótól. Erre tekintettel hangsúlyozza az Institúciók oktatásának oly nagy jelentőségét. A római jog tehát ún. tanjog számára, és nem pedig hatályos joggal kevert, elegyített joganyag. Ez a szemlélete tükröződik azokban a munkáiban is, amelyek a tárgy tanulását hivatottak megkönnyíteni a joghallgatók számára.

Vécsey Tamás tudományos oeuvre-jén belül – mint erre már tankönyveinek értékelése kapcsán fentebb utaltunk – igen komoly szerepet tölt be a római jog hazai továbbélése igen komplex kérdéskörének vizsgálata.³⁹ Vécsey a római jog magyarországi hatása analízisének döntő elemnek a recepcióelmaradásának tényét tekinti. Ebből következik az, hogy a római jog a latin nyelv, irodalom és általában véve kultúra módjára – törvényhozói aktus és bírói praxis nélkül – hat hazánkban. Ebben igen komoly szerepet játszik az egyház. Vécsey utal arra, hogy az „aki Pliniust, Gelliust, Cicerót tanítja, az római jogot is tanít, mert minden classzikus tartalmaz jogi adatokat.”⁴⁰

Vécsey abból indul ki, hogy a *ius Romanum* Magyarországon már jóval a pécsi egyetem alapítása előtt kiemelkedő szerepet tölt be a jogéletben. Békefi Remig nézetéhez csatlakozik abban a kérdésben, hogy egyetemnek tekinthető-e a veszprémi főiskola. Vécsey szerint sincs szó Veszprém esetében egyetemről, ami azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy már a XIII. században ne lett volna hazánkban sok olyan jurista, ki a római jogban is magas szintű tájékozottsággal rendelkezik. Már ebben a periódusban a római jog felhasználásával készülnek a formulárok, melyek közül kiemelkedik a pozsonyi káptalan könyvtárában található, 1253-ból származó „*Summa notariorum magistri Rolandini*”. Ugyancsak nagy jelentőséget tulajdonít Vécsey az 1340–1348-as években keletkezett „*Summa legum civilium Raymundi doctoris*”-nak, amelynek szerzője nagy valószínűséggel felhasználja Rolandinus munkáját. A valószínűleg Wiener

Neustadtban készült „*Summa legum civilium Raymundi doctoris*” magyarországi hatását tükrözi az, hogy fellelhető a bártfai, az eperjesi és a pozsonyi városi levéltárban. A római jogi stúdiók fellendülését eredményezi a pécsi egyetem alapítása. Igaz, állapítja meg Vécsey, a gyakorlatban alkalmazható élő jog megalkotása az elsődleges cél a római jog tanulmányozása révén. Következésképpen nem a klasszikus római jogi források tanulmányozása a feladat. További római jogi hatásról tanúskodnak az egyes városi jogkönyvek (így az eperjesi, kassai, bártfai, kisszebeni, lőcsei, nagyszombati, pozsonyi városi jogkönyvek).⁴¹ Nem egy német ajkú városban a római jog szubszidiáriusan nyer alkalmazást. Vécsey mind a mai napig nem publikált munkájában II. Ulászló koráig kíséri figyelemmel a hazai római jogi hatások kérdését. A *Tripartitum* római jogi elemeinek feltérképezése zárja a továbbélés elemzését. Vécsey nagy érdeme ezen a kutatási területen az, hogy ráirányítja a figyelmet a hazai jogban mutató római jog elemek vizsgálatának feltétlen szükségességére. Emellett – anélkül, hogy valamiféle, inkább az ideák világába tartozó „kontinuitás” gondolat megfogalmazója lenne – arra is rámutat, hogy mennyire szükséges volna a pannóniai és dáciai⁴² jogélet részletekbe menő feltárása, pontos feltérképezése. Nem utolsósorban ennek a kíváncsúnak a megvalósításával kapcsolatos az egyes római jogtudósok, *iurisconsultusok* életének főbb állomásait és életműve jelentőségét feltáró kutatási területe.

Vécsey Tamás három klasszikus kori jogtudóssal, Marcellusszal, Papinianusszal, és Africanusszal foglalkozik értekezéseiben.⁴³ A sorban az első a Marcellusról szóló igen tartalmas, alapos forráskutatásra épülő értekezés. Vécsey igen körültekintően jár el abban a vitatott kérdésben, hogy Marcellus korábban töltött-e be consuli tisztséget. Arra a következtetésre jut, hogy Marcellus működik consulként is, bár azt is hangsúlyozza, hogy erre nézve konkrét adatok nincsenek. Joggal feltételezhető, hogy a jogtudós Alsó-Pannónia praetori tisztségét már mint consulviselt „politikus” tölti be. Vécsey egyértelműen pozitívnak értékeli Marcellus alsó-pannóniai működését. A munka második részében Vécsey Marcellus jogirodalmi tevékenységét elemzi. Elfogadja azt a Kuntze-féle nézetet, mely szerint Marcellus a Hadrianus és Alexander Severus uralkodása határolta periódusban a „hét első nagyság” (Cervidius Scaevola, Marcianus, Papinianus, Ulpianus, Paulus, Modestinus és Marcellus) között helyezkedik el. További értéke az értekezésnek az, hogy Vécsey külön alfejezetben foglalkozik Marcellus „bölcészétével”, hangsúlyozva, hogy a jogtudós a sztoikus irányzat követője.

Szerkezetileg hasonló a Papinianusról szóló értekezés a Marcellus-tanulmányhoz. Vécsey először átfogó képet fest arról a korszakról, amelyhez Papinianus politikusi és jogtudói pályája kapcsolódik. Külön értéke az értekezésnek a reszpondeáló jogtudomány jellemzőinek áttekintése. Ugyancsak figyelemreméltóak azok a fejtegetések, amelyek Papinianus

politikusi működésével kapcsolatosak. Összefoglalóan Vécsey megállapítja, hogy Papinianus nem elégszik meg mások munkája kommentálásával. Papinianus jogtudósi oeuvre-jének újszerű elemeit a „*Questionum-, Responsorum- és Definitionum libri*” jelentik.

Az Africanusról szóló értekezés szintén a kor politikai klímájának megrajzolásával kezdődik. A jogtudós középkori „utóéletét” vizsgálva Vécsey utal arra, hogy a glosszátorok számára az Africanus-fragmentumok a „*leges damnatae, cruces iuris consultorum*” fogalmával egyenlők. A Humanista Irányzat képviselői számára (elsősorban Cujas [Cuiacius]) is igen problematikusak az Africanus szövegek. „*Lex damnata*”-nak minősül a *peculiummal* foglalkozó Africanus-töredék (D.12. 6.38.), amelyet Vécsey alapos elemzésnek vet alá, mivel jól példázza szerzője szemléletmódját. Vécsey más források elemzése révén is magyarázatot ad arra, hogy miért nem helytálló a *communis opinio*nak számító „*lex Africani est, ergo difficilis*” tétele.

Vécsey római jogtudósokkal foglalkozó tanulmányai ma is értékesek a bennük megfogalmazott következtetések és az elemzés módszere alapján egyaránt.

Önálló monográfiában dolgozza fel Vécsey a római családi jogot.⁴⁴ Ebben a munkájában Vécsey európai színvonalon tárgyalja átfogó módon ezt a korántsem könnyű témakört. A könyv bevezető részében áttekinti azokat a társadalmi (elsősorban morális) viszonyokat, amelyek a családi élet hátterét képezik. A „házassági jog” c. részben Vécsey először a személyi elemeket vizsgálja, majd ezt követően tér át a vagyonjog elemzésére. Igen értékes az eljegyzéssel foglalkozó rész. Vécsey elsősorban a források alapos analizálása eredményeként fogalmazza meg következtetéseit. A szekunderirodalmat ebben a munkájában – eltérően más, fentebb már elemzett műveitől – viszonylag csekély mértékben veszi figyelembe. Csak esetenként hivatkozik a szekunderirodalomra. Vécsey nem egy esetben az összehasonlító módszert is felhasználja ebben a munkában. Így például a *manus* ismertetése során utal a német nyelvben ismert Munt-ra (*mundium*), feltárva a paralel vonásokat. Gyakran felhívja a figyelmet a középkori magyar joggal való párhuzamokra is. A *manus* és a *matrimonium* irodalomban mind a mai napig sokat vitatott kapcsolatát tekintve Vécsey azon az állásponton van, miszerint azok eredetileg elválaszthatatlanul egymáshoz kapcsolódnak.

A házassági vagyonjog elemzése körében Vécsey

már nagyobb mértékben veszi figyelembe a szekunderirodalmat. Különösen Roszbach „*Untersuchungen über die römische Ehe*” című könyvének megállapításaira van figyelemmel. Azonban nem egyszer kritikával is illet bizonyos feltételezéseket. Így például nem ért egyet Windscheiddal, aki szerint a *donatio propter nuptias* a keleti népektől származik. A gyámság és gondnokság intézményének vizsgálatánál befejeződő munka a hazai római jogi irodalom egyetlen olyan terméke, amely a római családi jog igen komplex kérdéseit átfogó módon áttekinti.

Vécsey Tamás a fentebb említett témákon felül még számos más római jogi problémával is foglalkozik. A teljesség igénye nélkül utalunk arra, hogy elemzi a *Digesta* és a *Codex Justinianus* „*de aleatoribus*” titulusát, áttekinti a pompeji leletek jelentőségét a római jog szempontjából és foglalkozik a vadászat kérdésével a római jog szerint. Emellett – ismét csak egy-egy munkát kiragadva – tanulmányt ír a fogyasztási egyletekről, a gyülekezési szabadságról a modern alkotmányokban, a megbízás nélküli ügyvitelről, az Actio Paulina-ról a magyar csódtörvényben, Széchenyi jelentőségéről a magyar magánjog szempontjából⁴⁵ és Tacitusról.

Ez az igen széleskörű tudományos oeuvre számunka Vécsey Tamást enciklopédikus műveltségű jogtudósként jeleníti meg. A pedagógiai pályafutása által is motivált enciklopédikus műveltség európai színvonalat jelent az ő esetében. A hazai tudományos élet vonatkozásában Vécsey Tamás munkássága mindenképpen úttörő jelentőségű.

N. Vécsey Tamás, a nemzetközi hírű tudós, pedagógus és politikus szemínáriumi elgondolásában figyelemmel van a jogászképzés területén a tudomány fejlődése által motivált változásokra, a nemzetközi és a hazai tudományos élet igényeire. Ezeket tekintetbe véve hirdeti meg római jogi (pandektajogi) praktikumát már budapesti professzorrá történő kinevezésének első évében, és indítja meg a tudományos igényű jogászképzés egyik feltételét jelentő exegézisét már az 1880-as évek első felében. Ezeknek az új oktatási formáknak a meghonosításával teremti meg a kettős igényt, követelményt kielégítő jogi szemínárium előképeit, döntő szerepet vállalva abban, hogy az első szemínáriumok között jöhessen létre a budapesti tudományegyetemen a római jogi szemínárium.

Jegyzetek

¹ Ld. erre vonatkozóan: Th. Viehweg: *Zur geplanten Reform des Rechtsstudiums in Deutschland*. In: Festgabe E. Voegelin, München 1962. 558 skk. pp.

² Ld. F. Wieacker: *Der Beruf des Juristen in unserer Zeit*. In: Gedenkschrift Gschnitzer, Aalen, 1969. 468. p.

³ Savigny jelentőségére nézve az európai jogtudományban az újabb irodalomból ld. Hamza G.: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Bp., 2002. 100 skk. pp.

⁴ Ld.: az újabb irodalomból: Hamza G.: *A hazai jogászképzés történetéhez*. Magyar Jog 1986. 21 skk. pp.

⁵ Ld.: Fr. C. von Savigny: *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Heidelberg, 1815. I. k. VII–VIII. pp. Itt említjük meg, hogy e mű 2. kiadása 1834–1851 között jelent meg.

⁶ Ld. K. Zweigert: *Der Jurist in Frankreich und Deutschland*. In: Festschrift E. Ficker, Frankfurt–Berlin, 1967. 498 skk. pp.

⁷ Ld. Vécsey T.: *Jogesetek*. Előszó. Bp., 1901. 2 sk. pp.

⁸ Így sor kerül például Földes Béla kezdeményezése alapján a nemzetgazdasági és statisztikai szemínárium alapítására is. Ld. Eckhart F.: *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935*. Bp., 1936. 561. p.

⁹ Ld. Eckhart: id.mű 505–508. pp.

- ¹⁰ Ld. Eckhart: id.mű 508. p.
- ¹¹ Ld. Eckhart: id.mű 559 sk. pp. és Mann M.: *Trefort Ágoston élete és működése*. Bp., 1982. 84. p.
- ¹² Ld. Nagy F.: *Vécsey Tamás t. tag emlékezete*. Bp., 1922. 9. p.
- ¹³ Ld. Nagy: id.mű 10. p.
- ¹⁴ Werbőczy István politikai pályafutására és jogász munkásságára nézve az újabb irodalomból ld. *Tanulmányok Werbőczy Istvánról-Studien über István Werbőczy* (Szerk. Hamza G.) Bp., 2001.
- ¹⁵ Az 1872-ben életre hívott szemináriumi rendszer az osztrák egyetemeken nem érinti az erősen konzervatív jellegű 1855-ös tanulmányi rendszert (*Studienordnung*). Ld. H. Baltl: *Zur Situation der Rechtswissenschaft und der Juristenausbildung*. In: Reformen des Rechts. Festschrift zur 200-Jahr-Feier der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz. Graz, 1979, 10. p.
- ¹⁶ Theodor Sickel (1826–1908) a bécsi egyetemen 1867-ben nyer nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezést, és ugyanekkor veszi át az Institut für österreichische Geschichtsforschung irányítását is.
- ¹⁷ Jó áttekintést ad a praktikumok jelentőségéről Jhering. Ld. R. Jhering: *Civilrechtsfälle ohne Entscheidungen*. Jena, 1870. III skk. pp. Itt utalunk arra, hogy Jheringnek ez a munkája némileg átdolgozott formában, hazánkban magyarul két kiadásban is megjelent.
- ¹⁸ A legtöbb praktikum ún. pandekta-praktikum. Ld. például: E. Pagenstecher: *Pandekten-Praktikum*. Heidelberg, 1860.
- ¹⁹ A szemináriumi kiadványok sorában jelennek meg például „A Hármaskönyvhöz, majd a Magyar Törvénytárhoz csatolva volt régi jogszabályok Dig.50.17. „*De diversis regulis juris antiqui*” (1903) és az „*Exegeticum*”. Válogatott helyek a Digestákból magyarázatokkal” (1905) című munkák.
- ²⁰ Ld.: Vécsey T.: *Jogesetek a digestákból. Exegeticum és praktikum a joghallgatók számára. Függelék a Római Jog Intitutióihoz*. Itt utalunk arra, hogy elsősorban didaktikai funkciót hivatott szolgálni a „*XII táblás törvény töredékei*” (Bp., 1900) című munkája is.
- ²¹ Ld.: Vécsey T.: *A jogi szakoktatás reformjáról*. Magyar Jogászegyleti Értekezések V.k. 5.f. Bp., 1889. és uő.: *Justinianus „Omniem reipublicae” kezdetű rendelete a jogi oktatás tárgyában*. Adalékul a jogi oktatás történetéhez. Magyar Tud. Akadémia, Bp., 1890.
- ²² Hoffmann Pál tudományos munkásságára nézve az újabb irodalomból ld. Hamza G.: *Hoffmann Pál (1830–1907)*. In: Magyar Jogtudósok I. k. Bp., 1999. 51–60. pp.
- ²³ Szász-Schwarz Gusztáv tudományos munkásságára nézve az újabb irodalomból ld. Hamza G.: *Szász-Schwarz Gusztáv (1858–1920)*. In: Magyar Jogtudósok II. k. Bp., 2001. 71–82. pp.
- ²⁴ Ld. Szász-Schwarz G.: *Gyakorlati jogtanítás. Parerga*. In: Vegyes jogi dolgozatok, Bp., 1912. 313. p. Ez a tanulmánya első kiadásban „A jogi szemináriumok kérdéséhez” címmel 1884-ben jelenik meg.
- ²⁵ Vécsey Tamás életpályája főbb szakaszainak áttekintését adják Nagy Ferenc (*Vécsey Tamás t. tag emlékezete*. In: A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XIX. k. 4.sz. Bp., 1922.) Anonymus (ismeretlen szerző) (*Vécsey Tamás élete és kora*. Celldömök, 1926. és Sztehló Zoltán (*Dr. Vécsey Tamás (1839–1939)*. In: A Tiszai Ag. Hitv. Ev. Egyházkerület Miskolci Jogakadémiájának. Arcképcsarnoka. I. k. 7. sz.).
- ²⁶ Eötvös József maga is a pesti egyetemen végzi jogi stúdiumait. Ld.: Nizsalovszky E.: *Eötvös József és a „jövő zenéje”*. In: Ábránd és valóság. Tanulmányok Eötvös Józsefről. Bp., 1973. 183. p. Nizsalovszky ebben a tanulmányában utal arra, hogy Eötvös József „éppen a jog (ti. a feudális, a római jogot nem recipiáló jog H. G.) fennálló rendjével nem lehetett megelégedve.” (Ld.: Nizsalovszky: id.mű 185. p.) Nézetünk szerint éppen az a körülmény képezi döntő módon az alapját annak, hogy Eötvös József Vécseyt a római jogi stúdiumok folytatására ösztönözze. A római jog ugyanis – mint egyfajta jogi „ideáltípus” – kétségtelenül alkalmas arra, hogy a hatályos jogrendszer átformálása során a mérce szerepét betöltse.
- ²⁷ Az első kiadást már 1868-ban – megjelenése helye mindkét esetben Pest – követi a második, ami a siker kétségtelen jele.
- ²⁸ Vécsey így ír a római jog jelentőségéről munkája előszavában taglalva: „A római jog a capitoliumból kilépve egész világrészünket meghódítja s még sokáig mellőzhetetlen tantárgy marad, nem csak azért, mert Justinántól majdnem napjainkig oly forrás volt, melyből a törvényhozók merítettek, hanem főleg azért, mert Európa — valamennyi (kiem. H. G.) nemzetének jogfejlődésére idomítólag hatott, a jogi művelődésnek gondolat ébresztő s elme élesítő eszközét és az öszves jogászság közös kincsét képezi.” (*Római jogtan*, Előszó 1. p.)
- ²⁹ Ld.: Vécsey: *Római jogtan* 4 sk. pp.
- ³⁰ Ld.: Vécsey: *Római jogtan*. Előszó 1. p.
- ³¹ Vécsey első, római jogi munkája, melynek tárgya a római perjog, 1867-ben jelenik meg „*Tanulmányok a római jog köréből*” címmel. (Magyar Akadémiai értesítő 1867. évi V. kötet 3. füzet)
- ³² Ld.: Vécsey: *A római jog külső története és institúói*. (Bp., 1886 [1. kiad.] 5. sk. pp.)
- ³³ Ld.: Vécsey: *A római jog külső története és institúói*. (1. kiad.) 7. p. Leibniz és a római jog kapcsolatára nézve ld. Földi A.–Hamza G.: *A római jog története és institúói*. Bp., 2004. 9. átdolg. és bőv. kiadás 7. p.
- ³⁴ Ilyen értelemben Vécsey is híve a Fitting nevéhez kapcsolódó ún. kontinuitás-elméletnek. Bár nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy Vécsey nagy jelentőséget tulajdonít a bolognai egyetem alapításának, eltérően például – a hazai irodalmat tekintetbe véve – Baloghtól. Ld.: Balogh, J.: „*Ratio*” és „*mos*”. *A római jog megújulásának nyomai a szentistváni Intelekben*. Egyetemes Filológiai Közönlöny klny. Bp., 1944. Az irodalomban az utóbbi évtizedekben is vannak követői a „*somnia Fittingiana*”-nak. Így például Calasso. Ld.: Calasso, Fr.: *Medioevo del diritto I. Le fonti*. Milano, 1954. 264 skk. pp. Fitting különben, aki két munkájában (*Juristische Schriften des früheren Mittelalters*. Halle, 1876. és *Die Anfänge der Rechtsschule zu Bologna*. Berlin–Leipzig, 1888.) fogalmazza meg a magas színvonalú jogtanítás folytonosságáról szóló teóriáját, nem egy vonatkozásban Savignyre támaszkodik, aki szintén feltételezi a ravennai és a római studium generale-k folyamatos működését. (*Geschichte der Römischen Rechts im Mittelalter*. 2. kiad. I–VIII. k. Berlin, 1834. 1850).
- ³⁵ Igen szemléletesen fogalmaz Vécsey, amikor így ír a Történeli Jogi Iskoláról: „A bölcsészetet és a történelmet ignoráló nyers prakticismus és a történelmi alapokat nélkülöző szemlélődés (*speculatio*) ellenében alakult a történelmi iskola”. Ld.: Vécsey: *A római jog külső története és institúói*. (1.kiad.) 140. p.
- ³⁶ Ld.: Vécsey: *A római jog külső története és institúói*. (1. kiad.) 142.sk. p.
- ³⁷ Ld.: Vécsey: *A római jog külső története és institúói*. (1. kiad.) 144. p.
- ³⁸ A múlt század utolsó éveiben publikált kiadásokban jelentkezik először ez a változás. A tankönyv hetedik és egyben utolsó kiadása 1907-ben jelenik meg.
- ³⁹ Vécsey sajnos nem dolgozza fel monografikus formában ezt a problémakört. Rendelkezésünkre áll viszont sztenografált formában az 1877–78. évi tanévben tartott kurzusának anyaga, melyet két hallgatója jegyzett le. Ld.: Szalay L.–Orsó M.: *A római jog története hazánkban és befolyása a magyar jogra*. Dr. Vécsey Tamás egyetemi tanár előadásai után lejegyezve.
- ⁴⁰ Ld.: Vécsey T.: *Hoffmann Pál r. tag emlékezete (1830–1907)*. In: A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XIII.k. Bp., 1908. 1. p.
- ⁴¹ Itt utalunk arra, hogy Vécsey nem említi a múlt században Pozsonyban felfedezett Budai Jogkönyvet. A budai Jogkönyv római jog továbbélése vonatkozásában betöltött súlyára nézve ld.: Kállay I.: *Über die Möglichkeiten des Erforschens der Fortbestehung, mit besonderer Rücksicht auf das Ofner Rechtsbuch*. In: Einzelne Probleme der Rechtsgeschichte und des römischen Rechts, Szeged, 1970. 59–65. pp.

⁴² A dáciai jogi emlékek átfogó feldolgozása Pólay Elemér érdeme. Ld.: Pólay E.: *A dáciai viaszostáblák szerződései.* (Bp., 1972.)

⁴³ Vécsey T.: *Lucius Ulpius Marcellus.* A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának külön kiadványa. Bp., 1881., uő.: *Aemilius Papinianus pályája és művei.* A MTA. II. Osztályának külön kiadványa, Bp., 1884. és uo.: *Sextus Caecilius Africanus jogtudós.* Székfoglaló értekezés. A Magyar Tudományos

Akadémia kiadványa, (Bp., 1889.)

⁴⁴ Vécsey T.: *Római családi jog.* (Bp., 1875.)

⁴⁵ Széchenyi eszméinek jelentőségéről a jog tekintetében összefoglalóan így ír: „Érzi teremtettenednek működését a jog is, melynek sphéráját az új-kor gazdasági, forgalmi s humanitarius tanai számára Te nyitád meg először.” Ld. Vécsey T.: *Széchenyi és a magyar magánjog.* (Bp., 1895. 52. p.)

Az utóbbi negyedszázad folyamán két nagy történelmi évforduló hívta fel magára a jogi tudományok művelőinek figyelmét. Ilyenként tartjuk számon a nagyszombati alapítású Magyar Universitas Jog- és Allamtudományi Faculásának a három és negyedszázados évfordulóját, ill. az Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem fennállásának a 350 éves jubileumát. A hazai kultúrhistóriánk eme kiemelkedő jelzőkövei – miként ismeretes – gyakran szólásra bírták a jogtudományok képviselőit, a jogi historizmus fejlődéstörténetének a módszeres áttekintését pedig kifejezetten ösztönözték. Az idevágó kutatások nagy gyakorisággal támaszkodnak az Eckhart-életmű számos alkotóelemére, Eckhart Ferenc 1936-os kartörténeti szintézisét¹ pedig nem egyszerűen kézikönyvként idézik. Még a kapcsolódó művelődéstörténeti vizsgálódások is² ilyenként idézik fel az időközben megritkult kultúr-históriai értékeink utókorra való átmentését, miután ez az alkotás számos vonatkozásban olyan történelmi kútfőkre támaszkodott, amelyek az időközben lezajlott viharos átalakulások martalékaivá lettek. Nem véletlen tehát, hogy a hazai állam- és jogtudományok újkori és legújabbkori történelmét vizsgáló kutatásaink³ legfrissebb eredményei is közvetlenül tapadnak Eckhart Ferencnek az egyetem fennállása 300 éves évfordulója (1936) alkalmával megjelent, ma már valóban forrásértékű munkájához.

Két jelentős felismerés ösztönözte és egyben gazdagította ezt a törekvést, miután a megalapozatlan (tudománytalan) előítéletek feloldására, ill. a magyar jogi gondolkodás haladó hagyományainak a feltárására való törekvés egyaránt a témakör sokoldalú vizsgálatát igényelte. Egyik oldalról nyilvánvalóvá vált, hogy a jogi tudományosság hazánkban immár több évszázadra visszavezethetően szerves alkotóeleme a közgondolkodásnak, és ilyen értelemben a módszeres jogtörténetírás kezdeteit is nyomon követhetjük a 17. század utolsó harmadába visszanyúlva. Másrésztől elvitathatatlanul indokoltnak tűnt, hogy a letűnt különféle eszmeáramlatok hatásának útvesztőit a maga valóságában fel kell tárni ahhoz, hogy a mindenkor közgondolkodást formáló magyar jogi tudományosság időtálló eredményei szervesen integrálhatók legyenek a modern jogtörténet-tudomány világképébe. Innen van az, hogy vizsgálódásaink messze az újkor századaiba visszanyúljanak anélkül, hogy egyfajta egyedülvaló, netán idealizálható képet akarnánk festeni a magyar jogi kultúra történetéről.

A magyar jogi historizmus fejlődését vizsgálva megalapozottnak tűnik tehát az a törekvés is, amikor a hazai

Horváth Pál:

Tudós elmék és eredmények a hazai modern jogi tudományosság kifejlődésében

jogtörténetírás aktív képviselői egyre gyakrabban vállalják a különös munkaigényességgel járó tudománytörténeti vizsgálódásokat.⁴ Nem egy ezek sorából a szorosabb értelemben vett tudománytörténeti összefüggések jelenkoráig vezet el a figyelmet.⁵ A felidézettek alapján mondhatjuk viszont, hogy a magyar jogi tudományosság előrehaladásának valóban az újkor századaiba visszanyúló előzményei vannak,⁶ érthető tehát, hogy a modern jogtudomány növekvő érdeklődést tanúsít egészében a magyar jogi historizmus újkori történelme iránt.⁷ Így van az, hogy a magyar jogi historizmus fejlődését koncentráltan kifejező jogtörténet-tudományról lassan átfogó tudomány-történeti képet tudunk alkotni.⁸ Ilyen értelemben a modern jogtudományok kifejlődését megelőző tudományos irányzatok /és iskolák legmarkánsabb típusjegyeit is módszeresen láttatni tudjuk. Mindezek alapján mondjuk, hogy hazánkban a polgári jellegű jogi tudományosság egész történelmi korszakát kíséri egy szakadatlanul változó, a különböző irányzataiban gyakran egymást is keresztező, historikus jogtudomány, amelynek legmarkánsabb összetevői esetenként a politikai kameralizmushoz, a felvilágosodás eszméihez, a magyar reformkor nemesi, ill. polgári liberális gondolkodásához, az ébredő /jobbára romantikus/ nacionalista, ill. az ún. történeti jogi szemlélethez tapadnak. A kifejlett módszeres katedra-jogtudományt azonban már a történeti-jogi iskola másod- és harmadvirágzása, a pozitívizmus, az ún. retrospektív modernizálás,⁹ ill. a szellem-történet tanai orientálták.

Közismert, hogy a polgári szabadság fejlődésének a reneszánszkori Olaszországban, majd a felvilágosodás korabeli Franciaországban jelentkező kezdeti formáival szinte egy időben jelentkeztek a történetírás tudományosságának az első csírái.¹⁰ A középkori egyetemalapítások töredékes kútfői azonban megbízható

támpontokat sem adnak arra, hogy hazánk az egyetem-
 jogi művelődés alkalmas intézményeivel rendelkezett
 volna a reneszánsz, ill. a humanizmus korszakában. A
 „fény”századában viszont már a magyar jogi historiz-
 must megalapozó törekvések jelentkeztek pl. a *politikai*
kameralizmus, az *udvari közjogtörténetírás*, ill. a külön-
 böző *leíró államstatisztikai tanítások*¹¹ formájában.

Valójában a jogi fakultással kiegészült Magyar
 Egyetem első saeculum a pl. ab ovo szorosán összefonó-
 dott a magyar jogi tudományosság fejlődésével. Nem
 lehet megfelelkezni ugyanis arról, hogy a hazai protes-
 tans szellemi központok (Gyulafehérvár, Sárospatak,
 Debrecen, Pápa, stb.) által élesztett történetkritika ösz-
 tőkélte az ellenreformáció megalapozóit a nagyszombati
 egyetem mielőbbi kiépítésére. Így az 1635-ben alapít-
 ott nagyszombati főiskola csak egy emberöltőn át mar-
 radt csonka. A protestáns iskoláztatás visszaszorítása és
 méginkább a kálvinista prédikátorok által kifejlesztett
 államelméleti-jogi tudományosság jelenléte sürgette
 ugyanis a jezsuita egyetem jogi fakultással történő ki-
 egészítését. A kettős (1642, 1665) alapítvány végrehaj-
 tói tehát az alapító oklevél keltezésével (1667. január
 2.) szinte egyidejűleg (1667. január 16.) a prelegálás
 megkezdésére kötelezték a kart.

Már Pauler felfigyelt arra, hogy ez a lépés nem
 kevesebbet követelt meg az Egyetem Jogi Fakultásától,
 mint amit a protestáns államelméleti-jogi tudományos-
 ság is nyújtott a hazai humanista szellemi hagyaték-
 ból kiindulva. *Baranyai Decsi (Csímor) János* 1593-
 ban Kolozsvárott megjelent *Syntagma institutionum*
juris imperialis ac Hungarici című műve pl. a magyar
 /nemesi/ magánjognak (és perjognak) az institutiók
 rendszerében való feldolgozását, ill. a hézagoknak a
 „római jog szabályaival történő kitöltését” képviselte.¹²
Kitonich János munkássága a 17. században, ill. a sokat
 hányattatott és végül a katolikus hitre visszatért
 Otrokocsi Ferenc életműve¹³ hasonlóan a magyar jog (a
 jus patrium) római és kánonjogi megalapozottságát
 akarta elérni és ez a nemes törekvés a hazai protestáns
 államelméleti-jogi tudományosságot valóban össze-
 kapcsolta a humanisták törekvéseivel. Zsámboky pl.
 Baranyai Decsi Jánossal közel egyidejűleg csatolta a
 Tripartitum bécsi kiadásához (1581) a *Digesta* egyes
 fejezeteit „Regulae iuris antiqui” címmel,¹⁴ hogy a jus
 patrium hézagait kitöltse. A magyar jogi gondolkodás
 tehát az újkorba átlépve a társadalmi haladás mellett
 állt, amikor a jus patriumnak a császári /római/ joggal,
 ill. a kánonjoggal történő összevetése és kiegészítése
 által a kontinentális jogokhoz történő felzárkózást hir-
 detett.

Ez hatott a jezsuita egyetem jogi fakultásának
 megalapítóira is, így a Nagyszombati Egyetem Jogi
 Karának alapító levele a hazai jognak a császári (római)
 joggal és kánonjoggal (cum iure caesareo et canonico)
 való összevetését egyenesen előírta a Fakultás
 tanárainak.¹⁵ Ezt fejezi ki Vécsey Tamás, amidőn a
 Nagyszombati Egyetem Jogi Fakultásának hivatására
 visszautalva a hazai jog korszerű szintre emelését kon-
 statálja.¹⁶ A hazai jog tanítása (tehát) élen járt a korabeli

Európában, vagy legalábbis egy korszerű szint elérésére
 való törekvésben fogant a magyar jog tudományvá-
 válása.

Tény, hogy a Jogi Fakultással kiegészült (1667)
 Magyar Egyetem a 17. század utolsó harmadától szinte
 folyamatosan gondoskodott már a jus patrium oktató-
 sáról. A mostoha történelmi körülmények között ter-
 mészetesen a magyar jog katedrájára kinevezettek¹⁷
 gyakorta megelégedni kényszerültek a magyar (nemesi)
 szokásjog (a Tripartitum) pusztá prelegálásával, ill.
 kommentálásával, egyesekről pedig kifejezetten az az
 ítélet maradt ránk, hogy a Hármaskönyv szövegét
 recitálták csupán. Az elsők között ismert *Koller Ferenc*,
 a neves tudós hírében álló *Bencsik Mihály* és a már
 felemlített Otrokocsi Ferenc működéséhez viszont már
 a 17. század végén igen figyelemreméltó eredmények
 tapadtak.

A Nagyszombati Egyetem első évszázadáról csak
 töredékes ismeretekkel, ill. azokkal a korai egyetem-
 történelmi vizsgálódásokkal (Csery József, Fejér György,
 Pauler Tivadar, Eckhart Ferenc) rendelkezünk, amelyek
 még eredeti forrásokon nyugszanak. Ma már viszont
 ezek a történelmi kútfők is csak hézagosan rekonstruál-
 hatók. Annyi mégis megnyugtatóan mondható,¹⁸ hogy a
 jus patrium felidézett főbb képviselői tették először
 vonzóvá a magyar egyetemet a 17–18. század for-
 dulóján. Jó példa erre már Koller is, aki a magyar nemesi
 jog ismeretanyagát (Introductio in ius consuetudinari-
 um) perjogi anyaggal (Methodus processualis)
 egészítette ki, hogy nagyszámú hallgatóságát a patvari-
 án (ügyvédségben) szerzett tapasztalatokkal is fel-
 verteze.¹⁹ A kortárs *Bencsik Mihály*ról pedig jól tud-
 juk, hogy nem csak a hazai (anyag- és eljárási) jog
 tudományos rendszerezőjeként,²⁰ hanem a rendek szol-
 gálatában fogant közjogi természetű ismeretek
 lerögzítésén túl, a magyar büntetőjogi kodifikációs
 törekvések egyik legkorábbi képviselőjeként is meg-
 bízható ismeretekre tettünk szert.²¹ A magyar (nemesi)
 jog (a Decretum Generale) pusztá prelegálásától messze
 előbbre juthatott tehát a tudomány az Egyetem falai
 között és ezt a Karon csak egészen rövid ideig tanító
 Otrokocsi Ferenc is bizonyíthatja, aki az alapítólevél
 szellemének megfelelően, a jus patrium rendszerbe
 foglalt ismeretanyagát valóban összehasonlította²² a
 császári (római) jog, ill. a kánonjog szabályaival, ezál-
 tal akarva bizonyítani²³ a jus patrium római és kánon-
 jogi megalapozottságát.

Van tehát némi támpontunk arra, hogy az alapítók
 nemes elhatározása nyomán az 1672-től közel egy
 évszázadon át szinte folyamatosan prelegált jus patrium
 anyagában a hazai (történelmi) jog módszeres viz-
 gálatának egyik életképes előképét vélelmezzük. Szó
 sincs természetesen arról, hogy a történelmi jog mód-
 szeres vizsgálatában már a modern jogtörténet-
 tudomány eredőit lehetne feltételezni.²⁴

A jus patrium képviselőinek sajátos szerepét jelzi
 továbbá az, hogy a Magyar Universitas első saeculum a
 szélesebb értelemben is kapcsolatba került ezzel a jogi
 tudományossággal. A Jogi Karon működő kanonisták

pl. közel azonos módon kapcsolatba kerültek a történelmi (nemesi) jogból fakadó historizmussal, sőt, egynemelyikük igen jelentős szolgálatot is tett a jus patrium alapvető forrásainak az összegyűjtésében, ill. az így feltárt ismeretanyag rendszerezésében. Az Egyetemi Nyomda élén álló *Szentiványi Márton* pl. már a 17. század végén bekapcsolódott a régi magyar jogemlékek közreadásába, sőt, ő volt az, aki elsőként nevezte az általa ismét teljesnek hitt gyűjteményt *Corpus Juris /Hungarici/ seu decretum generale*-nak.²⁵ Az egyházjog történetét alapozó *Markovics Mátyás* és a „magyar jog művelésében rést törőleg” fellépő *Szegedy János* kánonjogi professzor munkásságában²⁶ pedig a korabeli magyar jog megismerésének a kútfőit kell látnunk.

Különösen *Szegedy János* életműve mutatott fel a kor színvonalát meghaladó történelmi-jogi ismereteket, aki a magyar jogi gondolkodás szembevető hiányosságait kívánta pótolni.²⁷ Egy sajátos ötvözetű rendi (nemesi) közgondolkodás jogi historizmusának az alapozása során pedig *Szegedy* már eljutott a hazai (werbőcziánus) jog korszerűtlenségének a felismeréséhez is,²⁸ a magyar jog hiányosságainak esetenként a római jog tételeivel történő kiegészítése pedig egyenesen a katedra hivatásából származott. Mindez *Szegedy János* reputációját oly mértékben emelte, hogy tanításaira a megkésett polgári átalakulás koráig rendszeresen hivatkoztak.

A KUTATÓ-ELEMZŐ /MÓDSZERES/ VIZSGÁLÓDÁSOK KEZDETEI

Az alapítók nemes célkitűzése tehát még a Nagyszombati Egyetem első saeculumának a lezárulta előtt meghozta gyümölcsét nemcsak a jus patrim, hanem a kánonjog szférájában is, alapokat teremtve a történelmi (feudális) jog tudományos elemzésére. Azt a lehetőséget azonban, amit ezek a törekvések magukban rejtettek, valójában csak a 19. század első felében önálló anyagi- és eljárásjogi ágazatokban dolgozók (*Vuchetich Mátyás*, *Frank Ignác* és mások) érlelheték tudományos értékűvé. Időközben viszont a módszeres kutató-elemző jogtörténelmi vizsgálódások kezdetei is kibontakoztak a 18. század második felében.²⁹

A természetjogi érvekkel alapozó szerződéses közjogi felfogás és a magyar rendi kiváltságok ellen fellépő udvari közjog-történetírás szembenállásából fakadtak pl. az első maradandó eredmények. Így az udvar szolgálatában alkotó *Kollár Ádám*, a kútfők módszeres vizsgálatát alapozó *Kovachich Márton György*, ill. a jakobinus *Hajnóczy József* kezében érett először tudománnyá ez az ismeretanyag, amit most már a magyar közjogtörténet kezdeteiként is felfoghattunk.³⁰

Alapozó munkálatokat hagytak maguk után a prak-

tikus célokat szolgáló államtudományok, ill. az ún. *politikai-kamerális tudományok* (pl. a történelmi földrajz, az államstatisztika, stb.)³¹ is, miután már a *Planum iuridicae facultatis* (1775) c. szabályzatba belefoglalt „európai államtan” (*Historia status publici Europae*) kereti között a *Joseph Sonnenfels* bizalmát élvező *Barits Béla* kezéből került ki az az összehasonlító államstatisztika, amely a felvilágosodás eszméin nevelkedett, európai jogi tudományosságot hirdetett.

A középkori eredetű szövegelemző (exegetikus) kutatás ebben a korszakban vesztette el hitelét hazánkban és helyét a kutató elemző forráskutatás, a ténykutató (numerikus) történelmi statisztika és az összehasonlítás,³² ill. a születő történelmi segédtudományok (diplomatika, genealógia, kronológia, stb.) foglalták el. Mindezek hatása alatt a hazai jog tudományos előképeinek egész sora figyelhető meg már a 18. század utolsó harmadában. Ezek a törekvések pedig gyakran a felvilágosodással, ill. a felvilágosodás jogi historizmusának a sajátos (módszertani) alapállásával kerültek kap-

csolatba, nem hagyva maguk után még jogtanító kézikönyveket, de a haladás tudatosításával és a jogfejlődés egyetemes összefüggéseinek a keresésével a modern jogi gondolkodás historizmusának a kibontakozását szolgálták. Való igaz tehát, hogy a magyar jogi gondolkodás újkorát is a felvilágosodás nyitotta meg.³³

Az új eszmeáramlat a modern polgári társadalom kialakulásának az előtörténetével összefüggésben nyert létjogosultságot, a benne rejlő lehetőségek azonban hazánk szellemi életében csak töredékesen bontakozhattak ki, miután a polgári átalakulás társadalmi feltételei még váratott magukra. Így nálunk – a polgári elem hiányában – a haladás-eszme hordozója lehetett a társadalmi helyzetben lehanyagló köznemesség és még inkább a „gyűlékony eszmékkel” ismerkedő nemzeti értelmiség is. Íme innen fakadt tehát a historikus érvekkel alátámasztott szerződéses (közjogi) gondolat, amely a birtokos elem tudatában persze jobbra csak a nemzeti függetlenséget garantáló új szerződés szűkességére korlátozódott.³⁴ Ennél számottevőbb lehetőségek kibontakozásának vagyunk tanúi azonban, amidőn a Habsburg abszolútizmus uralkodói (*Mária Terézia*, ill. *II. József*) maguk tettek lépéseket a magyar jogi közgondolkodás korszerűsítése érdekében. Így jelent meg a korabeli magyar Egyetemen is az abszolútizmus államelméleti tudományosságát reprezentáló „*jus publikum universale*” mellett az európai államok statisztikája, a konkrét állami érdekekhez tapadó lépések (reformok) pedig objektíve elősegítették a jogi gondolkodás felszabadítását az egyház gyámkodása alól. Így van az, hogy bár a magyar rendi reakció, ill. az udvarnak a francia forradalomtól történt megrettenése útját állta egy kiteljesedő tudományos előrehaladásnak, jogi gondolkodásunk historizmusában mégis kitöröl-

Niczky Kristóf
az egyetemi reformterv kidolgozója

hetetlen nyomokat hagyott az új eszmeáramlat. A jakobinus örökség kapcsán nemcsak Hajnóczy József módszeres jogtörténeti kutatásaira, ill. Barits Béla és a leíró történeti államstatisztika számos képviselőjének az erőfeszítéseire hivatkozhatunk, hanem a születő új tudományosság egészének tudatformáló szerepére. Az Egyetem falain belül ezt jelzik a felélenkült diákmozgalmak (diáktársaságok) az 1780-as évektől.³⁵ Így a jogi gondolkodás egyszeriben felfedezte a históriát tudományos értelemben és szinte a Voltaire által kimunkált történetfilozófiával vetette rá magát azoknak a tudományos igazságoknak a keresésére, amelyek a történelemből nyilvánvalóan adódtak. A franciaolasz felvilágosodás nagyjai tették tudatossá pl., hogy ezek a történelmi tapasztalatok nyugvó igazságok a népek szokásainak és törvényeinek a feltárásán keresztül érhetők el.³⁶

Még a születő állami nevelési politika is ösztönösen vonzódott a jogfejlődés tudományos alapjainak a megteremtéséhez, amidőn pl. Mária Terézia az addig túnyomóan rendi-nemesi érdekeket kifejező, jus patrium segéd tudományként a joghistória tanítását kezdeményezte (1769). Bécsben valójában már 1753-tól kísérletek történtek a természetjog és a jogtörténet tanítására,³⁷ az 1777. évi Ratio Educationis pedig a hazai jog (a jus patrium) segéd tudományként akarta meghonosítani nálunk a magyar jog módszeres vizsgálatát.

Jegyzetek

- ¹ Ld. A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935. A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. II. köt. Bp. 1936.
- ² Ld. Sinkovics István: Az érseki egyetem 1635–1769. in: Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem története 1635–1985. Szerk. Sinkovics I. Az alapítás 350. évfordulójára kiadja az Egyetem Tanácsa. Bp. 1985. 27–58. pp. Vö. Ladányi Andor: A felsőoktatás-történeti kutatások. in: Magyar Tudomány 1976. évf. 4. sz. 245–260. pp. alapján.
- ³ Ld. Az Állam- és Jogtudományi Kar szerepe a magyar jogtudomány fejlődésében. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem 350 éves évfordulójára. Szerk. Horváth Pál. Bp. 1986. 428. p., ill. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem története 1945–1970. Szerk. Sinkovics I. Bp. é. n. 760. p.
- ⁴ Bónis György, Degré Alajos, Csizmadia Andor, Kovács Kálmán, Pólay Elemér, Révész T. Mihály, Stipta István, Both Ödön, Nagyné Szegvári Katalin és mások idevágó részletkutatásai képezik ezt a témánkhoz kapcsolódó historiográfiai fondot. Vö. Csizmadia Andor: A magyar állam- és jogtörténet-tudomány. Csizmadia-Kovács-Asztalos: Magyar Állam- és Jogtörténet. Szerk. Csizmadia A. Bp. 1972. 28–51. pp.
- ⁵ Ld. pl. Kovács Kálmán: A magyar jogtörténeti kutatások útja és jelenlegi feladatai. In: Gazdaság és Jogtudomány III. (1969.) 55–76. pp., György, Bónis: Fünfundzwanzig Jahre ungarische Rechtsgeschichtsschreibung (1945–1969.) Erster Teil: Die Zeit bis 1526. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Germanische Abteilung LXXVII. (1970) 559–570. pp. Zweiter Teil: Die Zeit nach 1526 bis 1918., ld. uo. LXXVI-II (1971.). 475–485. pp., Hasonlóan Nagyné Szegvári Katalin: A jogtörténettudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után (helyzetelemzés). In: Jogtörténeti értekezések 7. sz. Szerk. Kovács K. Bp. 1975. 127. p. stb.
- ⁶ Miként találóan mondja Földesi Tamás, ld.: A megismerhetőség modern problémái Bp. 1971. 263. p.
- ⁷ „Alig támad fel ugyanis az emberben az érdeklődés a társadalmi fejlődés tényeinek a tanulmányozása iránt, amikor (szin-

te ellenére hazánkban és az örökös tartományok egyetemén még több mint egy évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a művelődésügyi kormányzat a nemzeti jogtörténet önállóságát elismerje. Látni kell azonban, hogy a felvilágosodás eszmeáramlatával érintkező jogi historizmus maga is egy szélesebb általános jogtörténeti világkép kialakítása irányában hatott, miután ez a historizmus a világtörténelemben kimutatható hasznos igazságokra apellált.³⁸ Nem véletlen tehát, hogy az ébredő módszeres jogi historizmus e korban nálunk is a leíró (európai) államstatisztika, az általános alkotmánytörténelem, vagy éppen az angolmagyar analógia keresés tapasztalataira hivatkozva tette érdekelté gondolkodóinkat (Lakics György, Barits Béla) a jogfejlődés módszeres megközelítésében.

A felvilágosodás jogi historizmusa tehát nálunk is hidat képezett a módszeres jogi kutatómunka kezdetei, ill. a liberális jogi tudományosság között.

Az MTA Egyetemtörténeti (Nemzeti) Bizottság győri kihelyezett ülésének adózva³⁹ ezt a képalkotást törekedtem a maga teljességében felidézni. Időben a napjainkig terjedő két teljes évszázad idevágó relevanciáinak a rekapitulálásával azonban nem terhelném a figyelmet, miután azok a módszeres tudománytörténeti vizsgálódásaink tárgyaivá lettek, illetve a mi anyaintézményunktől megörökölt kézikönyveink nyomán is követhetők.

- te ezzel egyidőben) egy másik érdeklődés is hatalmába keríti, megkísérli feltárni azokat a körülményeket, amelyek között a történelmi megismerés lehetséges”. Ld. Kulcsár Kálmán: Történelmi szemlélet a XX. század jogtudományában. In: Állam- és Jogtudomány II. 1962. 3. sz. 350–351. pp.
- ⁸ Ld. A felidézett kézikönyv (Magyar állam- és jogtörténet, 1972.) tudománytörténeti prologusa, ill. az újabb Magyar jogtörténet tankönyv Szerk. Mezey Barna Bp. 1997. OSIRIS adatai alapján.
- ⁹ Vagyis a századforduló éveiben újjáéledő „nemzeties irány”. ld. alább.
- ¹⁰ A találó megállapítást ld. Lederer Emma: A magyar polgári történetírás rövid története Bp. 1969. 6. p.
- ¹¹ Ld. e sorok írójától A politikai-kamerális tudományok kora és a születő jogtörténetírás. In: Jogtudományi Közöny XXXIII. évf. (1978.) 5. sz. 265–266 pp.
- ¹² Ld. Kulcsár Péter: Bevezető. Baranyai Decsi János magyar históriája (1592–1598). Bp. 1982. 20. p. Vö. Zlinszky Jánosnak a magyar Jogász Szövetség Jogtörténeti Szakosztályában elhangzott Decsi János munkássága c. előadása (1971. II. 8.) nyomán.
- ¹³ A Breve specimen introductionis in iurisprudentiae methodicam. Una cum annexa suis locis succincta iuris canonici collatione cum iure civili (Nagyszombat, 1699), ill. az ennek függelékeként ismert Experimentum reductionis iuris Hungarici ad suos fontes in aliquot exemplis. Ld. Eckhart Ferenc: Jog- és Államtudományi Kar története (1936) 25. p. Vö. Pauler Tivadar: A budapesti M. Kir. Tudományegyetem története Bp. 1880. 42. p.
- ¹⁴ Ami később a Corpus Iuris Hungarici 1682. évi kiadásába is bekerült.
- ¹⁵ Ld. Fejér György: Historia Academiae Scientiarum Pazmaniae archiepiscopalis. Buda, 1835, 25. p. Vö. Pauler Tivadar im. /1880/ 23–24. pp.
- ¹⁶ Vécsey Tamás: A jog- és Államtudományi Kar. Visszapillantás az 1867 előtti két évszázadra. In: Felső oktatásügy Ma-

- gyarországon. A VKM megbízásából írták Breznay B. etc. (Bp. 1896. 97. p.)
- ¹⁷ Pl. 1672-től Dornikovics Mihály győri kanonok, 1679-től Jankovics Ignác és főként a következő században működő Matlekovics Ignác /1729-től/. Klósz Pál /1734-től/, ill. az 1735-től kinevezést nyert Kregár István László, stb.
- ¹⁸ És az Egyetemi Könyvtár kéziratárának a töredékes anyaga alapján is nyomon követhető.
- ¹⁹ Ld. az Egyetemi Könyvtár kéziratára. Manuscriptum (Ms) B. 93., 269. p. alapján
- ²⁰ Ld. Az elsőként alkalmazott nyilvános vitatkozások (Conclusiones) alapján Eckhart Ferenc: im. (1936) 11–15. pp.
- ²¹ Ld. uo. (1936). 14. p. Vö. Bónis György: A magyar büntető törvénykönyv első javaslata 1712-ben. Angyal Szeminárium kiadványai 26. sz. Bp. 1934. Uő.: Bencsik Mihály és az első magyar büntetőjavaslat /1670–1728/. In: Jogi professzorok emlékezete (Bp. 1935. 31–36. pp.)
- ²² Komparálta. Ezért is mondjuk újabban, hogy az összehasonlító jogi historizmus gyökerei nálunk a felidézett történelmi körülményekhez vezetnek vissza, ld. a szerzőtől: Tudománytörténeti és módszertani kérdések (1974). 358. p.
- ²³ Vagy talán éppen annak szükségessége iránt a figyelmet felkelteni.
- ²⁴ Ld. a szerzőtől: Tudománytörténeti és módszertani kérdések (1974) 26–27. pp.
- ²⁵ A kar alapítóleveléből felidézett „ars combinatoria” (az összehasonlítás) szerepét pedig a *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* c. 1689–1702) értekezésében fejtegette ki.
- ²⁶ Így a *Tripartitum Juris Hungarici Tyrocinium* (1734), a *Rubricae sive synopsis titulorum 817349. Werbőczius illustratus, sive decretum Tripartitum* (1740), *Decreta et vitae primorum Hungariae Regum* (1744), stb. ld. Horváth Pál: Tudománytörténeti és módszertani kérdések (1974) 28–29. pp. Vö. Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez (1878) 59–72 és 75. pp., Degré Alajos: Szegedy János, az Egyetem első jogtörténésze /1699–1760/. In: Jogi professzorok Emlékezete. (Bp. 1935. 20–21. pp.), Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. (Bp., 1980. 158. p.)
- ²⁷ Sőt, Szegedy János munkássága kapcsolódott a régi magyar jogi emlékek összegyűjtéséhez is, vagyis az 1548. XXI. tc. alapján születő *Quadrupartitum*-mal kiegészített 1740-es és az 1751-es nagyszombati *Corpus Juris* kiadásához, bár ő magát ezen munkálatok során soha meg nem nevezte. Vö. Degré Alajos. Szegedy János, ih. (1935) 12–20. pp., Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. (Bp. 1946. 321. p.)
- ²⁸ Ld. Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez (1878). 67–68. pp.
- ²⁹ Ld. Csizmadia Andor: A magyar állam- és jogtörténet-tudomány, ih. (1972) 28–39. pp. Vö. a szerzőtől: A magyar jogi historizmus fejlődésének problémái az újabb tudománytörténeti kutatások fényénél. In: *Jogtörténeti Tanulmányok IV.* Szerk. Csizmadia Andor. (Bp. 1980. 128–129. pp.)
- ³⁰ Ld. Hajnik Imre: A magyar alkotmány és a jog Árpádok alatt. (Pest, 1872. 37. p.), Wenczel Gusztáv: Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. (Bp. 1876. 16. p.), Pauler Tivadar: A budapesti magyar kir. Tudományegyetem (1880), 107. p., Eckhart Ferenc, im. (1936) 146–148. pp.
- ³¹ Ld. Kovacsics József: A statisztikai felsőoktatás 200 éve. In: A magyar statisztikai felsőoktatás kétszáz éve (Bp. 1979. 108–109. pp.), Horváth Pál: A történeti statisztika szerepe a hazai jogi historizmus tudományos alapjainak megvetésében, ld. uo. /1979/. 108–117. pp. Vö. Lentze, H.: *Universitätsreform Graf Leo Thun-Hohenstein.* (Graz-Wien, 1962. 54–55. pp.)
- ³² Az előbbieken is megismert *ars combinatoria*.
- ³³ Miként erre már Eckhart Sándor alapvető kutatásai is felhívják a figyelmet. Ld. A francia forradalom eszméi Magyarországon. (Bp. 1924. 8–9. pp.)
- ³⁴ Ld. Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon. (Bp. 1955. 68–72. pp.)
- ³⁵ Ld. Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. (Bp. 1963. 119–120, 126. stb. pp.)
- ³⁶ Az ősforrásokra visszautalva ld. a szerzőtől *Tudománytörténeti és módszertani kérdések* (1974). 66–67. pp. Vö. Derzsavin, K.N.: *Voltaire.* (Moszkva, 1946. 237–274. pp.)
- ³⁷ Amit követelt az 1769-es királyi leirat, amelynek nyomán az osztrák örökös tartományok egyetemlein is kibontakozhatott volna a jogtörténettudomány. Ld. Eckhart Ferenc: im. (1936). 112. Vö. Lentze, H.: *Universitätsreform* (1962) 57–58. pp.
- ³⁸ Miként Meinecke, Fr. mondja találóan, ld. *Die Entstehung des Historismus.* Herausg. u. eingeleitet v. Carl Hinrichs. München, 1959. In: *Meinecke Werke Band. III.* (München, 1959. 82–83. pp.)
- ³⁹ E helyütt kell köszönetet mondanom Révész T. Mihály kollégámnak, a győri jogászképzés gubernátorának a szíves és nagyvonalú vendéglátásáért.

FORDULAT A VILÁGBAN ÉS MAGYARORSZÁGON 1947–1949

Szerk. Feitl István, Lzsák Lajos és Székely Gábor

1945 utáni történelmünk egyik legizgalmasabb és legvitatottabb időszaka az, amelyet többnyire a fordulat éveiként emlegetünk. Eről szólnak kötetünk tanulmányai. A szerzők neves történészek, külpolitikai elemzők, hadtörténészek, szociológusok, akik legfrissebb kutatási eredmények alapján fogalmazták meg gondolataikat. Mind-ebből sokszínű, változatos kép bontakozik ki; nem minden részletre kiterjedő krónika, hanem izgalmas, gondolatébresztő olvasmány. A kötet első része az 1945 utáni nemzetközi helyzet alakulásával, a kibontakozó hidegháború okaival és neuralgikus pontjaival foglalkozik, mintegy megrajzolva a magyarországi fejlemények hátterét. Ezután tizenkét írás a hazai belpolitikai események fordulatait elemzi a legkülönbözőbb szférákban: a katonapolitikától a pártok tevékenységéig, az egyházak sorsától az emberek mindennapi életéig.

Napvilág Kiadó, Bp., 2003. ISBN 963 908253 8

AJÁNLÓ

TÖRVÉNYALKOTÁS AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGBEN TRÓCSÁNYI ZSOLT KÖNYVE

A Gondolat kiadó 2005-ben, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszéke, valamint a Magyar Országos Levéltár gondozásában jelentette meg ezt a csaknem 25 éve kiadást váró jelentős munkát.

„A Magyar Királyság keleti felét képező Erdély már a honfoglalástól bizonyos különállást mutatott az anyaországtól. Fekvése, jellegzetes természeti adottságai, kiváltságolt népei, speciális védelmi feladatai kezdettől fogva indokolták önálló közigazgatási egységgé szervezését a magyar államon belül. Az erdélyi közigazgatás és törvénykezés feje évszázadokon át az erdélyi vajda volt, akinek fennhatósága hosszú ideig nem terjedt ki a szász és székely privilegizált vidékekre, csupán a magyarok lakta vármegyék fölött gyakorolt directiót. Ebben a funkciójában viszont a király teljhatalmú helyettesét (a magyar méltóságglajstrom harmadik zászlósrút) tisztelték benne. A királlyá választott Szapolyai János halála után különféle politikai akciók és próbálkozások eredményeképpen a török porta jóváhagyásával és Bécs hallgatólagos tudomásulvételével állandósult egy sajátos államalakulat, az Erdélyi Fejedelemség. Sajátos volt ez az állam, mert egyfelől szinte mindvégig tisztázatlan volt viszonya a másik magyar államhoz, a Magyar Királyság Habsburg jogar alatt maradt részéhez, másfelől azonban fejedelmei számos kérdésben teljesen szuverén módon jártak el, inkább különállásukat, mintsem együvé tartozásukat hangsúlyozva.

Az erdélyi állam első fejedelmei Transsylvaniaiát még következetesen a magyar királyság részének tekintették, uralmi ideológiájukat a Szent Korona-tanhoz kapcsolták, tartósítva ezzel azt az ellentmondást, amely a Szent Koronát birtokló magyar uralkodók elismerése és saját Bécs- (és Habsburg-) ellenes politikájuk között feszült. János Zsigmond az 1570-es speyeri egyezményben elismerte I. Miksát Magyarország törvényes urának, és lemondott a királyi cím használatáról. Báthory Zsigmond hosszabb ideig csak az erdélyi vajda címet viselte, s miként az erdélyi diéta aktái bizonyítják, csupán 1593-tól a princeps megnevezést. A fejedelmi ideológia mégsem ismerte el a Habsburgokat Erdély hűbérurainak, az országot a középkori magyar állam örökösének és letéteményesének tekintette. Bethlen Gábor megválasztásával hangsúlyeltolódások következtek be a gyulafehérvári kormányzat magyarpolitikájában, felerősödött a függetlenség, a transylvanizmus gondolata.

Az Erdélyi Fejedelemség vitathatatlanul magyar állam volt alkotmányos értelemben, mint a magyar Szent Korona közjogi hatóságát elismerő alakulat, és az volt a gyakorlatban is, amely kifejeződött a Magyar Királysággal kapcsolatos, a magyar rendeket védelmező erdélyi politikában: a magyar reneszánsz királyi udvar Erdélybe menekítésében és a vajdai államgépezettel történő egybeolvadásában, a magyar államnyelvben, az ősi magyar családokból választott fejedelmekben, a magyar politikai és tudományos irodalom és szaknyelv kifejlesztésében. Ezt a szerepet nem korlátozta érdemben a török jelenléte sem.

Az erdélyi állam alapjait a három „natio, a szász, a székely és a magyar nemzet privilegialis különállása alkotta. A székely és szász székek, valamint a magyar vármegyék követői képezték az erdélyi országgyűlés elemeit. A három nemzet országgyűlésével egyetlen fejedelemnek sem sikerült elismertetnie az utódállítás jogát, sem pedig valamiféle örökösödési rendet. A diéta keményen ragaszkodott a fejedelemválasztáshoz, a választási feltételek meghatározásához, a fejedelmi eskükhöz. A rendek politikai fegyvere tehát létezett, és ennek segítségével körbe is bástyázta jogait, a fejedelem mozgásterét. A választó monarchia modellje jó pozíciókat biztosított a rendeknek az ellenőrzés fenntartására. Csak néhány igen tehetséges fejedelemnek, mint például Bethlen Gábornak sikerült majorizálnia a gyűlést, többséget szereznie a szavazásnál, így a diéta ellenkezését kikapcsolnia.

Erdély sajátos függetlensége érdekes befolyással volt a jogalkotásra is. A keleti magyar államban sajátos jogrendszer érelődött; mely kétségtelenül beépítette a magyar tradicionális jog, a szokásjog és a korai törvényhozás fenntartott szabályait saját szerkezetébe, de amelyet egy új szellemű, erősen Habsburg-ellenes (így a Habsburg-diéták törvényalkotását is kevésbé akceptáló) normaalkotás jellemezett. Az erdélyi rendi gyűlés megerősödése kedvezett a saját transylvan jogalkotásnak, a politikai függetlenedés a saját akaratképzés izmosodásának.

Nem véletlenül volt Trócsányi Zsoltnak, az Erdélyi Fejedelemség avatott kutatójának dédelgetett álma az életművét beteljesítő nagy mű: miután számtalan monográfiában aprólékosan feldolgozta az erdélyi országgyűlések, a fejedelmi hatalom, a központi és helyi kormányzat történetét, a magyar történelmi és államtudományi tanulságait, a jogtörténelmi ténnyel való fordult. Ahogyan az erdélyi diéták tárgyalásairól szóló kötetének törvényalkotásra vonatkozó részében fogalmazott: „...nem követhetjük azt a módszert, amit másutt alkalmaztunk: a kb. 5000 törvény elemzésének részletes bemutatását. Ettől egyébként is mentesít bennünket az, hogy a 16-17. századi erdélyi államisággal foglalkozó egy másik munkánkban (»A fejedelmi Erdély országos jogának kialakulása«) teljes részletességgel mutatjuk majd be ezt a tárgyilag rendszerezett törvényanyagot. Trócsányi megkezdte az ígért kutatómunkát, de a sors közbeszólt: befejezni, lezárni a kutatást sajnos már nem tudta. Munkája szerves folytatása az Erdélyi Fejedelemség korának országgyűléseiről írott monográfiájának, az ígért erdélyi országos jogról szóló munka önálló egysége. Elvégezte a rendezést: az országgyűlési törvények és végzések tematikus csoportosítását és értékelését. Eredményei közzé kellene hoznunk. Még akkor is, ha tudjuk: a mű tervező maradt, hiszen a kézirat utolsó sorai, de az előre szerkesztett tartalomjegyzék is arról tanúskodik: a szerző a munka második részében a nagy erdélyi kompilációs törvényalkotási termékeket, a Bethlen Gábor-féle perrendtartást, az Approbátákat és a Compilátákat vette volna sorra, de az idő közbeszólt.

A kézirat szövegét a lehető legnagyobb hűséggel igyekeztünk visszaadni. A nyelvi és stílári változtatásokat csak a legnagyobb szükség esetén választottuk megoldásként. Aki kezébe veszi és elolvassa Trócsányi könyvét, hamar rádöbben, hogy olyan munkát tart a kezében, amelynek Magyarországon nincs párja. Kívülről hasznosítható a tudományos munkában, nagy segítség Erdély jogtörténetének oktatásában.”

(Részlet a könyv bevezető tanulmányából)

Esorok szerzője húsz évvel ezelőtt tett közzé egy – talán szociológiaiainak is tekinthető – elemzést a jogász-képzés társadalmi funkcióiról: mi módon és mi célból képezik (képezzük) a jogászokat a társadalom számára.¹ Az alapgondolat akkor az volt, hogy a jogászképzés ahhoz az elváráshoz igazodik, amit az általában vett társadalom, szűkebben pedig annak gazdasági-politikai rendszere a joggal mint társadalmi intézményrendszerrel szemben támaszt. Amilyen a társadalom, olyan a joga, és amilyen a jog, olyan a jogászképzés. E megfelelés exponálására összehasonlító eljárással éltem, és az akkori helyzetet az 50 évvel az előtti állapotokkal vettem egybe.

Módszertanilag egyszerű a feladat: a '30-as és '80-as évek elejének adatsorai mellé oda kell illeszteni a 2000-es évek elejének megfelelő adatait, és ezek egybevetésével megállapítani, hogy valamiféle „eredeti állapot” helyreállításának vagyunk-e tanúi (megengedve persze azt a csöppet sem kis különbséget, amely az 1930-as és a 2000-es évek Magyarországá között mutatkozik).

Ezen a ponton érheti a kutatót az első meglepetés, és a fájdalmas tapasztalatnak e helyen is hangot kívánok adni. Nem sikerült ugyanis egy mozdulattal kiemelni a mai megfelelő adatokat, pedig semmilyen különleges forrásra nem támaszkodtam (nem is támaszkodhattam) annak idején: népszámlálási adatokra, statisztikai évkönyvekre és egy szakmaspecifikus elemzésre.² A 2001-es népszámlálás azonban a lakosság szakképzettség, s kellően árnyalt foglalkozás szerinti összetételére kérdést sem tett fel, tehát adatot sem kínál.³ Nem lehet megállapítani, hogy hány jogvégzett él, és hány jogász, milyen foglalkozásokban dolgozik Magyarországon, mert ezek beolvadnak más, átfogóbb kategóriákba. Az 1930-as évek idézett évkönyvei még teljes foglalkoztatási, igazságszolgáltatási, oktatási stb. statisztikákat kínáltak, el egészen pl. a hallgatók szemeszterenkénti vizsgálóiig, családi hátteréig, vallásáig – ma, ha szerencsénk van, szakstatisztikákban kell ugyanezeket megkeresni, és további szerencsével megtalálni. De még ilyenekben is előfordul, hogy alapvető adatok hiányoz-

JOGI OKTATÁS AZ 1990-ES ÉVEK MAGYARORSZÁGÁN ÉS ÁLLÁSFOGLALÁSOK A BOLOGNAI EGYEZMÉNYRŐL

Szabó Miklós:

A jogászképzés társadalmi funkciójáról – húsz év múlva*

nak.⁴ Nehéz elképzelni, miként lesz lehetséges megbízható képet alkotni viszonyainkról és megalapozott tervet formálni cselekvéseink számára – úgy tűnik, hogy a statisztika maga egyre kevésbé teljesíti társadalmi funkcióját. A jelen írásra nézve mindennek az a sajnálatos következménye, hogy több esetben becsült vagy hozzávetőleges adatokra kénytelen támaszkodni, és emiatt a nyersség állapotában maradt. Remélem, hogy később elvégezhető lesz a kívánatos pontosítás, és az írás egy kiérleltebb változatának közzététele.

JOGÁSZSÁG

Érdeemes képet alkotni az iskolázottság általános társadalmi szerepéről, majd a jogászképzés azon belül elfoglalt helyéről:

Felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma

	1930	1960	1980	1990	2001
Felsőfokú végz.	86.885	167.400	484.846	667.050	943.036
Ebből nő	8.434	39.200	193.813	301.550	470.384

Nem meglepő, hogy a felsőfokú végzettségűek folyamatosan egyre nagyobb arányt tesznek ki, ma már a lakosság közel 10%-át. A növekedés egyenletes üteméből következtethetően nem aktuálpolitikai akarat, de még csak nem is a rendszerváltás áll a háttérben, hanem egy erőteljes modernizációs folyamat. Ugyanerre utal az is, hogy a felsőfokú végzettségűeken belül a nők lassan eléri demográfiai arányukat (a hallgatók belső megoszlásából, ahol hosszú ideje kb. 60%-ot tesznek ki, az látszik, hogy azt meg is fogják haladni). Ez az emancipáció előrehaladottságát bizonyítja, még ha a végzettségen belüli finomabb elemzés módosíthatná is a képet.

Más dinamikát mutat a jogvégzettek számának ala-

kulása. Mintha ezt a dinamikát jobban (és a politikával való szerves kapcsolata miatt érthetőbben) befolyásolnák a rendszerváltozások. Azzal együtt, hogy a jogvégzetteknek a felsőfokú végzettségűeken belüli aránya folyamatosan csökken, a csökkenés dinamikája a rendszerváltások alkalmával megtörik. Az első szakasz a háború előtti időszak, amit a jogvégzettek 1930. évi 31,2%-os részesedése jellemez; ez az időszak, amikor Magyarország „a jogászok országa” volt. A második szakasz a háború utáni, „két rendszerváltás közti” időszak, amit a jogászat hanyatlása jellemez. Végül a harmadik szakaszt az 1989/90-es rendszerváltás nyitotta meg:

Jogtudományi és igazgatási felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma

	1930	1960	1980	1990	2001
Jogvégzett	27.068	26.555	31.463	35.700	49.050
Ebből nő	79	960	6.444	11.600	19.610

A háború előtt két okból volt magas a jogvégzettek száma: az egyik az az előírás, amely a közigazgatás érdemi ügyintézői (ún. fogalmazói) szakán megkívánta a jogvégzettséget, s ez nagy szakembertömeget vett fel;⁵ a másik a jogászképzés „általános humán értelmiségképző” funkciója volt. A második szakasz a képzés tömegében enyhe, egyenletes növekedést mutat (eltekintve az 1941 és 1959 közötti időszakról, amely a legmélyebb pontján mintegy 5.000 fős csökkenést hozott), azonban gyökeresen megváltozott kontextusban. Viharos gyorsasággal fejlődött ugyanis a felsőfokú végzettségük összetétele, amelyen belül ugyanaz a volumen már csak 5–6%-os részesedést biztosított a jogászoknak. Végül a harmadik szakasz a rendszerváltás után mutatja a változás és változatlanosság újabb dialektikáját. Ebben változatlan marad a jogvégzettek részesedése (2001-ben 5,2%), azonban egy drámaian (mintegy 37,5%-kal) megnőtt volumen révén – egy ugyanígy felduzzadt felsőfokú végzettségű népesség kontextusában.

Az aktív jogvégzettek foglalkozási ágak szerinti megoszlása is beszédes:

A jogvégzettek közül az igazságszolgáltatási pályán dolgozók

	1930	1980	2001
Bíró	1.511	1.522	2.512
Közjegyző	191	158	313
Ügyész	183	1.000	1.226
Ügyvéd	6.208	1.714	7.438
ÖSSZESEN	8.093	4.544	11.489

A klasszikus igazságszolgáltatás szerkezete és aránya mélyen gyökerezik abban a lassan változó jogi kultúrában, amely a jogcsaládok formálódását is alakítja. A jogász hivatások a kontinentális Európában megszokott belső eloszlását mutatják a számsorok, a történelem rajtuk hagyott lenyomatával. A kép azóta módosult. A *bírák* száma – visszazárkózva ahhoz a trendhez, amely a társadalmi reprodukciót egyre bonyolultabbá teszi – megugrott, hogy e komplexitás kezelésének jogi eszközeit működtetni tudja. A *közjegyzők* – mint alapvetően lakossági szolgáltatók – viszonylag konstans jogi szolgáltatást kínálnak konstans lélekszámnak; nem meglepő, hogy számuk rendszer-függetlenül hasonló nagyságrendben marad. Az *ügyészség* nem hullott vissza a tiszta vádhatósági funkcióba, és az ahhoz szükséges létszáma. Úgy tűnik, az új állam – amely immár nem ideológiai-politikai okokból, hanem a jóléti állam intézményrendszerét működtetendő nem kevésbé, bár máshogy *beavatkozó állam* – a szocializmushoz hasonló volumenben tart igényt erre a központból közvetlenül vezérelhető, kezes, fegyelmezett kis eszközre. Az *ügyvédek* szá-

mának mozgása mutatja a legnagyobb kilengést,⁶ mintegy a jogász szakma „pufferét” képezve. E legkevésbé szervezeti keretek között működő, leghabzóbban úszó szakma tud – és kénytelen – legközvetlenebbül alkalmazkodni a társadalmi körülmények változásához. Természetes, hogy visszaállt a háború előtti szintre (sőt, kicsivel a fölé), és készen áll, hogy akár a foglalkoztatási, akár a túlképzési problémák előidézze feszültségeket kezelje népes jogászcsoportok büjtatása révén.⁷ Nehezen kontrollálható kör, melynek szélei összeérnek a szürke és fekete gazdasággal is.

Az irányítás és igazgatás területén dolgozó jogászok száma

	1930	1980	2001
Igazgatás összesen	4.000	3.707	4.500

Ha az ügyvédséget a szakma pufferjének neveztük, a gazdaság a jogászok számára már idegen terep, ahol tevékenységük elsődlegesen nem jogi jellegű. Akár személyes motívumoktól, akár külső kényszertől hajtva lehet ezt a pályát választani; de fordított is lehet az út: a gazdaság szereplője is juthat arra a gondolatra, hogy a jogi tanulmányok alkalmas felkészülést jelentenek. Nagy tömegben azonban már pályaelhagyásra vagy a pályáról kiszorulásra, azaz kényszervállalkozásra kell gyanakodnunk. Napjainkban ez utóbbi lehet a helyzet, mégpedig két okból sodródhat valaki a gazdaság pályájára. Az egyik a tényleges pénzkereset kényszere a jogi jellegű munka kilátástalansága okán; a másik pedig olyan szabadúszó életmód, aminek keretét egy gazdasági társasági forma adja, tartalmaként azonban a jogi szaktudás értékesítése szolgál (pl. szakértőként, szaktanácsadóként).

A gazdaság szférájában nem jogi munkakörben dolgozó jogászok száma

	1930	1980	2001
Gazdaságban műk.	3.000	4.269	12.000

Hasonló jellege folytán ide sorolhatók a „társadalomtudomány, oktatás, kutatás, kultúra, sajtó, egyházak stb. területén dolgozó jogászok” is. Számuk 1980-ban 2.248 volt,⁸ 1930-ból és jelenleg nincsenek adataink. Az itt jelölt „humán” felvevő szféra korlátossága folytán nem alkalmas arra, hogy tömegesen „menekülési útvonalként” szolgáljon, bár a szféra keretei mára kitágultak. Az oktatás, sajtó, kultúra, egyházak tevékenysége és szervezete a rendszerváltás után a korábbinál kiterjedtebb, ezért nyilván több jogásznak is helyet ad. Talán nem tévedünk nagyot, ha megkétszerezve az 1980-ast, 5.000 főre becsüljük a számukat. A fenti, esetenként durva megközelítés után a foglalkoztatási változásokat a következőként foglalhatjuk össze:

Az aktív, jogtudományi vagy igazgatási felsőfokú végzettséggel rendelkezők foglalkozás szerinti megoszlása kerekítve

	1930	1980	2001
Igazságszolgáltatás	8.000	5.000	11.489
Igazgatás-irányítás	4.000	3.700	4.500
Jogtanácsos	2.000	4.200	2.300
Gazdaságban nem jogász	3.000	4.300	12.000
Humán szféra	2.000	2.200	5.000
Összesen	19.000	19.400	35.289

Az elmúlt 20 év jelentős átrendeződéseket hozott. Először is az ügyvédség szerepköre nem korlátozódik immár arra, hogy az igazságszolgáltatás egyik szereplőjeként elősegítse a jogalkalmazás állami funkciójának teljesítését. Ha tevékenységének középpontjában változatlanul ez is áll, e tevékenység nagy részét az igazságszolgáltatáson kívüli működés köti le: a súlypont átkerült a magánszféra, illetve a gazdaság területére. Másodsor pedig becslésünk szerint négyszeresére nőtt meg a gazdaság szférájában nem jogásként megélhetést keresők száma. E két tétel – azzal együtt, hogy az alapvetően a lakosság számához igazodó igazságszolgáltatás volumene nem nőtt ilyen jelentősen – összességében azt eredményezte, hogy a piachoz képest a hivatal visszaszorult a jogász karrier-lehetőségek horizont-

ján. A következő kérdésünk az, hogy a jogászképzés miként igazodik a jogászság társadalmi helyzetének változásához.

JOGÁSZKÉPZÉS

Sokan (köztük kormányzati szereplők is) „a jogászok országáról” beszélnek megint – a ban az értelemben, hogy jogász túlképzés van.

A jogászképzés változásaiiban ugyanazokat a szakaszokat és folyamatokat láthatjuk, mint amit a jogvégzetek arányának alakulása kapcsán érzékeltünk. Ebben persze nincs semmi csoda: a jogvégzetek a jogászképzésből lesznek, és ha nő a számuk, nőnie kellett a képzésnek is:

Egyetemi és főiskolai hallgatók száma

	1930/31	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Összesen	16.932	40.230	101.166	102.387	298.504	401.189
Joghallgató	4.487	3.724	4.629	4.738	17.457	18.372
Arány (%)	26,5	9,3	4,6	4,6	5,8	4,6

A joghallgatók háború előtti dominanciáját a szocialista rendszerváltás megtörte, hogy az 1980-as évekre érje el ismét a háború előtti volumenét, illetve a máig is jellemző (5–6% körüli) részesedését a felsőoktatáson belül. Ha igaz is, hogy ezóta – a máig tartó szakaszban – a volumen gyökeresen megváltozott (a négyszeresére nőtt), pontosan ugyanilyen mértékben nőtt meg a felsőoktatás egészének volumene. Nem dolgozunk, hogy más képzési területek beiskolázási számának indokoltságáról véleményt nyilvánítsunk, azonban a számok tükrében azt határozottan le kell szögeznünk: *jogász túlképzésről* nincs értelme beszélni, hanem csak *túlképzésről* általában. A számok alakulása sokkal konzekvensebb annál, mint hogy divathullámokra, népszerűsítő vagy (ma inkább) „népszerűtlenítő” kampányokra volna visszavezethető. A gazdasági világválság, a világháború és az '50-es évek okozta hullámvölgy után az '50-es évek végétől kez-

dett ismét felfelé kúszni a pálya és a szak „tetszésindexe”, hogy a '70-es évekre beálljon a tartós háromszoros-öttszörös túljelentkezési szintre (amely mérőszám a jelenlegi elvileg korlátlan jelentkezési lehetőség mellett elvesztette reális jelző funkcióját – bár ugyan-ezen sávon belül maradt).⁹

Kézenfekvő a második (rendszerváltás utáni) szakasz értelmezése: a tőkés piacgazdaságra és a parlamentáris demokráciára való vissza/áttérés nominálisan is nagyobb számban igényli a jogászokat – számuk növekedése tehát önmagában, a felsőoktatás ösztömegének növekedése nélkül is indokolt (ha valami megkérdőjelezhető tehát, az éppen nem a jogászképzés felfutása). A mennyiségi növekedést most is kíséri társadalmi-gazdasági (vissza)változás: a társadalmi tulajdonon alapuló tervezett gazdaság helyét ismét a magántulajdonon alapuló piacgazdaság vette át.

Helyezzük el a jogászképzést az oktatás egészében:

Összes tanuló/hallgató száma¹⁰

	1930/31	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Általános iskola	1.121.428	1.495.203	1.213.404	1.177.612	960.790	912.959
Középfiskola	107.745	241.036	333.570	360.034	509.500	531.391
Felsőoktatás	16.932	40.230	101.166	102.387	298.504	401.189
Jogászképzés	4.487	3.724	4.629	4.738	17.457	18.372

A táblázatból két folyamat rajzolódik ki világosan és következetesen. Az egyik az, hogy az alsóbb iskolásoknak egyre nagyobb hányada kerül beiskolázásra magasabb szintű iskolába; a másik pedig az, hogy – a generációk előrehaladásának megfelelő időbeni eltolódással, amit tovább nyújt a beiskolázási arány növekedése és a generációk létszámának csökkenése – az általános iskolai beiskolázás elér egy csúcspontot, ameddig folyama-

tosan nő, onnan pedig folyamatosan csökken; a magasabb szintű képzések azonban ezt a csúcspontot még nem érték el.¹¹

A növekedés azonban nem tartható tovább: várakozásunk szerint lassan megindul a beiskolázás csökkenése. E folyamat elkerülhetetlensége azonnal nyilvánvaló, ha az adott évben beiskolázott első évfolyamosok számát vetjük egybe:

Kezdő évfolyamos tanulók/hallgatók száma

	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Általános iskola	235.382	177.397	130.026	122.580	108.469
Gimn. + Szakköz.	89.441	83.115	95.888	100.868	107.949
Felsőoktatás	8.927	29.324	32.067	101.417	144.998

A számok nem egyszerűen az adott évi generációból beiskolázottak körét mutatják – s különösen nem a felsőoktatás körében: nem is végeznek annyian a középiskolában, ahányat (4 év múlva) felvesznek. A magyarázat a levelező oktatásban rejlik, amely több generációból me-

rít. egy-két évtized múlva a jelenlegi felsőoktatási volumen mintegy felével-harmadával lehet csak számolni.¹²

A tanulók/hallgatók számának alakulásával érdekes egybevetni a tanári/oktatói létszám alakulását, megvizsgálva, hogy mennyire mozognak együtt:

Oktatók száma¹³

	1930/31	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Általános iskola	19.299	58.672	80.701	96.791	89.750	89.784
Gimn. + Szakk.	7.440	8.778	15.460	22.902	34.500	38.479
Felsőoktatás	1.058	5.017	13.890	17.302	22.873	23.288
Jogászképzés	82	202	232	395	779	563

Az adatsorok azt mutatják, hogy a tanári/oktatói létszám egyféle változást nem nagyon ismer: a csökkenést. Az általános iskolások összes létszáma és az újonnan beiskolázottak létszáma is 1960/61-ben volt a legmagasabb – azóta folyamatosan csökken. A tanári kar ezzel szemben 1990/91-ig folyamatosan nőtt, és akkor is inkább csak megtorpant, mint hogy igazi csökkenést

mutatna. A középiskolák esetében – mint jeleztük – a tanulói létszámban még nem állt be csökkenés, azonban a növekedés üteme 1980/81 óta folyamatosan csökken. A felsőoktatásban hasonló, csak késleltetett és kisebb arányú növekedési ütem csökkenés figyelhető meg. E két (oktatói és tanulói/hallgatói) változások eredője a következő képet mutatja:

Egy oktatóra jutó tanulók/hallgatók arányának alakulása

	1930/31	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Általános iskola	58	25,5	15	12,2	10,7	10,2
Gimn. + Szakk.	14,5	27,5	21,6	15,7	14,8	13,8
Felsőoktatás	16	8,0	7,3	6,3	13,0	17,2
Jogászképzés	54,7	18,4	20,0	12,0	22,4	32,6

Eszerint a felsőoktatásban a kép a háború előtti arányhoz jutott vissza, csak éppen ellenkező irányú kitérő után: a felsőszintű elitképzés lehetőségeit biztosító arányok gyors felszámolásával a rendszerváltás után. Ezt a folyamatot élük meg úgy a felsőoktatás oktatói, mint eltömegesedést és az azzal járó színvonalcsökkenést; és ennek orvoslására vagy legalábbis kezelésére ajánlják a bolognai folyamatot. Mondhatjuk persze, hogy az alsóbb képzési szintekkel szemben a felsőoktatás hallgatóinak jelentős része (2003-ban 44%-a) levelező tagozatra jár, ami jóval kisebb terhet ró az oktatókra, és ez a háború előtti állapotoktól is megkülönbözteti a mai helyzetet. Ez a teher azonban korántsem jelen-

téltelen; a vizsgateher pedig a teljes hallgatói számhoz igazodik. Csak nappali tagozatosokkal számolva mindenestre az egy oktatóra jutó hallgatók száma 2003-ban 8,8 – ami pedig alig kedvezőbb az általános iskolákénál.

Az oktatási helyzetképet a végső kimenet: az oklevelet szerettek száma teszi teljessé. Minél kisebb a selekció, annál nagyobb számban kerülnek a felsőoktatás falain belülre olyanok, akiknek a képességei nem teszik lehetővé az oklevél megszerzését, azaz annál nagyobb lesz a lemorzsolódás. Ezt a hallgatói létszámnál kisebb mértékben növekedő oklevelek száma jelzi. Nézzük először az oklevelek abszolút számát:

Oklevelet szerettek száma

	1960	1980	1990	2000	2001	2002	2003
Felsőoktatás	5.628	26.863	24.103	46.978	47.536	50.505	52.812
Jogászképzés	603	899	1.157	2.594	3.309	3.549	3.839

Vessük ezt egybe az adott év összes hallgatójának százalékaiban kifejezett oklevelekkel:

Oklevelet szerzettek aránya az összes hallgatóhoz képest (%)

	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04
Felsőoktatás	12,6	26,6	22,2	15,9	15,2	13,7	12,9
Jogászképzés	15,8	19,3	19,5	11,8	18,8	19,8	20,9

Az 1960-ban kiadott oklevelek alacsony számában és arányában nyilvánvalóan 1956 következményét diagnosztizálhatjuk.¹⁴ Ennek elültével a felsőoktatás egészében két szakasz különül el: az 1980-at követő két évtized (nem megtörve a rendszerváltás által) és a 2000 utáni időszak. A jogi-igazgatásban az oklevelek száma a rendszerváltással ugrott meg (1990-ről 2000-re 124,2%-kal), egyébként tartósan egyenletes növekedést mutat; másrészt a hallgatók számához képest a kiadott oklevelek aránya még ennél is kiegyenlítettebb: a hallgatók 1/5-ét

teszi ki. Minthogy a hallgatók száma 5 évfolyamot fog át, ez azt jelenti, hogy az egyes évfolyamok jelentős végleges lemorzsolódás nélkül jutnak el a végzésig; ez a helyzet várhatóan a (most a harmadik évfolyamánál járó) kredit-rendszerrel fog megváltozni, amennyiben attól a képzési idő megnövekedése és a képzésben részt vevő hallgatók számának feltorlódása várható.

A jogi-igazgatási oklevelek összes számának alakulása az egyes képzőhelyeken kibocsátott oklevelek összegeként áll elő:

Oklevelet szerzettek száma jogi-igazgatási képzési helyenként¹⁵

	1960	1980	1990	2000	2001	2002	2003
Áll.ig.	-	-	416	713	745	773	649
DE	-	-	-	-	94	173	236
ELTE	326	474	251	629	565	756	819
ME	-	-	172	373	386	403	338
PTE	91	170	142	244	527	476	570
SZTE	76	255	176	305	594	408	653
KGE	-	-	-	-	-	-	105
PPKE	-	-	-	330	398	560	469
ÖSSZESEN	493	899	1.157	2.594	3.309	3.549	3.839

A növekedés egyik kiváltója a képzési helyek számának növekedése, ami nyilvánvalóan az egyes városok (régiók) és egyházak érdekvégyesítési képességének függvénye – nem sok köze van a társadalom által támogatott képzési igényekhez. Ennyi képzési hely ekkora országban nyilvánvalóan szükségtelenül sok. A másik növekedési tényező a hallgatói (oklevelet szerző)

létszám növekedése – bár ennek csak egy része jelent jogi diplomát; a másik (kisebb, de egyre növekvő) része igazgatási (főiskolai/bachelor) oklevelet jelent.

Végül az elért és gyakran még tovább növelni kívánt hallgatói létszám képzésének személyi infrastrukturális feltételei állapotáról tájékoztat a hallgatók és oktatók arányszáma:

Jogi-igazgatási képzőhelyek: hallgatók és oktatók száma és aránya 2002¹⁶

	Napp.	Esti	Lev.	Posztgr.	Σ hallg.	Σ okt.	Σ hallg./oktató	Napp.hallg./okt.
BKE Áll.ig.	757	616	1.669	417	3.459	63	54,9	12,0
DE	761	0	627	50	1.438	42	34,2	18,1
ELTE	2.545	409	2.344	1.491	6.789	140	48,5	18,2
ME	906	0	1.592	378	2.876	63	45,6	14,4
PTE	1.313	0	2.518	783	4.614	76	60,7	17,3
SZTE	1.410	0	2.420	159	3.989	63	63,3	22,4
KGE	690	0	0	0	690	37	18,6	18,7
PPKE	1.594	396	1.318	489	3.797	81	46,9	19,7
ÖSSZESEN	9.976	1.421	12.488	3.767	27.652	565	48,9	17,7

E számok azt mutatják, hogy a jogászképzés a képzéssel szembeni társadalmi igényeken kívüli, attól idegen hatások alatt is formálódik. E hatások végső forrása a kormányzati politika, amely egyrészt parkoló pályát keres egyébként munkanélküli fiatalok tömegeinek; amely úgy gondolja az Európához és a világhoz való felzárkózást biztosítani vagy legalábbis igazolni, hogy reprodukál egyes mutatókat, így a beiskolázási arányt is; amely nem biztosít erőforrást a megnövekedett létszám

képzéséhez (személyi és tárgyi infrastruktúrájához), és az intézményeket arra biztatja, készíti, hogy saját bevételből egészítsék azt ki; és amely partikuláris érdekeknek és lobbizásnak engedve pillanatnyi megfontolásokból utat enged indokolatlan növekedési vagy szaporodási törekvéseknek is.

Mi ennek a következménye a jogászképzés társadalmi funkciójára? Attól nyilvánvalóan külső, idegen funkciót teljesít, azonban nem marad hatás nélkül az eredeti funk-

ció mikénti teljesítésére. Ez a hatás azonban negatív: a hallgatói létszám viharosan gyors felduzzadása felkészületlenül érte a jogászképzést is. Egyrészt nem tudott újfajta viszonyt kialakítani az egyre nagyobb számban megjelenő, hagyományos standardokhoz képest kétes alkalmasságú hallgatókhoz. A bolognai modellben rejlő azon lehetőséget elvetette, hogy a „*master*” szintre koncentrálja eddigi követelményeit, és a „*bachelor*” szinten kezelje a felhígult hallgatótságot. Így viszont maradt a régi reflex: a szelektálás – azonban az erre a sorsra ítélt hallgatók a kredit-rendszer kínálta lehetőségekkel élve évekig elnyújthatják kihullásuk folyamatát, és eközben arra is nő az esélyük, hogy mégiscsak sikerüljön begyűjteni az előírt vizsgákat. Amit már a jogászképzés radikális átalakítása nélkül is meg lehetne tenni, az a felzárkóztatás feladatának az oktatási program részévé tétele volna.

Másrészt alkalmatlan volt és az is maradt az infrastruktúra (személyi és tárgyi értelemben egyaránt) az így megnőtt hallgatói létszám befogadására. A kredit-rendszer éppen erre jött létre a II. világháború utáni Egyesült Államokban: gyorsan felvenni a visszatért katonákat és

a hirtelen beáramló nőket úgy, hogy a kötött pálya helyett hagyjuk szétterülni őket több évfolyamon. A jogászképzés azonban erre – az ismeretek feszes egymásra épülése, egymásra következése folytán – nem alkalmas (az Egyesült Államokban sem). A következmény a képzési struktúra szétzilálódása, az infrastruktúra alkalmatlanná és a képzés kontrollálatlanná válása. Kétséges, hogy racionális volna-e a szinte magától adódó követelés: fejlesszék fel úgy az infrastruktúrát (oktatói létszámot, tantermeket stb.), hogy be tudja fogadni a felduzzadt hallgatótságot – kétséges, hiszen láthattuk, hogy nem is olyan sokára e létszám visszahúzóására számíthatunk, amit – ezt is láthattuk, – az infrastruktúra nem szívesen követ. Az együttes következmény a kibocsátott végzősök egy részére mindenképpen kiterjedő színvonalcsökkenés. Egyre kevésbé képes a felsőoktatás arra, amit modern viszonyok között elvárnak tőle: hogy képes legyen garantálni szabványosított, csereszabatos ismeretek és készségek meglétét kibocsátott hallgatóiban. És akkor az ismeretek és készségek mibenlétéről még nem is beszéltünk.

Jegyzetek

- * Részlet az Amalissimus – A legszeretreméltóbbak egyike, Lass Sándor emlékkönyv (Szerk. Szabadfalvi József), Debrecen, DE ÁJK, 2005 c. könyvben megjelent értekezéséből.
- ¹ Szabó Miklós: A jogászképzés társadalmi funkcióiról. (Borsodi Szemle, 1985/2, 38–48. pp.)
- ² A jogtudományi végzettségűek demográfiai és foglalkozási jellemzői. (Bp., KSH, 1981.)
- ³ A most használatos besorolási kategória a „foglalkozási főcsoport”: törvényhozók, igazgatási, érdekképviseleti vezetők, gazdasági vezetők; felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásúak; egyéb, felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozásúak; irodai, ügyviteli (ügyfélforgalmi) jellegű foglalkozásúak; szolgáltatási jellegű foglalkozásúak; mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozásúak; ipari és építőipari foglalkozásúak; gépkezelők, összeszerelők, járművezetők; szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozásúak; fegyveres szervek foglalkozásaiban dolgozók. A mi céljainkhoz ezek nemigen vezetnek el; de a „nemzetgazdasági ágak” sem, mint pl. a „közszolgálati jellegű ágak”: közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás; oktatás; egészségügyi, szociális ellátás.
- ⁴ Pl. az alább idézett Munkaügyi adattár nem tud „értelmezhető” adatot az ügyvédek vagy közjegyzők számáról.
- ⁵ Lásd ehhez: Világhy Miklós: A jogász hivatás problémája, (Valóság, 1978/2)
- ⁶ Megjegyzendő, hogy már a XVIII. század végén legalább 6.000-et tett ki az ügyvédi címet viselők száma. Ez azonban felölelte az igazságszolgáltatásban és a központi igazgatásban dolgozó jogászokat is, hiszen az ügyvédi oklevél ekkor a szaktudás általánosabb érvényű igazolására szolgált. Kifejezetten ügyvédként kb. 600-an dolgoztak; de az 1840-es évekre ez a szám is már 4.000 fölé emelkedett. V. ö.: Vörös Károly: A modern értelmiség kezdetei Magyarországon, (Valóság, 1975/10).
- ⁷ Az ügyvédek száma 1990-ben is még 2.247 fővel fordult; 1980-at 100%-nak véve a növekedés 2001-re 434%. Csupán az érdekesség miatt érdemes összehasonlítani ezt a számot néhány más foglalkozás létszámának alakulásával ugyanazon időszakban: informatikai foglalkozású 206,3%; bolti eladó 197,7%; kozmetikus 176,4%; mérnök 142,7%; fel-

szolgáló 142,2%; kőműves 47,2%; növénytermesztő 19,7%; gyors- és gépipró 7,7%; vágár és segédvágár 7,3%.

- ⁸ Az 1980. évi népszámlálás adatai. 34. köt. 2.23. tábla, 542–545. pp. Közülük 1.014 a kérdéses jelentésű „jogász” munkakört tölt be, de akad néhány „egészségügyi” (24) és „természettudományi” (5) foglalkozású is.
- ⁹ A mélypont 1952/53 volt 1.699 joghallgatóval és 134 diplomával. A statisztikai évkönyvek tanúsága szerint a jogi karokra felvettek aránya 1970-ben 18,7%; 1980-ban 23,3%; 1990-ben 27,8% volt. A '90-es évektől a jelentkezők 30% körüli része nyer felvételt; ha pedig az első helyes jelentkezéseket tekintjük, ez a rész 40% körül szór. Más kérdés, hogy e (látszólag) változatlan arány jóval nagyobb (jelentkezett és felvett) hallgatói számra vetítve értendő, ami sokkal kisebb mértékű szelekciót és sokkal tágabbra nyitott kapukat jelent. Ugyanez az arány a felsőoktatás egészében jóval nagyobb: az 1990-es 36% 2000-ben 56%-ra nőtt, és azóta 60%-nál tart. (Statisztikai tájékoztató. Felsőoktatás. 2003/2004. 6. p.)
- ¹⁰ Oktatási Minisztérium statisztikai tájékoztató – Oktatási évkönyv. 2003/04. (Bp., 2004. 16. p.)
- ¹¹ A táblázat nem azt mutatja, hogy egy generációból hány % lép a magasabb és magasabb iskolába, hanem hogy egy kiválasztott évben hogyan oszlott meg a tanulók/hallgatók száma az egyes szintek között!
- ¹² Ha az adott generációból ma jellemző 40% körüli beiskolázással számolunk, akkor ez kb. 43.000-es felvételi számot – a mai 1/3-át – jelenti, ami persze növelhető a beiratkozási formák és arányok bővítésével, de nem drámai mértékben.
- ¹³ Oktatási Minisztérium statisztikai tájékoztató – Oktatási évkönyv. 2003/04. (Bp., 2004. 20. p.)
- ¹⁴ Az 1961/62-es tanévben a jogi karokon pl. összesen 6 (!) nappalis diplomát adtak ki; az ELTE-n 208 esti, és a három jogi karon összesen 271 levelező tagozatos (akkori elnevezéssel: „funkcionárius”) oklevél született.
- ¹⁵ A statisztikai évkönyvek adatai. A győri SZIE az ELTE számai között szerepel.
- ¹⁶ Oktatási Minisztérium statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás. 2002/03. (Bp., 2003.) A győri Széchenyi István Egyetem még felfutó képzés; itt nem jelenik meg.

A TÖRTÉNETI TÁRGYAK JELENLEGI OKTATÁSA A JOGÁSZ EGYETEMI ALAPKÉPZÉSSEN

A történeti tárgyak oktatása kapcsán az első lényeges kérdés, hogy a hazai jogi karok tanrendjében milyen súllyal szerepelnek, ezek között nagyjából azonos van-e, vagy számottevő különbség fedezhető-e fel. Ugyanígy össze kell hasonlítanunk a számonkérés módját, valamint a tárgyak teljesítésével szerezhető kredit pontok számát. Az oktatás jelenlegi helyzetének vizsgálata kapcsán nem mellőzhető még az egyes karokon használt tananyagok áttekintése sem.

A három történeti tárgy (Egyetemes állam- és jogtörténet; Magyar alkotmány²- és jogtörténet; Római jog) a hazai jogász szakok tanrendjében azonos súllyal szerepel. Oktatási idejük minden karon két félév, az elméleti órák száma heti kettő és négy óra között váltakozik,³ amelyekhez a kari sajátosságok alapján általában gyakorlati foglalkozások⁴ is kapcsolódnak. A főkéllégiumokhoz tartozó gyakorlati órák száma karonként egy és kettő között váltakozik, s a történeti tárgyakhoz is e sajátosságok alapján kapcsolódnak.

A számonkérések módja szintén jelentős hasonlóságot mutat: az első félév kollokviummal, a második pedig alapvizsgálattal zárul. A szerezhető kredit pontok különbözőek, de ezt ismét a kari sajátosságok határozzák meg. A kreditek tárgyak közötti szétosztása ugyanis karonként eltérő elvek szerint történt, de a történeti tárgyak mindenhol megkapják azt a kredit értéket, amelyeket más alapvizsga tárgyak. Erre garanciát jelentenek a képesítési követelmények is, hiszen a jogtudományi alapozó ismeretekre adandó kredit értéket külön meghatározza,⁵ amelyeken belül csak a jogbölcseleti tárgyakkal kell osztani. Az alapozó tárgyakra a jogszabály által meghatározott 60–90 kredit pontos keret azt jelenti, hogy a történeti tárgyakra kb. 40 kredit jut, vagyis a három történeti főtárgy mindegyikére 10–15 kredit. Ez megfelelő háttérrel nyújt a két féléves oktatáshoz és a gyakorlatok elhelyezéséhez. Ez azért is fontos, mert a klasszikus jogászképzésénél az egy éves történeti-elméleti alapozás nélkülözhetetlen. A kétciklusú képzés bevezetése éppen ezt törné meg, hiszen a jelenlegi öt éves képzés változatlan tanrendben történő megosztása a tételes jogi tárgyakat két részre szakítaná. Az egy éves alapozás csak az öt éves, egy ciklusú képzésben képzelhető el. Ha ezek a tárgyak tényleg alapozó jellegűek, mint ahogy azt nem csak mi jogtörténészek, hanem a tételes jogot oktató kollégák jó része is tartja, nem kerülhetnek fel a második ciklusra, a képzés végére. Ez az elv persze nem vonatkozik a jogi-igazgatási szakcsoporthoz tartozó szakok minden részére. Az igazgatási szakok jól működtethetőek kétciklusú rendszerben is, hiszen az onnan kibocsátott hallgatókat is eltérő feladatokra képezik.

Szabó István:

A jogtörténeti tárgyak jelenlegi oktatása Magyarországon és annak jövőbeni alternatívái¹

A jogtörténet oktatásában pezsgő életet mutat a tananyagok folyamatos megújulása is. A tételes jogot oktató tárgyaknál a folyamatos jogszabályi változások állandó kényszerítő erőt jelentenek a tananyag megújítására. Sok esetben el is maradnak a jog változásának tempójától, és folyamatos kiegészítésekre szorulnak az írott tananyagok. A történeti tárgyaknál ez a kényszerítő nyomás nincs meg, mégis folyamatosan megújuló tananyagokkal találkozunk.

A használt tankönyvek (jegyzetek) tárgyanként eltérő képet mutatnak. Az Egyetemes állam- és jogtörténet körében karonként változatos a felhasznált írott tananyag. Egyszerűs munkák és alkotó közösségek által készített tankönyvek egyaránt használatosak. Az első körbe tartozik a szegedi karon használt, Ruszoly József⁶ által írt, valamint a pécsi karon használatos, Kajtár István⁷ által készített munka. A második csoportba tartozók közül a Rácz Lajos⁸ és a Horváth Pál⁹ által szerkesztett tankönyvek említésre méltóak.

A Magyar alkotmány- és jogtörténet körében a hosszú időn keresztül országosan használt, Csizmadia Andor által szerkesztett, és a 90-es évek közepén Horváth Pál és Stipta István által átdolgozott munkát¹⁰ mára szinte teljes egészében felváltotta a Mezey Barna által szerkesztett két kötetes tankönyv.¹¹ Ez az új munka struktúrájában is megreformálta a Magyar alkotmány- és jogtörténet oktatását, hiszen az alkotmánytörténetet és a jogtörténetet két külön kötetben foglalta össze. A korábbi gyakorlat szerint az első félévben az alkotmány és jogtörténetet párhuzamosan oktattuk a rendi kor végéig, majd a második félévben ugyan ilyen párhuzamban a polgári kort. Az új tankönyv egyik célja azonban az volt, hogy ezt a szerkezetet megbontsa, és tematikailag elkülönülve egy félév alkotmánytörténet és egy félév jogtörténet szerepeljen az oktatásban. Bár meglátásom szerint az állam- és jogtörténet párhuzamos oktatásának vannak előnyei, az új tankönyv átvételével célszerű az általa követett struktúrát is átmenetileg az oktatási rendbe, amelyet a karok nagy része már meg is tett. A Mezey-féle tankönyv mellett a jogtörténeti anyagot lefedő önálló munkát Béli Gábor készített¹² Pécsen, illetőleg Szegeden a Homoki-Nagy Mária¹³, Miskolcon és Debrecenben pedig a Stipta István¹⁴ által írt kiegészítő tananyagot oktatják még.

Római jogból a legtöbb karon a Földi-Hamza szerzőpáros által készített tankönyvet használják.¹⁵ Kivétel Szeged, ahol Molnár Imre és Jakab Éva,¹⁶ illetőleg Pécs, ahol Benedek Ferenc,¹⁷ valamint Besenyő András¹⁸ révén önálló tananyagok használatosak.

A TÖRTÉNETI TÁRGYAK HELYE AZ IGAZGATÁSI BSc KÉPZÉSBEN

A történelmi tárgyaknak a BSc-szakok tantárgyi struktúrájában történő elhelyezésekor, a jogász szakkal összehasonlítva, két alapvető eltérést kell figyelembe venni. Az első, hogy a képzés időtartama lényegesen rövidebb, tíz helyett csak hat félév. Bár a jogász képzés tíz félévéből az utolsóban új tárgyakat már nem oktatnak, az általában a záróvizsgára történő felkészítést szolgálja. A tényleges oktatási idő azonban így is kilenc félév. Ennek arányában a történelmi tárgyaknak is csökkenniük kell. További probléma azonban, hogy a rövidebb időtartamú képzésben az alapozó tárgyra arányaiban sem lehet annyi időt fordítani, mint az öt éves képzésben. A teteles jogi tárgyak aránya itt általában nagyobb. Éppen a jogász képzés kétciklusúvá tételének akadályainál említettem, hogy a három éves képzésben nem lehet olyan kiterjedt alapozás, hiszen a törzsananyaghoz tartozó tárgyak oktatását így a három éven belül nem tudják befejezni.

Javít azonban a helyzeten az, hogy az igazgatási BSc-képzéseknek a tárgystruktúrája is más, mint a jogász alapképzésé, nincsenek benne négy-öt féléves tárgyak. A klasszikus jogászképzés nagy tantárgyi blokkjai (Büntetőjog, Polgári jog) nem szakíthatók szét. Nem lehetséges az, hogy a büntető anyagi jog a BSc, az eljárásjog viszont az MSc-képzés része, vagy Polgári jogon belül mondjuk az öröklési jog és a tulajdon jog a BSc, a kötelmi jog viszont az MSc része lesz. Az igazgatási képzések viszont kisebb tantárgyi egységekből állnak, így nem kizárt, hogy két féléves alapozó tárgyakat iktassunk be a BSc-képzésbe. Ezek száma természetesen kisebb lesz, mint a jogász alapképzésben, hiszen a törzsananyag oktatását már az első évben meg kell kezdeni.

Tekintsük akkor át, hogy ezen elvek szerint milyen konkrét tárgyak építhetők be az egyes igazgatási BSc-szakokba. Az elmúlt években már a régi (a rendszerváltás előtt alapított) jogi karok mindegyike indított főiskolai szintű igazgatási szakokat. Mivel a jogi-igazgatási szakcsoportban 2006-tól az összes igazgatási szak kétciklusú lesz, valószínű, hogy mindegyik kar fog az első ciklust jelentő BSc-képzést indítani. Ezekben, mint említettem jól elhelyezhetők a történelmi tárgyak, természetesen azonban, hogy a szakok jellegéből eredően elsősorban az alkotmány- és közigazgatástörténetre kell koncentrálni. A Római jog – tekintettel arra, hogy a jogász alapképzésben oktatott része nagyrészt magánjog – a

hagyományos formában nehezen illeszthető be a közjogi igazgatási képzésbe. A jogi terminológiák és alapvető jogelvek oktatásával azonban ők is helyet kaphatnak a BSc-képzésben.

Az Oktatási Minisztérium által jóváhagyott képesítési követelményekben a történelmi tárgyak a szakmai törzsananyag körében szerepelnek, mint szakigazgatástörténet. Az alapozó tárgyak közé is be lehet azonban építeni egy félévnyi alkotmánytörténetet. Ez azt jelenti, hogy az első évben szerepelhet egy két féléves tárgy, ami részben alkotmánytörténet, részben pedig szakigazgatástörténet. Ennek pontos bontása nem kardinális probléma. Szerepelhet mindkét félévben egységes név alatt alkotmány- és közigazgatástörténetként, amely elsősorban magyar alkotmány- és közigazgatástörténetet foglal magában. Lehet egy félév tiszta alkotmánytörténet, amit egy félév szakigazgatástörténet követ.

Az egyes intézmények által benyújtott szakindítási kérelmek történelmi tárgyakat eltérő arányban tartalmaznak, ami persze függ a szak jellegétől is. Az igazgatásszervező BSc-szak például két féléves magyar alkotmány- és közigazgatástörténet kötelező tárgyat tartalmaz, ami mellett még kötelezően választható tárgyként szerepel, mint két féléves prozeminárium, valamint ezeken túl egy féléves politikátörténelmi tárgy is be van iktatva. A nemzetközi igazgatási szak keretében a magyar és az egyetemes jogtörténet egyaránt helyet kapott. A szakigazgatástörténelmi modul itt is szerepel a szakmai törzsananyag körében, amely lehetővé teszi egy félév alkotmánytörténet, illetőleg egy félév közigazgatástörténet beiktatását. Ezen túl azonban az európai jogi modulban is van történelmi rész, aminek kapcsán nem mellőzhető az európai alkotmány, illetőleg integrációtörténet oktatása. Így ezen a szakon két történelmi tárgy is beilleszthető a tanrendbe. Az igazságügyi szervező szakon – a szakmai törzsananyag körében – a magyar igazságszolgáltatás története értelem szerűen oktatandó tárgy, ami elé egy félévnyi alkotmánytörténelmi oktatás kapcsolható.

A TÖRTÉNETI TÁRGYAK HELYE AZ IGAZGATÁSI MSc KÉPZÉSBEN

A BSc-képzésben láthattuk, hogy a történelmi tárgyak súlya nem érte el azt az arányt, mint a jogász alapképzésben. Ez viszont jelenti azt is, hogy az MSc-képzésben jelentősebb mennyiségű történelmi tárgy kerülhet beiktatásra. Ennek funkciója azonban más lesz, mint az igazgatási BSc-szakok, illetőleg a jogász szak első évében oktatott tárgyaknak. Elsősorban nem az alapfogalmakra kell a hangsúlyt fektetni, hanem a törzsananyag által nyújtott ismeretek birtokában lévő hallgatóknak a jogi kultúrát megalapozó és továbbfejlesztő szerepkörrel kell azokat oktatni.

Az európai alkotmánytörténet a nemzetközi igazgatás körében a BSc-képzésben is helyet érdemel, az MSc keretében azonban a többi szaktanál is indokolt az

oktatása. Ezzel összefüggésben jelentős súllyal kellene szerepelnie az összehasonlító jog oktatásának, amelynek körében az összehasonlító alkotmánytörténet, illetőleg az összehasonlító közigazgatástörténet kaphat helyet. Ezek tényleges óraszámát és számonkérési formáit minden szakon a belső sajátosságok alapján kell meghatározni. Mivel a MSc-szakok szakalapítási kérelmei még csak előkészületi szakaszban vannak, az egyes tantervekről nem lehet olyan részletesen beszámolni, mint a BSc-szakoknál.

Összegzésként megállapítható, hogy a történeti tárgyak a jogászképzésben a funkciójuknak szánt alapozásához megfelelő súllyal szerepelnek, amelyet az óraszámuk, az általuk megszerzhető kreditek száma és a számonkérési módjuk is tükröz. A képe-

sítési követelmények reformjánál arra kell törekednünk, hogy ezt a struktúrát az új követelményrendszerbe is átépítsük.

Az igazgatási BSc-képzésnél tudomásul kell venni, hogy a történeti tárgyak súlya – a jogász alapképzéshez viszonyítva – némileg csökken. Szerepük azonban így sem válik másodlagossá, szakonként legalább egy, de egyes esetekben két történeti tárgy is beépíthető a képzésbe, és a jogi terminológiák oktatásával a római jogászok is helyet kaphatnak abban.

Az igazgatási MSc-képzésben a történeti tárgyak súlya ismét jelentőssé válhat. Funkciójuk azonban megváltozik, az alapozás helyett a jogi kultúrát meg-alapozó és továbbfejlesztő szerepkörrel kell azokat oktatni.

Jegyzetek

- ¹ A Széchenyi István Egyetem Jog- és Államtudományi Intézetében 2004. november 4-én elhangzott előadás anyaga.
- ² A tantárgy elnevezése a jogász szak képesítési követelményeit meghatározó 54/2000 (IV. 13.) Korm. rendelet szerint Magyar állam- és jogtörténet. A jogtörténész szakma azonban, amellyel magam is egyetértek, helyesebbnek tartja a Magyar alkotmány- és jogtörténet elnevezést. Az egyes karok mintatantervében az elnevezések ezért eltérőek. A Miskolci Egyetemen és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen a jogszabályban meghatározott elnevezést használják, Szegedi és az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen ellenben az alkotmánytörténetet, Pécsi Tudományegyetemen és a Debreceni Egyetemen pedig csak Magyar jogtörténet az elnevezés. Jelen munkában az általam helyesebbnek tartott alkotmánytörténet elnevezést fogom használni.
- ³ Az elméleti órák száma az egyes karokon – a két félévben egységesen – az alábbiak szerint alakul. *Debreceni Egyetem*: a Magyar alkotmány- és jogtörténet, valamint az Egyetemes állam- és jogtörténet heti három-három, a Római jog heti négy óra. *Eötvös Lóránd Tudományegyetem*: a Magyar alkotmány- és jogtörténet heti kettő, az Egyetemes állam- és jogtörténet heti három, a Római jog heti négy óra. *Károli Gáspár Református Egyetem*: a Magyar alkotmány- és jogtörténet, valamint az Egyetemes állam- és jogtörténet heti két-két óra, a Római jogról nem sikerült adatot szerezni. *Miskolci Egyetem*: a Magyar alkotmány- és jogtörténet, valamint az Egyetemes állam- és jogtörténet heti három-három, a Római jog heti négy óra. *Pázmány Péter Katolikus Egyetem*: a Magyar alkotmány- és jogtörténet, valamint az Egyetemes állam- és jogtörténet heti három-három, a Római jog heti négy óra. *Szegedi Tudományegyetem*: a Magyar alkotmány- és jogtörténet, valamint az Egyetemes állam- és jogtörténet heti három-három, a Római jog heti négy óra. *Széchenyi István Egyetem (Győr)*: a Magyar alkotmány- és jogtörténet, valamint az Egyetemes állam- és jogtörténet heti két-két, a Római jog heti három óra.
- ⁴ A gyakorlati foglalkozások az egyes karokon – a két félévben egységesen – az alábbiak szerint alakulnak. *Debreceni Egyetem*: Jogtörténet gyakorlat (a magyar és egyetemes jogtörténet összevonva) heti egy óra, Római jog gyakorlat heti egy óra. *Eötvös Lóránd Tudományegyetem*: Magyar alkotmány- és jogtörténet heti két óra gyakorlat, Egyetemes állam- és jogtörténet heti két óra alternatív tárgy, Római jogból nincs szemináriumi foglalkozás. *Károli Gáspár Református Egyetem*: Magyar alkotmány- és jogtörténetből, valamint Egyetemes állam- és jogtörténetből egyaránt heti két-két óra külön álló gyakorlat van, a Római jogról nem sikerült adatot szerezni. *Miskolci Egyetem*: Jogtörténet gyakorlat (a magyar és egyetemes jog-

történet összevonva) heti két óra, Római jog gyakorlat heti két óra. *Pázmány Péter Katolikus Egyetem*: Jogtörténet gyakorlat (a magyar és egyetemes jogtörténet összevonva) heti két óra, Római jog gyakorlat heti egy óra. *Pécsi Tudományegyetem*: a tanrend kevesebb gyakorlati órát tartalmaz, s a jogtörténethez és a római joghoz sem kapcsolódik nevesített szemináriumi foglalkozás. A választható tárgyak nagyobb számával azonban pótolják ezt, amely a jogtörténet körében is lehetővé teszi a megfelelő szemináriumi foglalkozásokat. *Széchenyi István Egyetem (Győr)*: Magyar alkotmány- és jogtörténetből, valamint Egyetemes állam- és jogtörténetből heti egy-egy óra gyakorlat, Római jogból nincs szemináriumi foglalkozás. *Szegedi Tudományegyetem*: Magyar alkotmány- és jogtörténetből, valamint Egyetemes állam- és jogtörténetből az első félévben heti egy óra összevont gyakorlat, a második félévben mindkét tárgyhöz heti egy-egy óra gyakorlat van rendelve, Római jogból mindkét félévben heti egy-egy óra gyakorlat van.

- ⁵ 77/2002. (IV. 13.) Korm. rendelet 5. melléklet
- ⁶ Ruzsoly József: Európa jogtörténete (Püski Kiadó 1997.); Ruzsoly József: Európa alkotmánytörténete (Püski Kiadó 2005.)
- ⁷ Kajtár István: Egyetemes állam- és jogtörténet I–II. (Dialog Campus Kiadó 1999.)
- ⁸ Egyetemes állam- és jogtörténet Ókor-Feudális kor (szerk: Rácz Lajos) (HVG-Orac Bp. 1998.); Egyetemes állam- és jogtörténet Polgári kor (szerk: Rácz Lajos) (HVG-Orac Bp. 2002.)
- ⁹ Egyetemes állam- és jogtörténet I–II. (szerk: Horváth Pál) (Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. 1999.)
- ¹⁰ Magyar állam- és jogtörténet (szerk: Csizmadia Andor) (Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. 1995.)
- ¹¹ Magyar alkotmánytörténet [5. átd. jav. kiad (szerk: Mezey Barna)] Osiris Kiadó Bp. 2003.; Magyar jogtörténet [3. jav. kiad (szerk: Mezey Barna)] (Osiris Kiadó Bp. 2003.)
- ¹² Béli Gábor: Magyar jogtörténet (A tradicionális jog) (Dialog Campus Kiadó 1999.)
- ¹³ Homoki-Nagy Mária: A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig. (Szeged 2001.)
- ¹⁴ Stipta István: A magyar bírósági rendszer története (2. átdolgozott kiadás) (University Press. Debrecen 2000.)
- ¹⁵ Földi András–Hamza Gábor: A római jog története és intézményei (9. bővített és átdolgozott kiadás) (Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. 2004.)
- ¹⁶ Molnár Imre–Jakab Éva: Római Jog (3. átdolgozott kiadás) (Leges Kiadó Szeged 2004.); Molnár Imre: A római magánjog (Szeged 1994.)
- ¹⁷ Benedek Ferenc: Római magánjog. Dologi és kötelmi jog (Pécs 1995.)
- ¹⁸ Bessenyő András: Római magánjog. A Római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében. (3. jav. bővített kiadás) (Dialog Campus Kiadó 2003.)

Barna Attila:

Haditanács Győr után, Waterloo előtt

III. HAZAI JOGTÖRTÉNÉSZ TALÁLKOZÓ A JOGTÖRTÉNET ÉS A JOGÁSZKÉPZÉS JÖVŐJÉRŐL

Konferencia
a Magyar Tudományos Akadémia
Jogtörténelmi Albizottsága
és a Széchenyi István Egyetem
Állam- és Jogtudományi Intézete
szervezésében

Győr 2004. november 4–5.

Miben áll a magyar alkotmány és jogtörténet tudomány föladata? – kérdezte 1877-ben az egyetemi tananyag nemhivatalos jegyzetének, a Jogi ismétlőkönyvek ötödik kötetének – Anonymus írói álnév mögé rejtőző, feltehetőleg jurátus – összeállítója. „Ki kell fejtenie azon elemeket, melyekből a magyar állami és társadalmi élet megalakult, az alapokat melyeken ez nyugszik; fel kell derítenie, hogy miképp keletkezett egy sajátlagos magyar állami és társadalmi rend, miféle szellem lelkesítette ezt, és miképp változott az koronkint, míg nem a jelen eredményre vezetett; s mind ezt európai álláspontról tekintve.”

Több mint száz év elteltével ugyanezeket a kérdéseket feszegették a III. Hazai Jogtörténész találkozó résztvevői, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtörténelmi Albizottsága és a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Intézete szervezésében 2004. november 4-én és 5-én megtartott tanácskozáson.

A rendezvény első napján *Révész T. Mihály* az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója, a házigazda jogán köszöntötte a megjelenteket Magyarország legszebb városában. Kifejezte abbéli reményét, hogy a megbeszélés megerősíti a közös hitet a jogtörténet oktatásának felette hasznos voltában, és ismertette a találkozó programját.

Első megszólalóként *Szabó Béla* a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, Jogtörténelmi tanszékének vezetője fejtette ki gondolatait a német jogtörténelmi kutatással és oktatással kapcsolatos tapasztalatairól. Miként látták önmagukat a német jogtörténészek a 90'-es évek elején, hogyan vitatkoztak egymással és hogyan szalasztották el a vonatot, ami elindult mellettük. Határozottan kiemelte, a Németországban történekekkel azért kell idejében szembesülnünk, mert mi még csak várunk erre a vonatra és remélhetőleg, tanulva a rossz példából mi nem maradunk le róla.

A német professzorok a 90'-es évek elejétől kezdtek

el aggódni azon tendencia miatt, amit a jogi oktatás főiskolákra áttelepítése jelentett, és ami az oktatás alapjaiban történő változásának gondolatával, valamint az egyetemi karok egzisztenciális fenyegetettségével járt együtt. A gyorsabb és rövidebb idejű képzési forma megjelenésével együtt jelentkezett az Európai unió nagy tömegű joganyagának megjelenése az oktatásban, ezek együttes hatásaként pedig a tananyag csökkentésének óhaja, vagyis a „történelmi maszlag” elhagyásának igénye. Újra kellett, vagy kellett volna gondolni, hogy mit is ért a német egyetemi szféra jogász műveltség alatt, milyen kulturális hagyományok ismeretét tartja elengedhetetlennek. Az elkerülhetetlennek látszó változás további jeleként, megjelent a német egyetemeken az európai jogtörténet tárgya, a hagyományos jogtörténelmi szaktárgyak (német jogtörténet, német magánjog, egyházjog, római jog) mellett, sőt helyett.

A német jogtörténészek azonban nem tudtak a saját árnyékukból kilépni, időt rabló elméleti viták és a bezárkózó tudományos iskolák mutatták az egységes fellépés hiányát. Szabó professzor kitért a múlt század második felének apológiai kísérleteire, így a két fő irányzat, a Franz Wieacker és követői nevéhez köthető „kontemplatív” és a Helmut Coing-féle „applikatív” – vagyis a jogtörténetet az európai jogteremtő, hatályos jogi fejlődésbe bevonni kívánó – iskola fontosabb gondolatainak ismertetésére. A jogtörténelmi felfogások és iskolák küzdelmét azonban, a kilencvenes évek átalakulása és a jogi oktatás reformja felülírta. A jogtörténelmi tanszékek átfunkcionálásának folyamata tovább folyt, amit a Bologna-folyamat keretében 2002-ben elfogadott jogoktatási reformtörvény tetőzött be.

A németországi tapasztalatokból kiindulva, Szabó Béla általános tapasztalatok levonására kiválóan alkalmas szempontrendszerrel is megismertette hallgatóságát. Az oktatásban kialakult kihívások mellett, újabb megoldandó kérdéskörként jelentkezik, hogy miként helyezük el a jogtörténetet és annak kutatását az összeurópai közös jogalkotási folyamatokban, mi lehet a szerepe (az elszigetelődéssel fenyegetett) a nemzeti jogtörténeteknek a közös gyökerek, kiindulópontok meghatározásában. A professzor következtetésében odáig jutott, hogy a közös európai alapoknak és a jog különböző nemzeti formáinak keresése során a jogtörténet (a jogösszehasonlítással együtt) megkísérelheti, hogy az európai jogászoknak olyan elméleti-dogmatikai fegyvertárat és fogalomkészletet adjon, amely az eltérő nemzeti jogok és kodifikációk ellenére egymás megértését lehetővé tennék, és a jogászai tevékenységet részben egységesítenék. Részletesen ismertette azon – a német vitákban elhangzott és a szemben állók között közvetítő által hangsúlyozott – érvek sorát, amelyek a jogtörténetnek az oktatásban elfoglalt szerepét kívánták erősíteni, megőrizni, és amelyek a magyarországi vitákban is jó érvanyaggal szolgálhatnak. Ezek alapján a jogtörténet egy olyan jogi oktatás alapozó tárgya kell legyen, amely nem enged a szerzett ismeretek közvetlen alkalmazhatósága szirén-énekének, nem állítható bizonyos gazdasági és politikai érdekek szolgálatába. Nem

eshet azonban az időtlen dogmatikai megoldások legitímálásának hibájába, ezért jelentős mértékben támaszkodnia kell a társadalomtudományok által kínált módszerekre, továbbá szüksége van arra, hogy feladatát időről időre újra gondolja és meghatározza. Feladata nem az uralkodó jogi tanok és megoldások legitímálása, hanem azok alkotó kritikával való szemlélése. Segíthet, hogy a nemzetállami jogrendszerekben és jogi kultúrákban szerzett közvetlen tapasztalatok túlsúlya a perspektívákat ne szűkítse be, valamint hozzájárulhat a jogászok történeti-reflexív öntudatának növeléséhez.

A tanszékvezető előadását, a több mint negyven német jogi kari honlap áttanulmányozásából szerzett tanzéki, tanrendi információk bemutatásával, a jogtörténeti tárgyak oktatásban elfoglalt helyéről ismertetett példák sokaságával zárta.

A délután következő előadójaként *Béli Gábor* a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti tanszékének adjunktusa emelkedett szólásra, aki a Kajtár István tanszékvezető által összeállított anyag alapján fejtette ki véleményét, a Bologna-folyamat osztrák jogászképzésre gyakorolt hatásairól. Elmondta, hogy Ausztriában is törvényi erőre emelkedett az a szándék, amely a jogászképzésben előírja az ún. Bologna-modellre való átállást 2010-ig, tehát a 3+2-es képzési struktúra bevezetését. Az osztrák kollégákkal folytatott konzultáció alapján Béli arra a következtetésre jutott, hogy érzékelhető az osztrák jogtörténész szakma székeszise a reformtörekvésekkel szemben, ugyanakkor a többség az egységes fellépés helyett a kivárára játszik.

Béli érzékeltette, hogy a lerövidített (hasznosságát és felhasználhatóságát tekintve megkérdőjelezhető) jogi stúdiumot az osztrák kollégák az alapozó tárgyak szempontjából veszélyesnek tartják, amely meggyökeresedése esetére ezen tárgyak elsorvadásához, a master és a doktori képzési szintre való visszaszorulásához vezethet. Tervek születtek arra is (pl. a Grazi Egyetemen), hogy létesüljön két szemeszterből álló bevezető tanulmányi szakasz, amelyet minden hallgatónak fel kellene vennie, és ahol az európai alkotmánytörténet égiszén belül helyet kapna az osztrák jogtörténet is, azonban ezek pontosabb kidolgozása még várat magára.

Révész levezető elnök jelezte, hogy mintegy másfél éve folyik a küzdelem, a jogi kari dékánok által szervezett – a „rendi ellenállás” fórumaként működő – dékáni kollégium üléseinek keretében, amely határozott formában és eredményesen foglalt állást az egyszintű jogászképzés mellett. Feltette a kérdést, vajon nem a németországi, illetve osztrák átalakulás kezdetén áll-e a hazai jogászképzés? Reményeink szerint – a konferencia zárásaként – egységesen kialakított, jól képviselhető véleményekkel felvértezve állunk majd a csaták elé. A csata előtt szemre kell vételezni a csapatokat, erre kiválóan alkalmas volt Szabó István tanszékvezető előadása, amelyre *Takács Tibor* a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti tanszékének tanársegéde által elemzett francia példák áttekintését követően került sor.

Takács Tibor előadásában részletesen szólt a francia jogászképzés három szintjéről, amelyről elmondta, a Bologna-modell gyakorlatban is működő mintáját láthatjuk. Az érettségire épülő és 6 szemeszterből álló Licence, szemeszterenként összesen 30 kreditértékű és kb. 250 órányi előadást magába foglaló tárgyakból áll. Ezek a tárgyak lehetnek kötelezően választandó alapkursusok (Cours fondamentaux), melyek háromórás, írásbeli vizsgával zárulnak, továbbá választható kiegészítő kurzusok, (a felkínált tantárgyakból legalább 2–5 ilyen választható, közepes kreditértékűek, írásbeli vizsgákkal), és végül alternatív kurzusok.

Számunkra természetesen legfontosabb azt megmutatni, hogy a Cours fondamentaux között milyen arányt képviselnek a jogtörténeti és a jogtörténeti jellegű alapozó tárgyak. Az előadó – 22 egyetemi képzés összevető vizsgálatra nyomán – kifejtette, hogy általában a jogtörténeti tárgyak a Licence első két szemeszterében minden karon jelen vannak, persze eltérő elnevezés alatt, de közel hasonló tartalommal, általában 2–5 kreditértékű tárgyként, 26–36 óra előadási terjedelemmel. Így „Történeti bevezetés a jogba”, „Jogtörténet”, „Történeti bevezetés a jog forrásaiba és a jogintézményekbe”, „Összehasonlító jogtörténet”, „Jogtörténeti és módszertan-történet”, „Általános jogtörténet”, „Közjogi intézmények történeti fejlődése” című tárgyak formájában. E tárgyak általában mindkét félévre kiterjednek, és másik két (általában pozitív jogi) tantárgy mellett tehát a kötelezően választandó, alapozó jellegű kurzusként vonulnak végig az első két szemeszterben, vagyis a legfontosabb tantárgyak között találhatóak. A Licence első két félévében a kiegészítő kurzusok és az alternatív tárgyak között számos jogtörténeti vonatkozású tárgy szerepel, általában 3 kredit értékben (ez összevethető az egy adott félév 30 kreditjével) és 30–36 órányi előadás formájában.

A Licence 3–6 szemesztere folyamán jogtörténeti jellegű tantárgyakat a Cours fondamentaux között már csak elvétve találunk, viszont ezzel párhuzamosan számos jogtörténeti jellegű tárgy választható kiegészítő kurzusként és alternatív tárgyként.

A képzés második szintje a négy szemeszterből álló Maîtrise-képzés, ami valójában megfelel a hazai jogászképzés negyedik és ötödik évének (az előbbi, és ez a képzés önálló diplomának felel meg). E képzés során a tárgyakat szintén az előbbi három felosztásban rögzítették, tehát alapozó, kötelezően választandó tárgyak, kiegészítő kurzusok és végül alternatív kurzusok. A jogtörténeti jellegű tárgyak e képzésben általában csak az első két félévben találhatóak meg.

Valójában míg a Licence egyfajta általános jogi alapozó diploma és ennek nyomán általános jellegű, átfogó tudást kíván adni, addig a Maîtrise már specializált diploma, vagyis egy adott szakirányt választ a hallgató, így a specializáció miatt a tantervek is különböznek, de mindegyik tantervben van a kötelezően választandó, alapozó tárgyak között a Maîtrise első két félévében legalább egy (általában kettő) jogtörténeti jellegű alapozó tárgy.

Az oktatás harmadik szintjét a doktori képzés jelenti, amelyek keretében találunk jogtörténelmi jellegűeket (pl. Párizsban és Montpellierben).

Szabó István a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Jogtörténelmi tanszékének vezetője a jogtörténet jelenlegi, hazai oktatásának és annak jövőbeni alternatíváival foglalkozott. Összegyűjtötte, hogy a nyolc jogi karon a jogtörténelmi tárgyakat milyen óraszámokban oktatják, számba vette az adatokat, amelyek alapján összehasonlíthatóak az egyes karok jellemzői.

Az alapképzésben az elméleti órák száma 2 vagy 3, ebben a karok nagyjából egységesek, ahol kevesebb ott ezt ellensúlyozzák a gyakorlatok. A számonkérés módja mindenhol azonos, ez a képesítési követelményekből is adódik, a kredit értékeket azonban már a helyi sajátosságok határozzák meg. Érdekes probléma a gyakorlatok megosztása: van, ahol a gyakorlati órák egységesek, van ahol különváltva kezelik azokat az egyetemese és magyar jogtörténet megosztásban. Megállapítható, hogy a jogtörténet vonatkozásában az elméleti és a gyakorlati órák száma is eléri azt a szintet, mint ami a más alapvizsgatárgyaknál, vagy záróvizsgatárgyaknál általában a tanrendben szerepel. Szabó István hangsúlyozta, hogy az egységes jogászképzés fennmaradása esetén, nem lehet más a cél, mint ennek a struktúrájának a fenntartása: tehát kettő, illetve a római joggal együtt fennmaradjon a három történelmi tárgy, alapvizsgatárgyakként és a kellő óraszámok is maradjanak meg. Ezen törekvés folyamatos és egységes hangsúlyozása ellenére sem szabad azonban elfeledkezni, az aktuális reformtörekvésekhez igazodó elméleti álláspontok idejekorán történő megfontolásáról sem.

Előadása zárásaként az igazgatási képzésben rejlő lehetőségek számbavételéről és a jogtörténelmi törekvések meghatározásáról szólt. Fontos, hogy a jogtörténelmi tárgyak kerüljenek be az alapozó tárgyak közé magyar alkotmány- és közigazgatástörténet, valamint a szakmai törzsanyagba is szakigazgatástörténet formájában. Ezt egyelőre a képesítési követelmény tervezetekben nem sikerült elérni, ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek az elkészülő és kari tanácsok által jóváhagyandó tervezetekbe ne kerülhetnének bele. Az induló BSc képzéseket áttekintve, arra a következtetésre jutott, hogy a készülő vitatantervek közül legjobb a helyzet az igazgatásszervező képzésnél, a nemzetközi igazgatás és az igazságügyi szervező szakoknál a történelmi tárgyak képviselője már csekélyebb súlyú. Jelezte, az igazgatási MSc képzésben leginkább az európai jogtörténet és az összehasonlító alkotmánytörténet tárgyakat látná elhelyezhetőnek.

Mezey Barna az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, a Magyar Állam- és Jogtörténelmi tanszékének vezetője, a program második részének levezető elnöke, az előadások lezárultát követően megnyitotta a hozzászólások sorát. Kifejtette, számtalanszor tapasztalta már, hogy hiányzik a kulturális háttér a hallgatók gondolkodásából, a tételes jogászképzésnél pedig a történelmi szemléletmód, ami helytelen

eredményekre, végkövetkeztetésekre vezet. A jogtörténet nemcsak kulturális jelenségként tartozik a jogász szakmához, mégis okunk lehet félni, mert évekkel ez előtt már láthattunk olyan tervezeteket, amelyek a jogtörténelmi tananyag oktatását a tételes joggal foglalkozó tanszékekhez sorolták volna. Példásnak ítélte azt az összetartást, amely a jogi kari dékánok és a kormányzati támogatók között megszilárdult, és amellyel meg lehetett akadályozni a Bologna-modell bevezetését a jogászképzésben. Számos nemzetközi példát sorolt fel, ahol már megbukott az újonnan bevezetett modell. A nemzeti értékek és identitás védelme érdekében ragaszkodnunk kell a hazai jogtörténetek helyének megőrzéséhez, ezt az európai jogi terjeszkedéssel szembeemelő tendenciát láthatjuk ma az egész kontinensen. A speciális szakirányok bevezetése, kialakítása ne jelentse annak kimondását, hogy a jogtörténelmi tárgyak csak meghatározott hallgatói csoportok számára legyenek elérhetőek, sőt kötelezők. Folyamatosan és állandóan figyelni kell a képesítési követelmények meghatározására, valamint a tananyag mennyiségére, ezért adhat ez a tanácskozás muníciót a jövőre nézve, a különböző fórumokhoz, vitákhoz.

Máthé Gábor a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánja, a Jogtörténelmi-Jogelméleti intézetének vezetője jelezte, kompromisszumok megkötésére van szükség. Egész Európában látható, hogy 2010-ig átmeneti képlékeny állapot várható a nemzeti oktatási rendszerekben, amelyben az intézmények a saját szerepüket, helyüket kívánják majd megtalálni. A tömegképzés keretszámait Magyarországon várhatóan nem változnak, ez a létszám pedig nem lesz kezelhető azokkal a finom technikákkal, amelyekről az előadók szóltak (kötelező tárgyak, kiegészítő tárgyak, minőségi képzés, nagy kínálat). A szakmának és a kormányzati tényezőknek meg kell találniuk azokat a kompromisszumos prioritásokat, amelyek enyhíthetik a finanszírozási, irányítási elképzelésekben mutatkozó nézeteltéréseket. Meg kell vizsgálni, hogy mi az a kötelező ismeretanyag, ami a jogászképzés egységessége szempontjából meg kell maradjon. Máthé leszögezte, a nemzeti jogtörténetek helyét meg kell tartani – ezen nem lehet vita, – 2010-ig a nemzeti jogtörténeteknek meghatározó a szerepük az oktatásban. Kérdés, hogy mi legyen az egyetemes jogtörténettel, maradjon így vagy alakuljon át, a tartalom másságának kibővítésével, illetve európaivá átgondolásával. Nem szabad hagyni, hogy a szakmai egységet megbontsák az egyes intézmények külön-külön részérdekei, ezért kell most sokszínű alkukat kötni, és nem szabad az intellektuális vitákban elmerülni.

Következő hozzászólóként *Szalay Gyula* docens, a Széchenyi Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Kar rektorhelyettese kért szót. Véleménye szerint a Bologna-modell bevezetése rövid távon nyugvóponton van a jogászképzés szempontjából, azonban azzal számolni kell, hogy annak hatásai, gondolati elemei hosszabb távon megjelenhetnek az oktatási rendszerben. Át kell gondolni, hogy a sémára miként fűzzük fel az egyes tárgyakat, mi lesz a szakirányok szerepe, illetve az egyre

gyengébb felkészültségű hallgatóknak mekkora részét engedjük tovább az egyetemi képzésbe. A történeti tárgyaknak minden modellben megvan a helyük, a választható tárgyak tekintetében pedig még hangsúlyosabban kell őket szerepeltetni.

Rácz Lajos az ELTE ÁJK Egyetemes Állam- és Jogtörténeti Tanszékének vezetője jelezte, ne feledkezzünk meg arról, hogy nincs még eldöntve, hogy az európai jog- és államfejlődés milyen irányba fog elmenni és az egységes modelleket mennyire lehet ráerőltetni az egyes tagállamokra. Minden jogtörténeti ágra szükség van, de lát lehetőséget a szakosodásra is, és a szerepkör ilyen irányú esetleges módosítására.

A találkozó második napja az előző nap megkezdett vita folytatásával, az ennek fontosabb elemeit összefoglaló zárónyilatkozat kidolgozásával és elfogadásával folytatódott. A nyolc pontba szedett állásfoglalásban a

jelen lévők hitet tettek a jogtörténeti tárgyak alapképzésben játszott szerepének erősítése és kulturális missziója mellett. Hangsúlyozták a nemzeti jogtörténet fontosságát és szerepét, az egyetemes jogtörténet tárgy új hangsúlyai meghatározásának jelentőségét, és az egységes jogászképzés fenntartását. Felkérték a kari tisztségviselőket, hogy tegyenek erőfeszítéseket a fentiekben meghatározottak teljesüléséért.

Zárszó és külön értékelés helyett, hadd támaszkodjon e sorok írója újra csak az Ismétlőkönyv egyik, a rendezvény hangvételéhez illeszkedő kérdés-feleletére:

„Miben áll tehát e tudomány haszna?

Sem a jogász, sem a publicista azt nem nélkülözheti, mert alapintézményeink multjának ismerete nélkül a jelen eredményeit föl sem foghatjuk, életrealitásokról helyes ítéletet nem hozhatunk, nemzeti fejlődésünket kockára tesszük.”

III. HAZAI JOGTÖRTÉNÉS SZ TALÁLKOZÓ

2004. NOVEMBER 4–5. – GYŐR

NYILATKOZAT

A hazai jogtörténészek III. Országos Találkozójának résztvevői 2004. november 4-én és 5-én, megvitatva a történeti stúdiumok jogászképzésben betöltött helyét és funkcióit, az alábbi állásfoglalást alakították ki:

- 1./ Tekintettel a középfokú oktatás szakadéknai hiányosságaira, erősíteni kell a jogtörténeti tárgyak alapképzésben játszott szerepét.
- 2./ A joghistoriai stúdiumok propedeutikus jellegű küldetését a jövőben is indokolt hangsúlyozni. Ebből következően e tárgyak kötelező főképzésűnek helye csak a mintatantervek első két szemeszterében lehet.
- 3./ A jogi oktatásban a színvonalas szakértelmiség-képző tevékenység megvalósítása során továbbra sem nélkülözhető a jogtörténet kulturális missziója. Ezért – gazdagítva a történeti tárgyak kínálatát –, valamennyi szemeszterben fakultatív előadásokat ajánlatos szervezni.
- 4./ A nemzeti jogtörténet oktatása az európai integráció korszakában különös jelentőséggel bír.
- 5./ Az Egyetemes Állam- és Jogtörténet új hangsúlyait az európai közös jogi tradíciók feltárásában és látatásában indokolt nyomatékosítani, és e változást kívánatos e stúdiumok új megnevezésével is kifejezni (Összehasonlító-, vagy Európai Alkotmány- és Jogtörténet). Elengedhetetlen egyúttal az európai összehasonlító jogtörténeti stúdium és a római jog oktatásának összehangolása.
- 6./ A fenti célok az egységes jogászképzés keretében valósíthatók meg maradéktalanul.
- 7./ A jogtörténészek tanácskozása egyetértett abban, hogy a kétciklusú igazgatási képzés során is nélkülözhetetlen a történeti alapot ismertek oktatása.
- 8./ A találkozó résztvevői felkérlik és felhatalmazzák a jelenlévő kari tisztségviselőket, hogy a tantervi reformok során tegyenek erőfeszítéseket a fenti zárónyilatkozat tartalmának megvalósítása érdekében.

Győr, 2004. november 5.

a Jogtörténészek III. Hazai Találkozójának résztvevői

Mezey Barna:

A magyar jogtörténet-tanítás kezdetei*

Mai napig viták tárgya, hogy vajon mikor is kezdődött a jogtörténet oktatása a magyar egyetemeken? A polgári átalakulásig önálló stúdióként nincs jelen az egyetemi képzésben; a consuetudinalis alapú hazai jog részeként azonban a tananyagban fellelhető Szent István törvényeitől a Habsburg pátensjogig, az országos és helyi szokásjogtól a törvénykezési tradíciókig a teljes jogtörténet. A hazai jog neves, tankönyveket is közlétező tanárai (így *Kelemen Imre*, *Vuchetich Mátyás*, *Szlemencs Pál*) erősen támaszkodnak a tradicionális jogra. A magánjog egyenesen történeti tárgy (*Csizmadia Andor*), míg a büntetőjog éppen a kodifikációs mozgalmakra tekintettel igyekszik kibontakozni a rendi történetiség kötelékeiből. Helyesebb, ha úgy fogalmazzunk: a kezdeteket ott keressük, ahol jogtörténeti megközelítésben, kifejezett történeti szempontokat érvényesítve, kritikai megközelítésben, a jogfejlődésre koncentráltó történelmi elemzéssel (és oktatással) van dolgunk.

Ahogy azt *Csizmadia Andor* kiváló áttekintése is megfogalmazta, a jogtörténet tudományos művelése nem az egyetemen kezdődött, hanem az ún. udvari jogtörténetírás környékén, melynek célja az volt, hogy közjogi viták esetére a kormányzat rendelkezésére álljanak megfelelő minőségű, a tradicionális jogra hivatkozó és idéző érvek a rendi argumentáció ellenében (*Kollár Ádám*).

A joghistória egyben hatályos jog is volt, művelői egyben politikai elképzelések igazolói is. A jogtörténet legfontosabb feladata a politikai érvelés jogi alá-

támasztásának megfogalmazása. Ahogyan a királyi abszolútizmus saját jogainak igazolására kívánta használni a jogtörténetírást, ugyanígy fordította szembe vele a rendi előjogok és a magyar alkotmányos értékek védelmében a liberális ellenzék. Nem csoda, ha a polgári átalakulást megelőzően tudományos jogtörténet nem keletkezhetett.

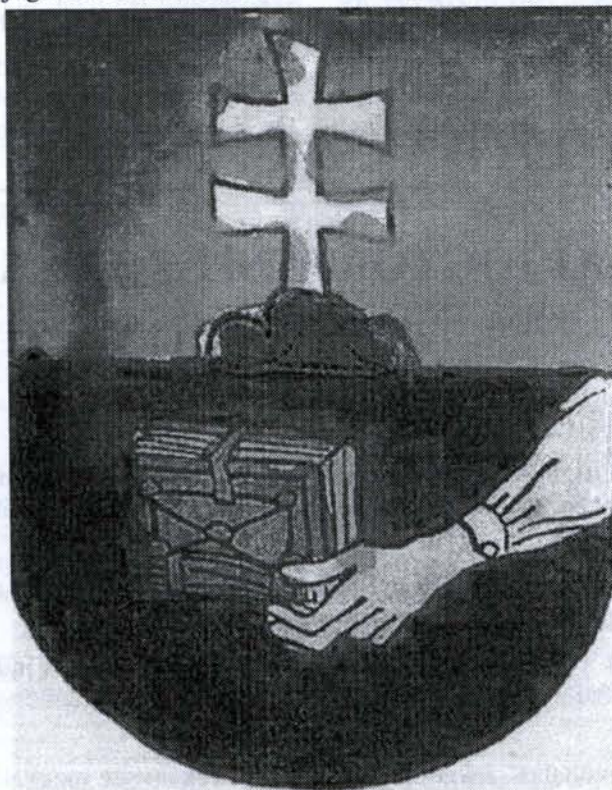
Az egyetemen *Frank Ignác*, a magánjog professzora járult hozzá a jogtörténet fejlesztéséhez, aki a magánjogot és perjogot taglalva, ezek minden egyes intézményét történeti fejlődésükben ábrázolja, s bár „munkájából a jog fejlődésének menetét nem lehet ugyan kiolvasni, de az egyes intézményének fejlődése kutatásánál munkája mellőzhetetlen” (*Csizmadia Andor*). *Frank Ignác* volt az első, ki a jogtörténet fogalmát a források felsorolászerű közlése mellett a jogintézmények történetére is kiterjesztette. *Bartal Antal* már a külföldi szakirodalmat is használta, de a fejlődési modellek egybevetésére még nem került sor.

Fontos állomása volt a képzésnek az 1855. évi tanügyi reform, melynek keretében a jogtörténet önállóan oktatott stúdiummá válhatott. Igaz, nem a magyar joghistória oktatása került tanrendbe. A német birodalom jogtörténetének oktatásával *Wenczel Gusztáv* egyetemi tanárt bízták meg. *Wenczel* tárgyat a hatvanas és hetvenes évek fordulóján európai jogtörténetté fejlesztette, s annak tankönyvét is megírta.

A nagy változást a ki-egyezés érlelte meg. Csak a dualista konstrukció ki-munkálását követően vált lehetővé újra a teljes körű magyar nyelvű képzés, és ekkor szerezhetette vissza teljes autonómiáját az egyetem.

Míg korábban a jogtörténeti munkálkodás a hatályos jog felkutatását jelentette, most már a rendi korszak jogintézményeinek jó részét direkt módon hatályon kívül helyezték. A jogtörténet politikai szerepe véget ért, s visszahúzódott a katedrákra. Ekkor lett a jogtörténet is valóban önálló tudomány.

* Részletek A jogászképzés múltja, jelene és jövője c. tanulmánykötetből (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Bp. 2003).

Az Óbudai Egyetem címere

A SZEGEDI DÉKÁNI KOLLÉGIUM JOGTÖRTÉNETI SZEKCIÓJÁNAK ÁLLÁSFOGLALÁSA

DÉKÁNI KOLLÉGIUM, SZEGED, 2005. JANUÁR 27–28.

JOGTÖRTÉNETI SZEKCIÓ

A jogtörténeti stúdiumok jogászképzésben betöltött helyét és funkcióit tekintve a szekció az alábbi álláspon-
 tot alakította ki:

1. A Magyar alkotmány- és jogtörténet diszciplína szerepe kettős:
 - az általános jogi kultúra és műveltség megalapozója
 - a tételes tárgyak propedeutikája.
 A tárgy törzsanyaga valamennyi jogi fakultáson közös tantárgyi programon alapul.
2. Az Egyetemes állam- és jogtörténet feladata az európai alkotmány- és jogfejlődés bemutatása (előzmé-
 nyek, kihatások), figyelemmel az európai integráció intézmény- és eszmetörténetére. Az oktatási célkitű-
 zés realizálásában – a kreditbeszámítás előírásait szem előtt tartva – a tantárgyi programok variabilitása
 megengedett.
3. A felsőbb évfolyamokon a jelenkori alkotmány- és jogtörténet (XX. század) bemutatására gazdagabb fa-
 kultatív tantárgyi kínálatot kell biztosítani.
4. A nemzeti jogtörténet oktatása az európai integráció korszakában különös jelentőséggel bír.
5. Az egyetemes intézménytörténet hangsúlyait az európai közös jogi tradíciók feltárásában és láttatásában
 indokolt nyomatékosítani.
6. A római jog szerepe továbbra is az, hogy tematikája a civilizisztika propedeutikus megalapozását biztosítja.
7. A jogtörténeti tárgyak főkéllégiumainak helye továbbra is a mintatantervek első két szemeszterében lehet.
 Vizsgaformája pedig – a hatályos kormányrendelet szerint – a második félév végén alapvizsga.

Szeged, 2005. január 28.

Dékáni Kollégium Jogtörténeti Szekció

- *Hamza Gábor* tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE Ró-
 mai Jogi Tanszék), az MTA levelező tagja, a Shanghai-
 ban 2005. április 2–3. között szervezett „Nemzetközi
 Szimpoziuma polgári jog kodifikációjáról és dekodifiká-
 ciójáról” c. rendezvényen „A polgári jog kodifikálásának
 történeti tapasztalatai és legújabb fejleményei Magyaror-
 szágon” címmel tartott angol nyelven előadást. Április 4
 és 8. között a polgári jogi kodifikáció és az összehasonlí-
 tó jog témakörben tartott több pekingi egyetemen előadá-
 sokat. Előadást tartott továbbá a China Academy of Social
 Sciences Jogi Intézetében is.
- 2005. május 9-én „Jogi kultúra, processzusok, rituálék
 és szimbólumok” címmel tudományos konferenciát ren-
 dezett az ELTE Állam és Jogtudományi Kar Magyar Ál-
 lam- és Jogtörténeti Tanszéke az OTKA T 043731 sz.
 kutatás keretében. A konferenciát *Takács Péter* egy. do-
 cens, dékánhelyettes nyitotta meg. A Jogi kultúra – Jogi
 tradíciók témakörben *Kajtár István* egy. tanár Jogi Kul-
 túra, jogi szimbolika; *Karácsony András* egy. tanár Jogi
 hagyomány – jogi kultúra: két eltérő elemzési perspektí-
 va?; *Képes György* egy. tanársegéd Az amerikai alkot-
 mányos gondolkodás hatása a polgárosodó magyar jogi
 kultúrára címmel tartottak előadást. Az államhatalom
 szimbolikája témakörben *Máthé Gábor* egy. docens A
 Szent Korona tan a 19. és 20. sz. alkotmánytörténetében;
Szente Zoltán tud. főmunkatárs Parlamenti processusok

HÍREK

- a 19. sz. magyar országgyűléseiben; *Horváth Attila* egy.
 docens Az államhatalmi szimbólumok változása az 1945
 utáni Magyarországon; *Föglein Gizella* egy. docens: A
 köztársasági kitüntetések tüzenete; *Völgyesi Levente* egy.
 tanársegéd A városi tisztségviselők megválasztásának
 processusa és rituáléja az újkorban címen tartottak elő-
 adást. Az igazságszolgáltatás jelképei témakörben *Kele-
 men Miklós* Császárkoronázás a Bizánci Birodalomban;
Bódiné Beliznai Kinga egy. adjunktus Szimbólumok és
 rituálék a középkori igazságszolgáltatásban; *Kabódi
 Csaba* a büntetés szimbolikája; *Mezey Barna* egy. tanár
 A tömlöc szimbóluma a reformkori politikai mozgal-
 makban; *Barna Attila* tud. segédmunkatárs A politikai
 bűncselekmények szankcionálásának szimbolikája,
Davidovics Krisztina Ph.D-hallgató A halálbüntetés
 végrehajtásának liturgikus elemei; *Pandula Attila* egy.
 adjunktus Adatok a hóhérpallos történetéhez Magyaror-
 szágon címmel tartottak előadást. Zárszót *Kajtár István*
 egy. tanár mondott. A konferencia anyagát a szervezők
 megjelentetik.
- Megjelent Antal Tamás: *Bírósági szervezeti és eljárásjogi
 reformok Magyarországon (1890–1900)* című doktori ér-
 tekezése. (Szeged, 2005)

A BOLOGNA MODELL ÉS A KÜLFÖLDI EGYETEMEK TAPASZTALATAI

Willibald Posch:

A jogtudományok jövője az egyetemeken

A BOLOGNAI EGYEZMÉNNYEL
KAPCSOLATOS
TAPASZTALATOK ÉS AGGÁLYOK

A grazi konferencia szervezőjeként elkerülhetetlen számomra a feladat, hogy rövid, bevezető áttekintést adjak az európai egyetemek jogi karain végbemenő oktatási reform alakulásáról, utalva elsősorban a közép- és délkelet-európai térségben zajló kezdeményezésekre, amennyiben a kijelölt időkeretek ezt lehetővé teszik számomra.

Bologna – e szó hallatán az európai kontinens jogászai előtt nemrég csupán egy jogi iskola jelent meg, amely a 11. sz. vége felé újra életre keltette a népvándorlás és a középkor sötét évszázadai alatt lerombolt római jogkultúrát – miután újra felfedezték a digestákat, és lehetővé vált a Corpus Jurisban összegyűjtött jogi anyagok szisztematikus feldolgozása. A glosszátorok munkásságán keresztül megindult a fejlődés, amely a római jogot alapul véve elvezetett az európai ius commune kialakuláshoz, és ami egyben bázisul szolgált az európai kontinentális polgári jog kodifikálásához a Code civil-től a német polgári törvénykönyvig (BGB) valamint az olasz Codice civile-ig, és amely egészen a közelmúltig elengedhetetlen feltételnek tekintette az olasz nyelv ismeretét a jogi tanulmányok folytatásához.

Míg mostanáig Bologna nevéhez a római jog újjáéledése kapcsolódott, ma jó okunk van arra, hogy az észak-olaszországi város nevét e fogalom várhatóan bekövetkező végével társítsuk a jogtanulmányok, és ezzel a jogi szakmai előképzés folyamán, hiszen úgy tűnik, hogy az egyetemi képzés ún. bolognai modelljének egyik hatása a jogtudományokra abban nyilvánul meg, hogy a római jog oktatása még inkább visszaszorul az egyetemeken. Úgy tűnik, mintha a Bolognai Nyilatkozat által propagált európai képzésben, amely kétfázisú modellként egy bachelor- valamint egy master-fokozat megszerzését teszi

lehetővé, a római jognak mellékszakként szinte semmi, vagy csak marginális jelentőség jut a polgári jog tanulmányozása folyamán. Ezzel összefügg, hogy a Bolognai Egyezmény megvalósításának egyik következménye, hogy a képzés egyre gyakorlatorientáltabbá válik, és az egyetemi jogászképzés keretein belül egyre inkább háttérbe szorul a tudományos szemlélet. Az egyik központi kérdés, amely már öt éve alapvetően meghatározza a jogi tanulmányok reformja körül zajló vitát, érinti a római jogot, a jogtörténetet, az összehasonlító jogtudományokat, a jogfilozófiát és jogszociológiát megillető státusz is, amelyek alapozó tantárgynak számítanak a bachelor képzés folyamán.

Az A/C workshop ezt a problémát is körüljárja, csakúgy, mint a bolognai nyilatkozat által nyitva hagyott kérdést, amely a bachelor- és a master-fokozat megszerzésének mindenkori időtartamára vonatkozik. Bologna egy négyéves bachelor és egy egyéves master képzés kombinációjának lehetőségét nyújtja, hasonlóan ahhoz a nemzetközi viszonylatban gyakrabban választott kombinációhoz, amely egy három éves bachelor és egy kétéves master képzésből áll. A „3 plusz 2” koncepció már csak abból a szempontból is előnyösnek tűnik, mert a diploma elismerésére vonatkozó 89/48/EWG irányelv, amely legalább 3 éves oktatási időtartamot magába foglaló főiskolai diplomákra vonatkozik, ennek felel meg. A „4 plusz 1” felosztású alternatív lehetőség egy nemzeti jogi szabályozás következtében – mint pl. Ausztriában is – időközben megszűnt. Bár, amint azt egy neves holland egyetem jogtanára nemrég elmondta, elképzelhető lenne a „3 plusz 1” felosztás is, amely Hollandiában mára már megvalósult.

A „3 plusz 2”, vagy pontosabban szólva a „180 plusz 120 kredit pontos modell” ellenzői felvetik a kérdést, hogy 3 év alatt milyen tudás adható át egy „bachelor of law” hallgatónak, amely lehetővé tenné számára a szakmai érvényesülést. Vajon nem volna rákényszerülve arra, hogy jogi tanulmányai folyamán csupán az alaptantárgyakra koncentráljon? Vajon el lehetne-e sajátítani a hároméves képzés alatt megfelelő szinten az alaptantárgyakat? Nem volna-e helyes továbbra is megmaradni a négyéves képzésnél, amely az európai kontinens számos országában a hagyományosan előírt normál tanulmányi időnek felel meg, amelyet természetesen a hallgatóknak csupán csekély hányada képes abszolválni – a többségnek ennél lényegesen több időre van szüksége – az ötödik év pedig egy ún. kiegészítő év lenne, amely során elsősorban a „jogi tanulmányok európaizálásának” következményeit kellene a hallgatóknak megtapasztalniuk?

Ez is egy jelentős kérdés, amely a jogtudományokat oktató professzorok szemében továbbra is az európai oktatáspolitikusok kiugró hibájaként tünteti fel azt a tényt, hogy a jogtudományok, nem úgy, mint az orvostudomány, kikerültek a rendes kétszintű egyetemi képzés modelljéből. Hiszen a jogi karok,

eltérően a bölcsészettudományi és természettudományi karoktól jelentős mértékben támaszkodnak az olyan szakmai szervezetekkel történő együttműködésre, mint ügyvédi és jegyzői kamarák valamint bíróságok, amelyek számos országban biztosítják a végzős hallgatók részére a végső, teljes körű képesítést a hivatás gyakorlásához.

Az egyes országok jogi karainak kitartó ellenállása ellenére, – amely különösen Németországban jellemző, – úgy tűnik, a kocka el van vetve. Mára szinte biztos, hogy a jövőben a jogászoknál is lesz bachelor- és maszter-fokozat, csupán az bizonytalan, hogy vajon milyen szakmai perspektívával rendelkeznek majd az ezzel rendelkező végzős hallgatók.

Az egyes elnevezések is különbözöek: az olasz Felsőoktatási és Kutatási Miniszter 2004 október 22-én kiadott dekrétuma, – amely módosítja az egyetemek oktatási autonómiájáról szóló 1999 évi rendeletet, és amely nyilvánvaló célja egyfajta rendszer bevezetése a Bolognai Egyezmény egyébként nagyon eltérő módokon történő megvalósításának folyamatába az olaszországi egyetemek karain, – 3. cikkelyében kimondja, hogy az olaszországi egyetemek a *Lauera* (L), *Lauera magistrale* (L.M.), valamint szakdiploma (diploma di specializzazione) (DS) és a kutató doktori (dottorato di ricerca) címet kölcsönözhetik.

Franciaországban a már megszerzett Licentiat és Maitrisse diplomához bevezették a „Mastère” címet, és a legtöbb kar újabban azt az oktatási programot részesíti előnyben, amely biztosítja a lehetőségét, hogy a tanulmányokat három év után a Licentiat, négy év után a Maitrisse és öt év után a „Mastère” fokozattal lehessen befejezni. Néhány kar azonban megőrzi magának a jogot, hogy a „Mastère” fokozat megszerzésére benyújtott kérvényt adott esetben elutasítsa.

Ausztriában a 2002. évi egyeteméről szóló törvény (UG), amely széles körű autonómiát biztosít az egyetemeknek, és az egyetemi professzorokat már nem az állami alkalmazott státuszba sorolja be, 54. § 1. bek. Z 6 előírja a bachelor-fokozatot 180 kredit ponttal ill. egy három éves szakot és egy ahhoz kapcsolódó (új) maszter-fokozatot 120 kredit pontos kerettel, ill. két éves időtartamot a jogi tanulmányok esetén is. Az elsősorban a jogi tanulmányokat mélyrehatóan érintő reform megvalósítására a Bolognai Egyezményrel összhangban kitűzött bizonytalan idő-limit a 2010. esztendőre célozza meg. Mostanáig azonban nem sok minden történt, sőt a jogi karokon oktató professzorok nagy része tévesnek tartja azt az elképzelést, hogy a jövőben bakkalaureae és bakkalaurei iuris végzettségű hallgatókat kell az egyetemeknek képezniük, akik szakmai kilátásait egyelőre homály fedi. Nem veszik figyelembe a törvényt, és nyilvánvalóan abban reménykednek, hogy a 2006-os választásokat megnyerő új kormány a jövőben befagyasztja az értelmetlen intézkedéseket.

Mire lesz jó egy bachelor fokozatú diploma – érvelnek a jogtudományokat oktató professzorok jelentősebb hangadói, – ha tulajdonosainak nem lesznek reális kilátásai arra, hogy az egyetemi évek alatt megszerzett szakmai tudásukat hasznosítsák, és a hallgatók nagy része továbbra is a maszter-fokozat megszerzésére törekszik majd, amelyhez a jövőben még a legszorgalmasabb hallgatóknak is egy évvel hosszabb időre lesz szüksége.

Ez az elképzelés aligha veszi figyelembe, hogy a jövőben lesznek olyan végzős egyetemi hallgatók a jogi pályán, akik a jogtudományok területén csak részképzésben részesülnek ill. speciális ismeretekkel rendelkeznek egy bizonyos részterületen, akiknek azonban képesnek kellene lenniük az ipar és a kereskedelem területén működő vállalatoknál, biztosítóknál, megbízottoknál és egyéb hivatalos intézményeknél jogi rutintevékenységek ellátására, méghozzá mindent összevetve sokkal kevesebb javadalmaszért, mint azt egy „teljes körűen” képzett jogász ma elvárhatná, és mindezt a korábbi munkába lépés révén sokkal hosszabb időn keresztül. Ezt a szempontot nem volna szabad elhanyagolni, tekintettel a mindenhol egyre inkább előtérbe kerülő nyugdíjazási problémákra.

A kétlépcsős normál curriculum megkülönböztetéseket nélkülöző, formális elutasítása azonban kizárja azt az európai perspektívát, amely a bolognai nyilatkozat alapjául szolgáló kezdeményezés hátterében áll. Hiszen az eredeti cél, amelyet a négy nagy EU-tagország – Németország, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország oktatási minisztere – szem előtt tartott, amikor 1998 őszén a párizsi Sorbonon megrendezett találkozójuk alkalmával megegyeztek abban, hogy átfogóan minden egyetemi szak számára javasolják a bachelor-maszter-bölcsészettudományok doktora oktatási modellt, amely alapvetően ill. elsősorban 3 + 2 + 3 éves időtartamhoz kapcsolódna, az lett volna, hogy növeljék az európai egyetemek versenyképességét az USA egyetemi kínálatával szemben. Az a tény, hogy ehhez a kezdeményezéshez a közösségi jog nem biztosítja a megfelelő törvényi jogosultságokat, nem nagyon zavarta a többi, sokkal nagyobb számban megjelenő európai állam oktatási miniszterét, amikor a rákövetkező év tavaszán Bologna történelmi falai között megegyeztek abban, hogy a BA-MA-Phd-modell alapul szolgál majd mindennemű egyetemi képzéshez.

A Bolognai Egyezmény megvalósításának folyamata időközben a Salamancán és Berlinben megrendezett találkozók keretén belül tovább folytatódott. Az a tény, hogy a német nyelvterületen működő egyetemek különösen nagy érdeklődéssel vettek részt a találkozókban, semmiképpen nem tulajdonítható az általános tudományegyetemeknek és főleg nem az ott működő jogi karoknak. Jellemző, hogy a svájci fakultások ebben a tekintetben különösen elől járnak, míg a német fakultások továbbra is erőteljes oppozícióban vannak. Legutóbb Münchenben, a né-

metországi jogi karok számára megrendezett 84. szakmai napokon vált nyilvánvalóvá – ahol egy nagyon magas színvonalon folytatott szakmai vita alkalmával a bolognai modell csaknem egyértelmű és masszív elutasításba torkollott –, hogy éppen a német jogászoknak, akik az egyetemi képzésben generáció óta a törvényileg előírt, bírói pálya felé történő orientálódással és az államvizsga-rendszerrel élnek együtt, meggyűlt a bajuk a bolognai modellel.

Sőt a németországi jogászképzésre vonatkozó nemrég kiegészített törvény is ignorálja a bolognai modellt. Utalunk arra, hogy *Prof. Huber*, a német jogásznapiak elnöke, egy évvel ezelőtt Strasbourgban bemutatta a német jogi karok helyzetét, és előadását publikálta a *Julian Lonbay* által kiadott *European Journal of Legal Education* nemrég megjelent 2. számában. Utalunk valamint arra is, hogy *Brüggmann* úr, a német ügyvédegyesület tagja a B/D workshop alkalmával be fogja mutatni a szakmai egyesület véleményét a Bolognai modellre vonatkozóan, ahogyan egy néhány héttel ezelőtti állásfoglalásában – véleményem szerint nagyon realiztikusan megfogalmazva – utalt is rá, miszerint jogi tanulmányok folytatása manapság nem csekély idő-ráfordítást és alapkutatások elvégzését igényli, ezért ezeknek a követelményeknek, amelyek elengedhetetlenek az ügyvédi és bírói hivatás szempontjából, csak a maszter-fokozat megszerzése felel meg. Azzal a megállapítással, miszerint „egy kutatásorientált bachelor-fokozat valamint az arra épülő maszter-fokozat alkalmasint jobban megvalósítaná azt, amit az egyesület a posztgraduális ügyvédképzés bázisának tekint, mint ahogy a jelenlegi államvizsga-rendszer ezt lehetővé teszi,” a DAV (Német Ügyvédek Egyesülete) egyértelműen továbbmegy a Bolognai Egyezmény pozitív aspektusainak elfogadásában, mint az ország jogi karain oktató tanárok többsége, akik érthető módon a törvényhozó mértékletességében és tartózkodó hozzáállásában bíznak.

Ausztriában a parlament bár csekély többséggel, de megfogalmazta a Bologna irányába mutató feladatokat. Viszont ameddig a tízszer nagyobb Németország egyetemén semmi sem történik, addig nálunk sem várhatóak jelentősebb aktivitások.

Mindenestre az osztrák oktatási minisztérium, és nemrég az egyetemek vezetése (mint pl. Bécs és Graz), egyre inkább követelik a bolognai modell bevezetését a jelenlegi öt általános tudományegyetemen végezhető valamennyi szakon Bécsben, Grazban, Innsbruckban, Linzben és Salzburgban. (Az orvosképzés a 2002. évi egyetemi törvény /UG/ hatályba lépése óta elkülönült a hagyományos egyetemektől és saját egyetemet hoztak létre számára.)

Mindeközben az említett öt egyetem között koránt sincs összhang arra vonatkozóan, hogyan is kelene megvalósítani a bolognai modellt a jogászképzésben. Mivel a tanárok többsége szkeptikus és elutasító, sőt kifejezetten ellenséges hozzáállást tanúsít, eddig még egyetlen fakultás sem igyekezett –

akárcsak vázlatosan is – megfogalmazni olyan tanulmányi tervet, amely a bolognai modellnek megfelelően. Legjobb esetben is csak annyit mondhatunk, hogy a tanárok és a hallgatók között épphogy megkezdődött a téma megvitatása. Így tapasztalatokról nem lehet beszámolni, inkább csak azokról a nehézségekről, amelyekkel meg kell majd birkózni ahhoz, hogy a Bolognai Egyezmény értelmében újjá lehessen szervezni a jogászképzést. Ausztriában számolni kell még bizonyos fokig az egyetemi tanárok kitartható szándékával is – ami a jogászok esetén talán hangsúlyozottabb, mint más tudományok képviselőinek körében –, hogy szükségesnek tartják újra definiálni a képzés teljes folyamatát, a kezdetektől egészen a szakma elsajátításáig, csakúgy a szakmai szövetségek és bíróságok szerepét a posztgraduális szakmai felkészítés folyamatában, és természetesen az eltérő szemléletek integrálását az újonnan bevezetendő tanulmányok, különösen a bachelor-fokozat tartalmát és „tudományosságát” illetően.

Égészen bizonyos, hogy ott is akadtak leküzdendő nehézségek, ahol a bolognai modellt már bevezették, pl. Svájcban, ami még ott sem történt meg minden karon, ahogy Zürichben sem. Viszont Basel esetében ettől az évtől kezdődően ez elmondható, és valamivel korábban már Luzernben és Fribourgban is elkezdődött a megvalósítás. Nem titok, hogy az egyetemek által elrendelt Bolognai Egyezménynek megfelelő oktatási program ellen nem kevés professzor tiltakozott kitarthatóan az ottani egyetemeken is, ahogy azt *Pascal Pichon* az A/C workshop keretein belül talán közelebbről is megvilágítja majd. A jogi tanulmányok szabályozása a fribourgi egyetemen, miután már csak a jogi diploma (*Diplom des Licentiat*), vagyis az „Európai jogtudományok master-fokozata” cím elnyerésére van lehetőség, amely 180 + 94 kredit pont megszerzését jelenti, valamint 180 kredit pont megszerzését követően az „Európai jogtudományok baccalaureusa” (*Europäischer Bachelor*) cím adományozására, „megválogatott” tudományosság benyomását kelti, ahol a kötelező tantárgyak súlypontja a magánjog, a közjog és a büntetőjog alaptantárgyaira helyeződik.

Ugyanez vonatkozik a baseli egyetem jogi kara számára 2004. június 8-án meghozott rendelkezésre a bachelor-fokozattal kapcsolatban. Itt a jövőben is különbséget tesznek egy egyéves (ill. 60 kredit pontos) „alapszintű oktatás” és egy kétéves, ill. 120 kredit pontos „posztgraduális oktatás” között. Az első esetén az alkotmányjogra, a kötelmi jogra és a büntetőjogra szemeszterenként kilenc-kilenc kredit pont megszerzésével különös hangsúlyt fektetnek, és így kevés kapacitás marad az alaptantárgyak tanulmányozására. Három év után a „Bachelor of Law” címet adományozzák a végzős hallgatóknak.

A „Common Law” országaiban működő jogi karoktól eltekintve, ahol a tanulmányi tervek más tradíciókon alapulnak, elsősorban a dél-európai államok jogi karai, mint Spanyolország és Olaszország

valósították meg a bolognai modellt. Természetesen meglehetősen eltérő módokon, ami a kredit pontos rendszer bevezetése ellenére nem valószínű, hogy elősegíti a hallgatók mobilitását. Nem meglepő, hogy Olaszországban máshova helyeződnek a tartalmi hangsúlyok, mint Svájcban, és azon sem lehet csodálkozni, hogy a történelmi alapokból kiindulva a három éves jogászképzés első évében nagyobb jelentőség jut a római jog tanulmányozásának. Továbbá az is természetesen tűnik, hogy a jogi alapszakmák gyakorlására – bíró, ügyvéd, jegyző – feljogosító képesítés megszerzéséhez az ötéves master-fokozat megszerzésére van szükség.

Úgy tűnik közös vonás az olaszországi egyetemeken tanulmányi rendjében, hogy sokan – mint a haladó szelleműnek tekintett udinei egyetem jogi kara is – nem tulajdonítanak nagy jelentőséget annak a gondolatnak, hogy a bachelor fokozat megszerzése minden jogilag képzett személy számára egységes bázist kell jelentsen, hanem már a második vagy harmadik évtől kezdődően biztosítják a választás lehetőségét a „Curriculum Forense,” – amely a bírósági és a közigazgatási gyakorlatra készít fel –, a „Curriculum Internazionale e comunitario” és a „Curriculum Economico e dell’impresa” között, utóbbi a gazdasági és vállalati jogászképzést célozza meg. Továbbra is kérdés marad azonban, hogy vajon helyes elgondolás-e a tananyag tartalmi differenciálását és specializálását már ebben a korai szakaszban elkezdni, és nem volna-e helyesebb a főleg Németországban továbbra is nagyra tartott „egységes jogászképzés” koncepcióját legalább a bachelor-fokozat stádiumáig megtartani?

A fentiekben vázolt fejlődés néhány közép- és délkelet-európai ország számára jelentős nehézségeket okoz. A magyarországi karok egyhangúlag elutasították a bolognai modellen alapuló kettős tagolású egyetemi képzés koncepcióját, míg a horvátországi jogtudományi karok heves vitába keveredtek saját nemzeti egyetemi igazgatási rendszerükkel, mivel az a bachelor-master-modell megvalósítását nagyon rövid határidőn belül, szinte rákényszerítve az egyetemekre követeli meg, ill. követelte meg. Hevesen vitatott kérdés ebben a térségben, amely az új tagországokat, Magyarországot és Szlovéniát, valamint tagjelölt és harmadik államokat

foglal magába, hogy vajon a 4 + 1, vagy a 3 + 2 modellt részesítsék-e előnyben? Figyelemre méltó, hogy egy olyan állam egyeteme, amely egy lehetséges jövőbeli EU-tagságtól jöllehet távolabbra esik, mint Horvátország, a szerbia-montenegrói Újvidék (Novi Sad), modellértékű oktatási programot fejlesztett ki, amely igazodik a bolognai irányelvekhez. *Janez Kranjc*, aki munkacsoportot hozott létre a földrajzi térség 15 egyetemi karának képviselőiből, az általa tartott workshop keretein belül valószínűleg jóval többet fog elmondani a „Ljubjani kezdeményezés” címmel megrendezett eddigi találkozók eredményeiről, amelyek során a jövőbeni, bolognai elképzelésnek megfelelő jogi tanulmányok tartalmi kérdéseinek és időbeli felosztásának központi szerep jutott.

Lassan előadásom végéhez érek, amellyel igyekeztem áttekintést nyújtani a jelenlegi helyzetről, és amely remélem hasznos vitákhoz vezet majd. A jogi karok úgy tűnik, mára fordulóponthoz érkeztek egész Európában. Sok minden mozgásba lendült, és a közép-kelet európai országokban is, – amelyek kevésbé tudnak lépést tartani a nyugat-európai fejlődéssel –, megerősödött az a szemlélet, hogy a jogi fakultások nem térhetnek ki a Bolognai Egyezményre való konfrontáció elől. Még a jogászképzés nemzeti sajátosságainak és status quo-jának őrzőbástyáját jelentő Németország esetén is megfigyelhető a lassan kialakuló szemléletváltás.

Az új Curriculumra vonatkozó tapasztalatokról az előadásomban szereplő földrajzi térség, esetleg Olaszország és Svájc fakultásainak képviselői is beszámolhatnak. Jőmagam csak a Bolognai Egyezmény előkészítésével kapcsolatos tapasztalatokról számolhattam be. Az információcsere mindenestre jelen pillanatban fontosabbnak tűnik, mint valaha.

Éppen ezért tartom fontosnak, hogy meghallgassuk *John Bell* beszámolóját, amely bizonyára konkrét tényeket is tartalmaz arra vonatkozóan, hogyan fejlődött és fejlődik a jogi tanulmányok oktatása az Egyesült Királyságban, ahol a hároméves képzés feltételei történetileg sokkal inkább meghatározottak.

(Az ELFA 2005. február 17-18-án, a grazi egyetemen tartott, a Bolognai folyamatról szóló konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.)

A német professzorok elsősorban az 1990-es évek első felétől kezdtek aggódni a tendencia miatt, amit a jogi oktatás főiskolákra (Fachhochschulen) áttelepítése jelentett, és ami azal fenyegeti az egyetemi karokat, hogy jobb esetben az alap kutatás színterei maradhatnak, rosszabb esetben pedig hallgató híján felszámolásra kerülnek.

1994-ben a *Fachhochschule Nordostniedersachsen* (Lüneburgban) egy új lehetőséget kínált az ún.

Szabó Béla:

A német jogtörténet kutatás és oktatás*

Diplom-Wirtschaftsjurist (FH) diploma megszerzésére. Azóta ez még inkább elharapózott és ma már tulajdonképpen két fajta jogvégzetet különböztet-

nek meg Németországban (generalizálva): *Diplomjurist (FH)* és *Diplomjurist (Uni)*.

A korszellem egyébként is az egyetemi tanulmányaik gyors (lehetőleg 8 szemeszter alatti) befejezését várja el a következő jogásznemzedékektől, és emellé egy év ügyvédi gyakorlatot várna el egy lehetőleg amerikai ügyvédi irodában – és ezzel aztán kész is.

Igaz, hogy a jogi tanulmányok Németországban tradicionálisan túlságosan is hosszúra nyúltak, a kilencvenes évek elején 11 szemeszter volt az átlag az első államvizsgáig.

Sokak véleménye az, hogy azért, hogy a jogászok a jelenkor követelményeinek, azaz a mai gazdasági és adójog, a környezetvédelmi és szociális jog, az Európai Unió jogának, és a nemzetközi magánjog kihívásainak jobban megfelelhessenek, a jogi oktatásból el kellene hagyni a „történelmi maszlagot.”

A jogászképzés a messzemenőig telített a hatályos jogra vonatkozó ismeretekkel, bár tudjuk, hogy e rakomány gyorsan romló. A hatályos jog állandóan változik, és a bírói gyakorlat naponta új döntéseket szül. A jogászképzés hajszoltan lohol ezen változások után; tankönyvek és számítógépes információforrások segítségével, valamint jelentős didaktikai ráfordítással próbálják az új anyagot a hallgatók fejébe beleprésselni. Az oktatás középpontjában nehéz jogesetek megoldása áll, a felkészülés nagy részét az egyetemen belüli vagy azon kívüli repetitóriumok látogatása teszi ki, ahol egészen brutálisan vizsgaközpontú felkészítés folyik. Kiváló vizsgákat lehet letenni anélkül, hogy valaki *Savigny* vagy *Jhering* nevét egyáltalán valaha is hallotta volna.

A német professzoroknak rá kellett jönniük tehát, hogy a „kés” jogászok rendszerint elrémisztően keveset tudnak a sok vesződséggel elsajátított joganyag kulturális háttéréről, összefüggés nélküli dogmatikai formákat használnak, valamintrómai jogi kifejezéseket idéznek úgy, hogy azok értelmét szinte nem is ismerik.

El kellett gondolkodniuk, hogy mit is kell jogászai műveltség alatt érteni, és hogy is állnak a jogászképzéssel?

Már a nyolcvanas évek végén elég volt egy rövid pillantás a jogi karok tantervére, a tanszék-feliratokra, hogy meggyőződjhessenek a hatályos pozitív jogi tárgyak határozott előretöréséről.

Nem annyira a klasszikus műveltség alapjainak hiányán kellett elgondolkodniuk – a modern világban való eligazodást más képességek is lehetővé teszik, ezekkel pedig éppen a klasszikusan képzettek nem rendelkeznek. Sokkal inkább elgondolkodtatónak látták azt a tényt, hogy a joghallgatók a jogi korthoz kötöttséget, érdekek és ideológiák által való meghatározottságot nem veszik figyelembe, és hogy az adott esetben éppen az irányadó joganyag szorgos alkalmazásával eltűnik a jogászai gondolkodásból a jog relativitása és történelmileg átmeneti jellege.

Persze önkritikusan megállapították azt is, hogy egyre ritkábbak az olyan professzorok, akik hallgatóikkal jogtörténelmi vagy jogfilozófiai vonatkozású szövegeket olvastatnak, sőt mi több, eziránt lelkesíteni is tudnak. A folyóiratokban egyre nagyobb hangsúlyt kapott a vélemény, hogy az az oktatási koncepció, amely a joganyag teljes, lehetőség szerint hézagmentes közvetítését célozza meg, és módszertani alapjait a pedagógizálás és iskolás módszerek alkalmazása adja, nem helyes. Újra és újra előtérbe helyezték a kérdést: nem lenne-e helyesebb az amúgy is rövidülő képzési időt „maradandó” tudásanyag közvetítésére fordítani? Mindez az európai jogrendszerek keletkezésének és működésének az ismertetését, a főbb jogágak „alapjainak” alapos ismeretét, valamint a gyakorlatban az új jogterületeken való gyors eligazodást elősegítő módszer elsajátítását jelentheti.

Az igényes jogászképzéshez szorosan hozzátartozik a történelmi ismeretek közvetítése. Addig, amíg a képzés tudományos jellegét hangsúlyozzuk, és a gyakorlati életbe nem gépeket, hanem szellemileg független és a múlttal is tisztában lévő szakembereket akarunk kibocsátani, addig ezen a képzési modellen nem is szabad változtatni – volt a konszenzus összefoglalása. De a konszenzus csak látszólagos volt.

Hogy valaminek történnie kell a jogtörténelmi oktatásban és (ezzel nem teljesen szoros, de ontológiai összefüggésben) a kutatásban is, már a hatvanas évek végétől nyilvánvaló volt. De a német jogtörténészek nem tudtak saját árnyékukból kilépni. Az egyre nyilvánvalóbbá váló vészhelyzet ellenére időt rablól (izgalmas és az irodalmi vitát és sokszor nem éppen irodalmi nyelven folytatott szócsatákat nyommon követőnek néha élvezetes) elméleti vitákkal örölték fel saját erejüket évtizedes, sőt évszázados frontvonalak mögé elsáncolva magukat.

De még mielőtt erre rátérnénk – fiatalabb kollégáink kedvéért – nézzük előbb a múlt század második felének apológiai kísérleteit:

Az ötvenes évektől kezdve a német és más európai jogtörténészek *Paul Koschaker* „Europa und das römische Recht,” de még inkább *Franz Wieacker* 1952-ben megjelent „Privatrechtsgeschichte der Neuzeit” című műve alapján előkészítettnek érezték a talajt a nemzeti jogtörténet európai jogtörténetté történő átalakulásához. A jogtörténetben az átalakulás tehát a Szén- és Acél Közösség korára, az Európa-jog „kezdetére” esik. Ez még azelőtt történt, mielőtt az Európai Közösség jogát a német egyetemeken tanterdjébe felvették volna.

Új jogtörténelmi munkaterület alakult ki: az európai jog- és alkotmánytörténet. Ebből a szempontból nézve a közös európai jog megléte éppen úgy nem jelent újat, mint a jog továbbfejlődése olyan jogászok által, akiknek a nemzeti jogok különbözősége mellett is közös iskolázottságuk van, és akik Európában elvileg mindenütt megállják a helyüket.

A látszólag önálló „Deutsche Rechtsgeschichte” és a „Deutsches Privatrecht” mellett megjelent az „európai jogtudomány” és az „európai jogi kultúra,” mint a jogtörténelmi kutatás új megismerési tárgya és vezérfogalma.

A kilencvenes évek elejétől előtérbe került a német egyetemeken az európai jogtörténet megjelölés, a hagyományos jogtörténelmi szaktárgyak, mint a német jogtörténet (és német magánjog), a római jog (és római jogtörténet), továbbá az egyházjogtörténet mellett-helyett. A tanítás során továbbra is a hagyományos előadások, mint a „német jogtörténet” és a „római jog”, valamint mindenekelőtt „az újkori magánjogtörténet” álltak előtérben.

A magánjog története mellett (és részben ezzel összefüggésben), az alkotmányjog közös hagyományai (különösen az alapjogok fejlődése), valamint a közigazgatás és a közigazgatási jog története is előtérbe került, és a közösség által biztosított szociális gondoskodásról és az egyén szociális felelősségéről vallott közös nézetek és az ezzel kapcsolatos nemzetközi viták mind-mind hozzájárultak az európai demokrácia, a jogállam és a jóléti állam közös elveinek kialakulásához.

Az európai jogtörténet számára az a kutatási irányzat vált jelentőssé, melyet a német jogászok „alkotmánytörténet” (Verfassungsgeschichte) néven a közjogból és a jogtörténetből hoztak létre. Németországban az alkotmánytörténet kutatási fogalomként a 19. század óta ismert. A ma uralkodó felfogások túlnyomórészt *Otto Brunner* tanítása és az általa kiváltott viták nyomán alakultak ki.

A közelmúltban *Dietmar Willoweit*, hogy a hagyományos német alkotmánytörténelmi felfogás az összehasonlító európai alkotmánytörténet számára ezért nem nyújt megfelelő bázist. Egy olyan európai alkotmánytörténet tervét állította ezzel szembe, amelyben a történelmi összehasonlítás a mai Európa jogi-politikai rendszerező feladatainak definiálására irányul.

Ez a megközelítés terelte a figyelmet a közigazgatás történetére és a közigazgatási jogra is. Ezáltal kezdett éppen az utóbbi években ellensúlyt teremteni a *Verfassungsgeschichte* az eddig uralkodó magánjog-történelmi kutatásokkal szemben.

A közigazgatás története iránt mutatott érdeklődés, eltérő okokra visszavezethetően, kiterjedt az európai összefüggések vizsgálatára is.

A kutatás és oktatás fenti megújítási törekvéseit – ha nem is teljes, hisz ez német professzorokról lévén szó, – egyre inkább meggyőződésem: nem is lehet szó – egyetértés fogadta.

A háborút a kilencvenes években *Reinhard Zimmermann* Dél-Afrikából való visszatérése és (akár jó, akár rossz értelemben) korszakalkotónak tekinthető művének, a „*Law Obligations*”-nak megjelenése váltotta ki.

A vita megértéshez annyit kell előre bocsájtanunk, hogy a jogtörténelmi kutatások és vizsgálódá-

sok alapfunkciójával kapcsolatban sosem volt egység a különböző iskolák között: Az egyik oldalon *Franz Wieacker* áll „kontemplatív” felfogásával. Már *Wieacker* szétválasztotta a „kontemplatív” jogtörténetet az „applikatív” jogtudománytól. Szerinte korábban (a 19. században) a „történelmi jogiskola” a jogtudomány feladatainak a kialakításába nagy mértékben bevonta a jogtörténetet is, hogy saját kora számára a történelmi források alapján egy magánjogot alkosson. Ezzel szemben Németországban az elmúlt száz év során – különösen a *Polgári Törvénykönyv* hatályba lépése óta – a jogtörténelmi kutatás és a hatályban lévő jog dogmatikája egymástól egyre jobban eltávolodnak. A tanszékeken ugyan még rendszeresen összekapcsolva tanítják a jogtörténetet és a polgári jogot, mint tantárgyat, de a jogtörténelmi cikkek már nem játszanak döntő szerepet a dogmatikai jogtudományban és a joggyakorlat alátámasztásában, és ez nem is biztos, hogy rosszul van így. Ez persze nem akadályozta meg *Wieackert*, hogy mind római jogásként, mind jogtörténészként, mind a magánjog kiemelkedő dogmatikusaként nagyot alkosson.

Vele szemben *Helmut Coing* állt, aki azon fáradozott, hogy az európai jogtörténetet bevonja a jogtudomány „applikatív” – mondjuk így: jogteremtő – tevékenységébe. Munkásságához kapcsolódva tehát felmerült a kérdés, hogy nem kellene-e éppen európai mértékben a jogtörténetet a hatályos jog fejlesztésébe ismét erősebben bevonni, mint ahogy ez a századunkban nemzeti szinten szokás volt. Ennek a problémának az átgondolása a német hagyományokban azért fontos, mivel a mostani európai magánjogtörténelmi fejlődés egyes körülményei és viszonyai sokban emlékeztetnek a 19. századi Németország helyzetére, amikor is a „történelmi jogiskola” virágkorát élte.

Ma Európában növekszik az igény a jogharmonizáció és jogegységesítés iránt (mint Németországban 1815 és 1870 között). Szemben a német helyzettel ma nemcsak a megfelelő kodifikációk hiányoznak, hanem egy egységes törvényalkotáshoz szükséges politikai lehetőségek és jogi hatáskörök is. De amit a törvényalkotás nem tudott elérni a jogegységesítés és a jog modernizációja terén, azt a jogtudomány Németországban megvalósította, és ez követendő példa lehet ma is.

A kérdés – mindannyian tudjuk – nem akadémikus.

Néhány évtizede az Európai Közösség keretein belül megindult egy bizonyos jogegységesítési folyamat, amely a magánjog területén egyrészt egy bizonyos új, az összeurópai piac gazdasági igényeinek megfelelő sajátos, de egységes joganyag robbanás-szerű kialakulásához vezetett, másrészt azonban már a magánjog klasszikus, központi intézményeit is kezdi elérni. Vannak ugyanis olyan jogterületek és jogi problémák, amelyek csak az utóbbi időben keletkeztek és léptek fel, vagy amelyek csak az utóbbi időben tudatosultak megoldandó problémaként.

Ugyanakkor azonban például az adásvétel, mint jogintézmény kapcsán az utóbbi évtizedben több EK-irányelv született (pl. a termékfelelősséggel, a vételtől való elállás jogával, a fogyasztási hittel kapcsolatban), melyeket a tagországok fokról-fokra beépítettek és beépítenek nemzeti jogukba. Egyelőre természetesen meglehetősen rendezetlen, ötletszerűnek is nevezhető ez az új szabályozás, amely eléggé sporadikusan, mozaikszerűen épül be az egyes nemzeti jogokba, és amely sokszor inkább fokozza a jogszabályok áttekinthetlenségét. A magánjog ezen szétaprózódásának hatására egyes tudósok egyenesen az adott nemzeti magánjogok szétesésétől óvnak. Az Európa Parlament ezt megakadályozandó megfogalmazta azt a kívánságot, amely szerint egységesíteni kell a teljes magánjogot összeurópai szinten, mondjuk egy code civil Európén formájában. Természetesen ehhez még nem értek meg az összes előfeltételek. De a kilencvenes évek óta egyre intenzívebbek lettek a munkálatok, amelyek egy közös európai magánjog alapjainak megteremtésén széles magánjogi területek lefedésével dolgoznak.

Ma tizenegy ilyen aktívan dolgozó csoportosulást tarthatunk nyilván:

- Commission on European Contract Law,
- European Group on Tort Law,
- Restatement of European Insurance Contract Law,
- Common Core-projekt,
- Study Group on a European Civil Code,
- Az európai magánjogtudósok akadémiaja (Pávia-csoport),
- Commission on European Family Law,
- Acquis-Gruppe,
- Ius Commune Casebooks,
- Common Principles of European Private Law hálózat,
- Uniform Terminology for European Private Law – hálózat.

Ehhez intenzív tudományos előmunkálatok szükségesek, melyeknek előfeltétele a múlt század óta uralkodó „jogi nacionalizmus” leküzdése a jogoktatás és a kutatás terén. Ez nem jelentene mást, mint egy európai (magán)jogtudomány megteremtését, tulajdonképpen azonban a jogtudomány átfogó „reeurópaizálását,” újra európaivá tételét.

Az európai jogegységesülési folyamat nem lehet pusztán a mindenkor fellépő aktuális igényekre történő aktuális válaszok megtalálásának a sorozata. A jogtudománynak elé kell mennie a megoldandó feladatoknak és a modern európai jogrendszerek közös gyökereitől kiindulva, a magánjogból, mint középpontból kell megkísérelnie az új ius commune Europaeum alapjainak lerakását, előkészítve ezzel a talajt a jogalkotó szervek tevékenységének, pl. egy majdani Európai magánjogi Törvénykönyv megteremtésének. Ebben a tevékenységben is ki kell fejeződnie annak, hogy a jog több mint részletes szabályok összessége. Az összeurópai jogi közösség köz-

pontjában a jogról és az igazságosságról felhalmozott évszázados tapasztalatok állnak. Ezt jól tükrözi például az emberi jogokat is megfogalmazó Római-szerződés. A jövő európai közös jog többet jelent, mint a különböző jogterületek szabályainak egyre inkább megvalósuló összhangját.

Zimmermann felkarolta és sok esetben az extremitásig továbbgondolta ezt a lehetőséget, és ezért irányzatát neopandektizmusnak kezdték csúfolni.

Zimmermann az európai integrációs folyamat nyomán az európai jogászképzés kulturális alapjainak megteremtése vagy a dogmatikai megoldásokban felhalmozódott kincsek kiaknázása érdekében elsősorban az európai római jogi tradíciók felelevenítését sürgeti, és sok követőre talált, még Angliában is (*Schulze, Luig, Stein, Kötz*, – persze vannak árnyalatok, önprofilírozó törekvések ezen az irányzaton belül is.)

Ezek közül a legperspektivikusabbnak is tekinthető *Hein Kötz* jogösszehasonlító koncepciója, amelynek tézisei szerint hosszú távra kirajzolódik a jogtörténet és a jogösszehasonlítás együttműködésének a perspektívája, amely hozzájárulhat egy közös európai magánjogi fejlődéshez. Az összehasonlító és a történelmi munkával fel kell dolgozni a magánjog fontosabb területein a közös tudományos elveket az európai magánjog oktatása során, persze a nemzeti különbségek figyelembevételével.

A közös európai kiindulási pontok hangsúlyozása és egyidejűleg a különböző nemzeti jogok egymásra vonatkoztatása mind történelmileg közelítendő meg, és ez talán segíthet a jelennek a mindenkor nemzeti jogok megjelenési formái mögött a közös elveket, vagy legalább a közös történelmi vonatkozási pontokat megtalálni.

Ez az értelmezési alap kivezethet a hatályos nemzeti joggal foglalkozó jogtudomány elszigeteltségéből. Ha tovább gondolkozunk ezen a helyzeten, arra juthatunk, hogy a közös európai alapoknak és a jog különböző nemzeti formáinak a keresése során a jogtörténet a jogösszehasonlítással együtt megkísérelheti, hogy az európai jogászoknak olyan elméleti-dogmatikai fegyvertárat és fogalomkészletet adjon, amelyek az eltérő nemzeti jogok és kodifikációk ellenére egymás megértését lehetővé tennék, és a jogász tevékenységet részben egységesítenék. Az egyes országokban ugyan különböző polgári törvénykönyvek vannak hatályban, a jogász praxis Európában mégis közös tudományos irányt nyerne.

Hihetetlenül heves támadások érték a „neopandektistákat.”

A legkülönbözőbb érvek hangzottak el:
 – Ellenérvként merült fel, hogy az európai jogharmonizáció gyakorló jogásza a római jog ismerete nélkül is megértik egymást, és semmiképpen sem várnak majd addig, amíg a harmonizációs munkának megfelelő formulákat a jogtörténet kidolgozza.

- Ezen kívül a jogtudomány történelmi-jogi iskolájának a történelem és az „akkor hatályos” jog szintézisének megteremtésére irányuló 19. századi kísérlete történetileg megismételhetetlen és nem is igen kívánatos az ipari társadalmak törvényhozó államának viszonyai között.
- A parlamentáris törvényhozás alap gondolatával ez a koncepció mindenestre összeegyeztetetlen.
- A történelemből nem vonhatók le közvetlen normatív felismerések,
- a jogtörténetnek csak segédtudományi szerepe lehet annyiban, hogy a modern jogtudomány megoldásait kritizálja vagy apologetikus érveket vonultat fel.

A kritikusok (neohistorikusok) szerint – a részletekbe most nem mehetünk bele – végeredményben a jogtörténet az történelmi tárgy, amelynek tulajdonképpen a bölcsészskaron volna a helye.

Természetesen nem maradtak el a közvetítési kísérletek sem, melyek szerint

- a jogtörténetnek meg kell maradnia a jogi curriculumokban alapozó tárgyként;
- egy olyan jogi oktatás alapozó tárgya kell legyen, amely nem enged a szerzett ismeretek közvetlen alkalmazhatósága szirén-énekének, nem állítható bizonyos gazdasági és politikai érdekek szolgálatába;
- nem eshet az időtlen dogmatikai megoldások legitimálásának hibájába sem, ezért jelentős mértékben támaszkodnia kell a társadalomtudományok által kínált módszerekre;
- feladata nem az uralkodó jogi tanok és megoldások legitimálása, hanem azok alkotó kritikával való szemlélése. A jogtörténet a kritika és a reflexiók fóruma kell hogy legyen, állandóan alkalmazva a jogösszehasonlító módszert;
- a jogtörténet segíthet, hogy a megszilárdult nemzetállami jogrendszerekben és jogi kultúrákban szerzett közvetlen tapasztalatok túlsúlya a perspektívákat ne szűkítse be,
- jelentős mértékben hozzájárulhat a jogászok történelmi-reflexív öntudatának a növeléséhez;
- ugyanakkor állandóan szüksége van arra, hogy feladatát időről-időre újragondolja és meghatározza.

Mindezek alapján az a véleményünk, hogy a jogtörténet nem írhat elő megoldást arra, hogy hogyan alakuljon a jövőben a jogászképzés és a hivatás gyakorlása, vagy hogy milyen legyen a jövőben a nemzeti és az európai jog között a viszony.

A munkamódszerek növekvő eltéréseinek ellenére, a különböző modern nemzeti jogokban változatos módon mutatkozik meg a továbbható közös jogi hagyomány gondolkodásmódja, fogalmi és dogmatikai alakzatai, valamint az irodalmi stílus és a jogászképzés. A történetileg rokon és továbbra is

kompatibilis fogalmak és elvek említett öröksége mellett a jogi módszerek és érvelési technikák közös vonásait kell hangsúlyoznunk, melyek révén két eltérő ország jogászai a nemzeti joguk különbözősége ellenére a problémák megközelítésének módjáról még ma is gyakran könnyebben meg tudnak egyezni, mint például egy jogász és egy szociológus ugyanazon jogrendszeren belül.

A modern európai jogtudomány megteremtéséhez elengedhetetlenül szükséges annak a tudatnak az ápolása, hogy mindmáig hatóan, látenszen létezik egy közös európai jogi kultúra. Ebben rendkívül fontos szerepe van a jogoktatás európaibbá tételének, és abban a jogtörténet, a jogösszehasonlítás és a jogelmélet pozíciói erősítésének. Fontos azon közös rendszertani, fogalmi, dogmatikai és eszmetörténelmi alapok kidolgozása, amelyeket a kétszáz év óta tartó „jogi nacionalizmus” maga alá temetett. Ebben az összefüggésben a jogtörténetnek, a jogösszehasonlításnak szerepet kell kapnia a hatályos jog továbbfejlesztésében is.

A ma tevékenykedő jogászok nagy részének tudatában az európai jogintézmények és az európai jog jelenkori megoldásai nem kötődnek ezen jog létrejöttéből és fejlődéséből levonható következtetésekhez. A jelenlegi joghallgatók szemszögéből tekintve ugyanis ez a fejlődési folyamat születésük előtt ment végbe.

A jogtörténészeknek ezért különösen előtérbe kell állítaniuk az európai közös jog létrejöttének és fejlődésének – mint az európai jogtörténet gazdag hagyományokkal rendelkező területének – a jelenkor európai jogára gyakorolt hatását.

De térjünk vissza Németországhoz, a mához!

A béke a jogtörténészek között nem kötött meg. Senki sem győzött, de a háborút mégis elvesztették. Nem egymás ellen, hanem a jogoktatás reformereivel szemben. Átléptek rajtuk.

A kilencvenes évek – újraegyesülés utáni – tendenciái tovább erősödtek, a jogtörténelmi tanszékek átfunkcionálásának folyamata tovább folyt.

A folyamatot a 2002-ben elfogadott jogoktatási reformtörvény tetőzte be, amely természetesen a Bologna-folyamat elvárásait is applikálta a német jogászképzés rendszerébe.

A reform azonban – nem említve a tartományi divergencia-lehetőségeket – nem hozott (amennyire én áttekinthettem a helyzetet) egységes képet. Szerencsére, bár az általános következtetéseket megnehezítve.

Negyvenöt németországi jogi kar honlapját áttekintve, 38-nál tudtam többé-kevésbé értékelhető adatokat szerezni a tanszéki struktúráról (a jogtörténelmi tárgyak tekintetében), illetve a tan- és vizsgarendekről (a történelmi tárgyaknak az oktatásban elfoglalt helye meghatározása érdekében).

* Elhangzott Győrben 2004. február 4-én.

Markus Steppan:

A jogtudományi képzés átalakítása a Bologna-modell szerint Grazban – pro és kontra, valamint az átalakítás lehetséges útja

A jogtudományi képzés átalakításáról¹ folytatott vita a Grazban, a Karl Franzens Egyetemen a végére ért. A támogatók és a szkeptikusok is megpróbálják elképzelésüket a másik fél nézetéhez közelíteni. Mindkét oldalon sok olyan nyomós érv található, amelyek beható vizsgálatot igényelnek. A Curriculum Bizottság² elnökeként mindez nem jelentett könnyű időszakot a számomra. A Jogtudományi Kar Curriculum Bizottsága az egyetemi Szenátus által létrehozott három egyenjogú félből álló döntéshozó szerv, melynek határozatait a Szenátus hagyja jóvá. A Bizottságot mindenkor a professzorok–professzornők, az egyéb oktatók–oktatónők és a hallgatók három–három képviselője alkotja. Ülésein rendszeresen részt vesz a tanulmányi ügyekért felelős dékán. A Bizottság hatáskörébe tartozik többek között a hatályos tantervek kiigazítása és a későbbiek kialakítása. A 2002. évi egyetemi törvény bevezetésével egyidőben az ugyancsak hármas felépítésű Kari Kollégium feloszlott. Ennek helyét az eddigiekhez igazodva a szintén hármas paritású Kari Testület foglalta el, de ez tanulmányi ügyekben semmiféle hatásköri jogosítvánnyal nem rendelkezik. Bár a Curriculum Bizottság a törvény szerint az egyetlen döntési jogosultsággal rendelkező szerv abban a tekintetben, hogy egy új tanterv hogyan és milyen formában kerüljön megalkotásra, ettől függetlenül azonban – véleményem szerint – egy ilyen döntés nem lehet és ne is legyen „egyéni teljesítmény”. Jóllehet a Curriculum Bizottság hármas paritású, mégis egy aránylag kicsi testületről van szó, azaz sok olyan intézmény nem képviselhető magát benne, melyeket pedig a tanulmányi reform közvetlenül érint. Ezért a fair eljárás és a megfelelő kommunikáció parancsának tekintem, hogy a kar többi részét is bevonjuk ebbe a vitafolyamatba. A Kari Testület legutóbbi ülésén, 2005. március 17-én ismerttettem először egy vitaanyagot a jelenlegi képzés Bologna-modellnek megfelelő átalakítására vonatkozóan. A reakciók a heves elutasításoktól, a támogatókon keresztül, a határozatlan szkeptikusokig terjedtek. Az ülés végére meggyőződtem arról, hogy a többség, hallgatása ellenére a jelenlegi tanrendünk Bologna-modellhez való hozzáigazítása mellett áll. Pár

nappal később azonban a helyzet megfordult, mert karunk néhány oktatója a modell bevezetését hevesen elnevezve bejelentette, hogy „ellenjavaslatot” terjeszt elő. Az ellenjavaslat tartalmát illetően a baccalaureátus képzés be nem vezetésének okairól lett volna szó, és bár minden kari érintettnek meg akarták azt küldeni, de ennek az írásnak az elkészítéséig – tudomásom szerint – még nem készült el. A következőkben tehát mind az egyetem vezetése által támasztott kívánalmakat és a törvényi alapokat, mind a karunk által felvetett kritikai észrevételeket elemzem

JOGSZABÁLYI ELŐÍRÁSOK

Az 1999. évi Bolognai Deklaráció és az azt követő 2001. évi Helsinkii és Prágai Deklarációk, valamint a 2003. évi Berliini Deklaráció nemzetközi szinten érvényesülő előírások. Ezek célja lényegét tekintve az európai felsőoktatás harmonizálása. Az átalakítás – a Bolognai Deklaráció értelmében azért kívánatos, hogy a képzések kompatibilitása és a hallgatóknak az Európai Unión belüli mobilitása megvalósuljon. Ámbár, ha a Bolognai Deklarációt és az azt követő Deklarációkat figyelmesen tanulmányozzuk, észrevehető, hogy a jelenlegi tanterv megváltoztatása nem feltétlenül szükséges. A Bolognai Deklaráció egy olyan rendszer bevezetését tervezi, „amely lényegében két fő ciklusra oszlik. Az első ciklusnak minimum 3 évig kell tartania, majd a fakultatív második ciklus mester fokozattal vagy promotióval fejeződik be.” Ebből a szempontból a mi jelenlegi modellünk a nyolc szemeszteres, oklevéllel záruló képzési rendszerével és végül a négy szemeszternyi doktorképzéssel, teljes egészében rendszerkonform. A Deklaráció azonban egy további követelménnyel is foglalkozik: azzal, hogy a „European Credit Transfer System” is bevezetésre kerüljön, hogy ezáltal a hallgatók munkabefektetése, valamint az egyetemen eltöltött idő más országok képzésével összehasonlítható legyen. A kölcsönös kompatibilitás okán túl gyakran megemlítik a szövetségi kormány az a célkitűzését is, hogy Ausztria határain belül a diplomások száma emelkedjen és az előírt tanulmányi idő csökkenjen. Hogy a diplomások száma a bakkalaureátus formájában megvalósuló „rövidképzés” által emelkedhet, az elképzelhető, az azonban, hogy a képzés ideje az új bakkalaureátus képzés következtében lerövidül, az igencsak kérdéses. Ezt a végzettséget ugyanis Ausztriában jelenleg még több területen (ügyvédek, bírók, közjegyzők) nem ismerik el. Ez azt jelenti, hogy aki ügyvéd, közjegyző vagy bíró akar lenni, kénytelen az előzőre épülő master képzést is elvégezni. Ennek eredménye pedig ténylegesen a képzési idő meghosszabbodása a jelenlegi modell szerint két szemeszternyi idővel, legalábbis „a klasszikus jogász hivatások” esetében. Ez a fő ellenérve azoknak, akik a jogi fakultásokon a bakkalaureátus képzés bevezetésével szemben foglalnak állást. Egy másik érv, amit az új modell támogatói vonultatnak fel, a szövetségi kormány által biztosított fejkvóta. Azt híresztelik pl., hogy a minisz-

térium a bakkalaureátus képzésre való átállás esetén magasabb finansziális ellátást biztosít. Az oktatási minisztérium konkrét állásfoglalása azonban erről mindmáig nem ismert. Ezt az érvet egyébként több szkeptikus „megelőlegezett bizalomnak” minősíti, hiszen a jogtudományi képzés legutóbbi átalakításakor (kurzusrendszer) kilátásba helyeztek bizonyos kiegészítő forrásokat, amelyek sosem kerültek kifizetésre.

A nemzetközi előírásokon túl a reform ausztriai törvényi alapját a 2002. évi egyetemi törvény képezi. A fenti törvény 54. § 2. bekezdése megköveteli, hogy az új képzési rendszert bakkalaureátus és magiszter képzés formájában szervezzék meg. Kivételt az a képzés jelenthet, amelyet az egyetemi képzési törvény 1. számú melléklete megnevez, ezeket az eddigieknek megfelelő képzési formában (Diplomstudien) kell újjászervezni. Ebben a felsorolásban a 6. 8. pont alatt megtalálható a jogtudományi képzés is. Ez tehát azt jelenti, hogy kifejezett törvényi kötelezettség nem áll fenn a jogtudományi képzés bakkalaureátus képzés formájában történő újjászervezésére. A fenti törvény 54. § 1. bekezdése meghatározza azt a címet, amelyet a bakkalaureátus képzést elvégzők („a jogtudományok bakkalaureája ill. bakkalaureusa”) és az ahhoz fakultatív jelleggel kapcsolódó magiszter képzést elvégzők („a jogtudományok magiszterja ill. magisztere”) kapnak. A tanulmányi időt az 54. § 3. bekezdése 6 szemeszterben, illetve 4 szemeszterben állapítja meg, ami 180 ECTS számítási pontnak felel meg a bakkalaureátus képzés, és 120 ECTS számítási pontnak a magiszter képzés esetében. Ezt kiegészítve az 51. § 2. bekezdése rendelkezik afelől, hogy minden újonnan bevezetésre kerülő képzési formának tartalmaznia kell egy bevezető fázist, amelynek főként információs és orientálódást elősegítő oktatást kell nyújtania.

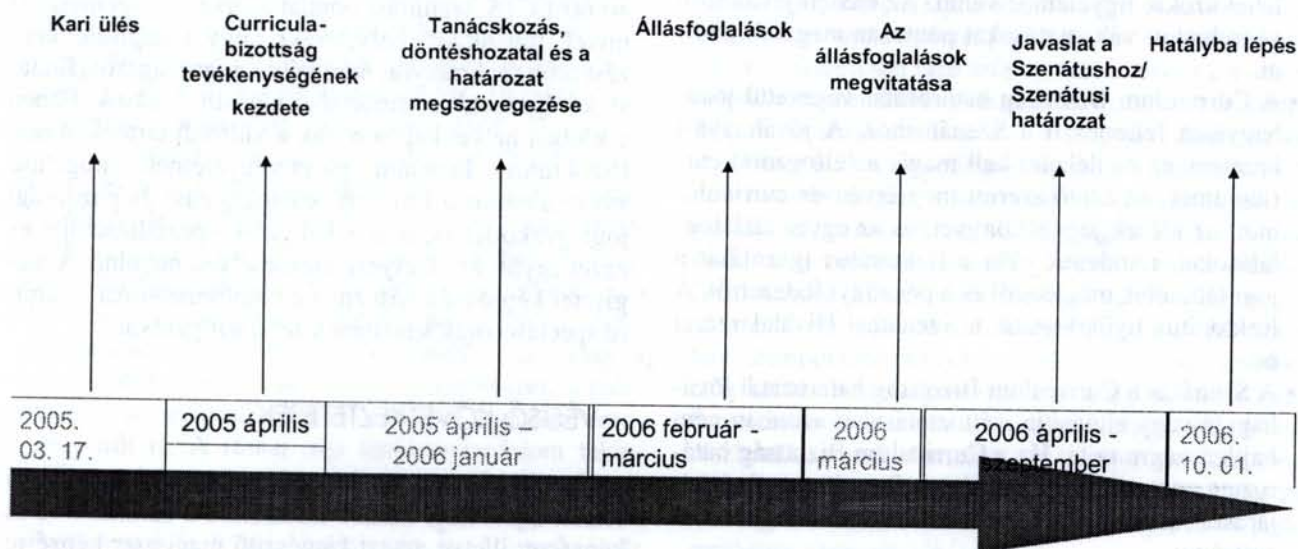
A következő normaszint, amely hatást gyakorolhat az új képzési rendszer bevezetésére, az egyetem szervezeti és működési szabályzata. A szabályzat 7.§ 3. bekezdése előírja, hogy a képzésnek két vagy három szakaszra kell tagolódnia. Az első szakasz a képzésbe való bevezetés, tehát alapozás, amely minimum 60 ECTS számítási pontot jelent. A következő szakaszok elmélyítésre és speciális képzésre szolgálnak.

Végezetül az egyetem fejlesztési tervét is hangsúlyoznunk kell, amelyet az Egyetemi Tanács még nem hagyott ugyan jóvá, vagyis még nem hatályos. A fejlesztési terv előírja, hogy az egyetemen minden felsőfokú képzésének tartalmaznia kell egy 18 ECTS számítási pontot kitevő alapmodult. Ebben az alapmodulban olyan általános ismereteket kell oktatni, amelyek Grazban minden más felsőfokú képzésben beszámíthatók. Az egyetemi vezetésnek a célja az, hogy az a hallgató, aki az első szemeszterben úgy ítéli meg, hogy az általa választott képzés nem felel meg az elvárásának, nagyobb idővesztés nélkül átléphetessen egy másik képzési irányba. Ezt a 18 ECTS számítási pontot kitevő alapmodult feltétlenül figyelembe kell venni az új bakkalaureátus képzés kialakításakor. A tervek szerint az alapmodulba mindenképp bekerül egy idegen nyelv, mint például az angol jogi szaknyelv, valamint – hogy a rendelkezésre álló órák száma ne csökkenjen le méginkább – a jelenlegi ún. alapozó tárgyakat (jogtörténet, római jog, jogelmélet), jogi informatikát és jogi alaptant is ekkor lehet felvenni a tanulmányok közé.

AZ ÚJ CURRICULUM LÉTREHOZÁSÁNAK FOLYAMATA

Jogász bakkalaureátus

Az új curriculum létrehozásának terve

- Az új tanterv létrehozására javaslatot tehetnek a Curriculum Bizottság tagjai, vagy egy harmadik személy, mint például a Rektorátus tagjai vagy a kar oktatói.
- A Curriculum Bizottság munkáját támogatja a képzés tagolódása vonatkozásában az Oktatási és Tanulmányi Szolgálat (Lehr- und Studienservice), a ECTS vonatkozásában a Nemzetközi Kapcsolatok Hivatala (Büro für Internationale Beziehungen), a pénzügyi kérdések kapcsán az Ellenőrzési és Költségvetési Szakosztály (Abteilung für Controlling und Budgetierung), az ISIS-tantervvel kapcsolatos kérdésekben a Központi Információs Szolgálat (Zentrale Informatikdienst), valamint az egyetem jogi ügyosztálya. A Bizottság tanácskozásaira további személyeket is meghívhat. A Rektorátust és a tanulmányi dékánt ill. dékánasszonyt kérésükre meg kell hallgatni, valamint javasolt a dékán ill. dékánasszonnyal való kapcsolattartás is. Az „egyetemi” személyek és szervezetek mellett minimum egy, az egyetemen kívül tevékenykedő és az adott tudományági képzés vonatkozásában releváns szakmai tapasztalattal rendelkező személyt is be kell vonni a tanácskozásokba.
- Miután a Curriculum Bizottság tanácskozásai során eredményre jutott, az új tantervről szóló javaslatot alá kell vetni egy állásfoglalási eljárásnak. Ezért a javaslatot meg kell küldeni a Szenátusnak, az Egyetemi Tanácsnak, az „Egyenlő Elbánás” Munkakörnek, az Egyetemi valamint az Osztrák Szövetségi Hallgatói Érdekképviselőnek, a tanügyi igazgatónak/igazgatónőnek, a Kari Testületnek és a Rektorátusnak, amely a jogi feltételek meglétét és a pénzügyi fedezetet vizsgálja. Az állásfoglalás megtételére maximum 4 hetet kell biztosítani. Az intézmények esetében állásfoglalási kötelezettség nem áll fenn. Összességében az állásfoglalási eljárást a Szenátus határozatáig minimum 3 hónapra lehet becsülni.
- Az új tantervre vonatkozó állásfoglalásokat a Bizottság tüzetesen megvizsgálja és részletes jegyzőkönyvet készít arról, hogy a javaslatok mennyiben dolgozhatók bele a tervezetbe, illetve mennyiben nem lehet azokat figyelembe venni. Az eredeti javaslaton végrehajtott változtatásokat pontosan meg kell jelölni.
- A Curriculum Bizottság határozatát végezetül jóváhagyásra felterjeszti a Szenátushoz. A jóváhagyási kérelemhez mellékelni kell magát az elfogadott curriculumot, az azidő szerinti még érvényes curriculumot, az ülések jegyzőkönyvét, és az egyes állásfoglalásokat, mindenek előtt a Rektorátus igazolását a jogi feltételek meglétéről és a pénzügyi fedezetről. A Rektorátus nyilatkozatát a Szenátusi Hivatal szerzi be.
- A Szenátus a Curriculum Bizottság határozatát jóváhagyja vagy elutasítja, változtatásokat azonban nem hajthat végre rajta. Ha a Curriculum Bizottság határozata nem nyer jóváhagyást, a Szenátus csak új eljárásra illetve új határozathozatalra utasíthatja a Bizottságot.

A CURRICULUM BIZOTTSÁG EDDIGI KONKRÉT TERVEI ÉS LÉPÉSEI

A Curriculum Bizottság 2005 év április 27-i ülésén kezdte meg munkáját a bizottsági elnök által kidolgozott és a Kari Testület legutóbbi ülésén előterjesztett, a bakkalaureátus képzésre való átváltásról szóló vitaanyag alapján.

A vitaanyag tartalma a következőkben foglalható össze:

A jelenlegi jogászképzés 8 szemeszteres, ami 240 ECTS számítási pontnak felel meg. A képzés három lépcsős, amiből az első szakasz 51, a második 116 és a harmadik 60 ECTS számítási pontot jelent, (a 240 ECTS számítási pont tartalmaz 25-öt a diplomamunkáért, 5-öt ennek szóbeli megvédéséért), és mindehhez járul még 13 ECTS számítási pont a szabadon választott tárgyakért. Ha az első képzési szakaszt a bakkalaureátus képzésbe változtatások nélkül átemelnénk, abból a következő számítási modell adódna. A jelenlegi képzés első és a második szakasza 167 ECTS számítási pontnak felel meg. Így egy írásbeli bakkalaureátusdolgóra 13 ECTS számítási pont áll rendelkezésre, hiszen a bakkalaureátus képzésnek a törvényi előírások szerint összesen 180 ECTS számítási pontot kell kitennie.

A bakkalaureátus képzést 6 szemeszter és 180 ECTS számítási pont szerinti formában megint csak két szakaszra kell tagolni, amiből az első szakasz mindenképp 60, a második szakasz pedig 120 ECTS számítási pontnak felel meg. Így tehát csak jelentéktelen eltolások és kiegészítések lennének szükségesek ahhoz, hogy a bakkalaureátus képzésre vonatkozó előírásoknak megfeleljünk.

A bakkalaureátus képzéshez csatlakozna egy mester illetve magiszter képzés 4 szemeszterrel illetve 120 ECTS számítási ponttal. A magiszter képzés a jelenlegi képzés harmadik szakaszának adaptált és módosított tananyagából állhatna össze, amely 60 ECTS számítási pontot tenne ki. A Bizottság több elképzelést is megvitatott arról, hogy az új magiszter képzés hiányzó 60 ECTS számítási pontját illetve a 2 szemesztert mivel „töltsük ki”. Felvetődött, hogy a magiszter képzést több szakirányra, mint például igazságügyi, közigazgatási, nemzetközi jogi stb. bontsuk. Ebben a körben helyet kaphatnának a külföldi tartózkodások (Szokratész Program, partneregyetemek látogatása stb.) valamint a bírósági, közigazgatási és gazdasági jogi gyakorlat is, ami a hallgatók specializációját és ezzel együtt az elhelyezkedési esélyeit növelné. A magiszter képzéshez tartozna egy diplomamunka is, ami-re speciális órák készítenék fel a hallgatókat.

VÉGSŐ KÖVETKEZTETÉSEK

Nem merném megmondani, hogy a Jogtudományi Karon a jelenlegi tanterv átalakítása a bakkalaureátus képzésre, illetve az azt kiegészítő magiszter képzésre

belátható időn belül megvalósul-e? A szakminisztérium (Wissenschaftsministerium) és az egyetemi vezetés előírásai ebbe az irányba mutatnak ugyan, de törvényi kötelezettségünk nincs. Pontosán ebből adódóan úgy gondolom, hogy a hatályos tanterv finom, kíméletes átállítása a bakkalaureátus képzésre, – ha egyáltalán gondolunk erre, – a legjobb megoldás. A véleményemet talán az is megerősíti, hogy jogtörténész vagyok. Jobbnak tartom a jelenlegi tanterv „evolúciós” továbbfejlesztését, mint egy későbbi „revolúciós” átalakítást. Az evolúciós megközelítés szerintem több előnnyel jár. Először is nincs szükség arra, hogy az 1988-ban bevezetett, azóta folyamatosan javított és a konkrét körülményekhez hozzáigazított tantervet sutba dobjuk. Eltekintve némely apróságtól, ez a képzési rendszer megtartható. Másodsorban pénzügyi és személyi szempontból is megvalósíthatatlan lenne az,

hogy a jelenlegi képzéssel egyidőben, párhuzamosan kerüljön sor a bakkalaureátus képzés bevezetésére. Nem utolsó sorban a képzési rendszer finom átalakítása a jogbiztonság kérdését is érinti. A hallgatók bízhassanak abban, hogy megkezdett tanulmányaikat változatlan feltételek mellett fejezhetik be. Egyébként a legutóbbi képzési reform mind az oktatók, mind a hallgatók körében tetemes nemtetszést váltott ki. Ezek a megfontolások határozzák meg a Curriculum Bizottság jelenlegi munkáját, ami – eltekintve az eltérő kari véleményektől arra vonatkozóan, hogy az átalakítás szükséges-e és ésszerű-e – a továbbiakban is a bakkalaureátus és a magiszter képzés tantervének kidolgozásával fog foglalkozni.

(Fordította:
Dr. Herger Csabáné
PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék)

Hivatkozott források

Bundesgesetz über die Organisation der Universitäten und ihre Studien (2002. évi egyetemi törvény, UG 2002), BGBl. I Nr. 120/2002;

Anlage I zum Bundesgesetz über die Studien an den Universitäten (egyetemi képzési törvény – UniStG), BGBl. I 48/1997

Satzung der Karl Franzens Universität Graz (egyetemi szervezeti és működési szabályzat), kihirdetve: Mitteilungsblatt vom 1. 4.

2004, 12.c Stück, 17. Sondernummer; helyreigazítva: Mitteilungsblatt vom 7. 4. 2004, 13. Stück). A Szenátus 2004. március 31-én az egyetemi törvény 19.§ 2. bekezdés 2. és 4. sora alapján hozta meg határozatát.

Entwicklungsplan der Karl Franzens Universität Graz (fejlesztési terv), jelenleg véleményezési fázisban van.

A Kari Testület 2005. március 17-i ülésének jegyzőkönyve

A Curriculum Bizottság 2005. április 27-i ülésének jegyzőkönyve

Jegyzetek

1 Az ausztriai jogászképzés történetével kapcsolatosan lásd: *Gernot Kocher*: Alte und neue Ziele der Juristenausbildung in Österreich. In: Joghistoria a 21. század elején. „Jog és jogászok a 21. század küszöbén” nemzetközi konferencia (Pécs, 2003. október 16.) Jogtörténeti Szekciójának előadásaiából. Szekeres Róbert (szerk.), (Pécs, 2004, 23–29. p), *Markus Steppan*: Die Grazer Juristenausbildung im Wandel der Zeit – vom 2. Weltkrieg bis ins 21. Jahrhundert. In: Joghistoria a 21. század elején. „Jog és jogászok a 21. század küszöbén” nemzetközi konferencia (Pécs, 2003. ok-

tóber 16.) Jogtörténeti Szekciójának előadásaiából. Szekeres Róbert (szerk.), (Pécs, 2004, 67–85. p), *Klaus Ebner*: Revolution an der Rechtsfakultät. In: Zusammenarbeit der Grazer und der Pécsi Rechtshistoriker. A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai 5. szám. Új sorozat 2. szám. Szekeres Róbert (szerk.), (Pécs, 2000, 29–35. p)

2 Tantervi Bizottság. Bár a „Curriculum Bizottság” megjelölés idegen a magyar nyelvtől, a pontos értelmezés kedvéért mégis ragaszkodtam hozzá. (A fordító megjegyzése.)

Vizsgálódásunk elsődleges tárgya annak feltárása, hogy az átalakult francia felsőoktatási rendszer keretében helyet kapó jogász-képzésben milyen szerephez jutnak a jogtörténeti tárgyú, a további tanulmányok szempontjából alapozó jellegűnek tekintendő tárgyak. Ezt megelőzően azonban szükségesnek látom röviden megmutatni azt a folyamatot, mely az európai felsőoktatási térség követelményei szerint átalakult francia felsőoktatási rendszer alapjainak lerakásához vezetett.

A FRANCIA FELSŐOKTATÁSI RENDSZER REFORMJA

1998. május 25-én a *Sorbonne Egyetemen* összeült francia, német, olasz és brit oktatási miniszterek által kiadott *közös nyilatkozat* hitet tett a felsőoktatási európai rendszer szerkezetének harmónizálására. E nyilatkozat rögzítette, hogy a felsőoktatási képzés-

Takács Tibor:

Jogtörténeti tantárgyak szerepe az európai felsőoktatási térség követelményei szerint megreformált francia jogász-képzésben

nek három pilléren – egyrészt a hallgatók számára több területet átfogó tanulmányokat egyesítő Licence-képzésen, ezt követően egy rövidebb képzést adó Master-képzésen, végül a kutatáson és az egyéni

munkán alapuló doktorképzésen – kell nyugodnia. A Bolognában 1999. június 19-én 29 európai ország oktatási minisztere által tett nyilatkozat biztosította az előbbi nyilatkozatban foglalt célkitűzések megvalósítását. Az európai oktatási miniszterek a 2001. május 19-ei *Prágai nyilatkozatban* a bolognai folyamat továbbvitelét egyrészt az egyetemi diplomák elismerését könnyebbé tevő rendszer elfogadásával, másrészt az európai kredit-rendszer bevezetésével, harmadrészt az egyetemi tanulmányokat egy hároméves elsődleges időszakra alapozó rendszer létesítésével, negyedrészt a diákok, a tudományos kutatók és az adminisztrációs személyzet mobilitásának elősegítésével, ötödrészt az oktatás színvonalának emelésére hivatott közös eszközök fejlesztésével, és végül az egyetemi kurzusok tartalmának – európai dimenzióban való – szélesítésével erősítették meg.

A felsőoktatási rendszer európai harmonizációja az oktatási kínálat rendszerének újraszervezését – az alábbi három tekintetben – követele meg. Egyrészt a tanulmányok felépítése a Licence, a Master és a doktorátus fokán alapszik, amelyek mindegyike egy adott szak tekintetében önálló diplomát takar, és a szükséges tudás megszerzéséért megkövetelt tantárgyi struktúra teljesítésén nyugszik. Másrészt az önálló és mozgatható egységekből álló európai kredit-rendszer bevezetése átláthatóvá és hordozhatóvá tette a megszerzett tudást; e rendszerben egy adott tanulmányi félév 30 kreditet képez, így a Licence teljesítéséhez hat szemeszter alatt 180, míg a Master teljesítéséhez négy szemeszter alatt 120 kredit megszerzését kell a hallgatónak igazolnia. Végül e reform a képzést szemesztereken és tanulmányi egységeken alapulva szervezte meg; ez utóbbiak alapozó jellegű, minden hallgató által kötelezően felveendő tantárgyakból (Cours fondamentaux) álló egységeket, továbbá a hallgató által választható, a kötelező tárgyakat kiegészítő tantárgyakból álló egységeket, és végül az egyetem által kínált alternatív tárgyakat megtestesítő egységeket foglalnak magukban.

A francia felsőoktatás aktuális rendszeréről az európai felsőoktatási térség oktatási szerkezetére való áttérés jogi kereteit a 2002. április 8-i miniszterelnöki rendelet teremtette meg. E rendelet rögzítette, hogy az európai felsőoktatási térség követelményei szerint átalakult francia felsőoktatási rendszer – így a jogász-képzés is – alapvetően az alábbi négy kritériumon nyugszik: egyrészt a Licence, Master és Doctorat fokozatain alapuló tanulmányok rendszere, másrészt e képzési szervezetnek szemeszterekre és tanulmányi egységekre való tagolása, harmadrészt a tanulmányoknak az európai kredit-rendszeren alapuló megszervezése, végül azon diploma-melléletek, melyek a diákok nemzetközi mobilitásának keretében a megszerzett tudás és ismeretek átláthatóságát biztosítják. E rendelet kétéves átmeneti időszakot biztosított a francia felsőoktatási intézmények számára ezen új felsőoktatási rendszer bevezetésére.

LMD-KÉPZÉS RENDSZERE

Az európai felsőoktatási térség létesítése keretében az egyes francia egyetemek – a rendelet időbeli keretei között – meghatározzák a Licence-Master-Doctorat alapon nyugvó képzésre történő áttérésük szabályait. Az európai diplomák e harmonizációja az egyes képzéseket alkotó tantárgyi egységek közötti összehasonlítást és azok egybevetését, a hallgatók nemzeti és nemzetközi mobilitását, a diplomáknak a munkaerőpiacon való jobb megismerhetőségét és átláthatóságát teszi lehetővé, továbbá biztosítja, hogy minden egyetemi hallgató – a képzés rendszerén belül, és egyben a lehető legnagyobb szabadsággal élve – tanulmányainak előmenetelét saját maga alakíthassa ki.

A tanulmányok e rendszere három fokú: egyrészt az érettségi bizonyítvánnyal megkezdhető, hat szemeszter terjedelmű, összességében 180 – vagyis tanulmányi félévenként 30 – európai kreditet magában foglaló Licence; másrészt ezen diploma birtokában megkezdhető, 4 szemeszter terjedelmű, összességében 120 – vagyis tanulmányi félévenként szintén 30 – európai kreditet magában foglaló Master, végül ez utóbbi diplomára épülő, 6 szemeszter terjedelmű, összességében 180 európai kreditet magában foglaló doktor-képzés. E rend a szükséges ismeretek megszerzése érdekében megszerkesztett és ezáltal megkövetelt logikai- és fejlődési ütem szerint szervezett, egymást követő és egymásra épülő tanulmányi egységeken nyugszik. Ezen egységek – szemeszterenkénti lebontásban több tantárgyat is magában foglalva – biztosítják a hallgató szakmai fejlődését, és egyben az európai kredit-rendszer bevezetésének alapjául szolgálnak, mely lehetővé teszi a Franciaországban vagy külföldön folytatott tanulmányok egymással történő összehasonlítását és átszámítását.

Az egyetemek többsége már kialakította az európai felsőoktatási térség új követelménye szerinti belső szabályzatát. Így például a Lille 2 Egyetem tanulmányi- és vizsgaszabályzatának 1. cikke kimondja, hogy az egyetem az előzőekben nevezett jogszabályoknak megfelelően alakította át a jogász-képzés rendszerét, míg 12. cikke a kötelezően választandó-, a kiegészítő- és az alternatív tanulmányi egységek létesítését írja elő.

JOGTÖRTÉNETI TANTÁRGYAK SZEREPE A LICENCE-KÉPZÉS RENDSZERÉBEN

E kérdést egy adott jogi kar tekintetében szemeszterekre és azokon belül az egyes tanulmányi egységekre bontva látom érdemesnek vizsgálni annak érdekében, hogy valós képet kaphassunk a jogtörténeti jellegű, alapozó tantárgyak szerepéről. Úgy vélem, hogy e vizsgálat során arra kell összpontosítani, hogy az egyes jogtörténeti tárgyak közül melyek találhatók a kötelezően választandó, a kiegészítő-

tő- és az alternatív tárgyak között, továbbá a szemeszterenként megszerzendő 30 európai kredit tekintetében egy adott tárgy kreditértéke miként alakul, továbbá kiemelkedő fontosságúnak tartom a tantárgyak mögötti tematika feltárását. Álláspontom szerint e rendszerű – elismerem, hogy szükségszerűen információkkal telezsúfolt – feltárás adja meg számunkra annak lehetőségét, hogy a francia jogászképzés rendszerében a jogtörténelmi tárgyak valódi súlyáról képet kaphassunk.

Általánosságban megállapítható, hogy jogtörténelmi tárgyak a Licence-képzés első két szemesztere során a kötelezően választandó, a kiegészítő- és az alternatív tárgyak között is – a francia jogi karok döntő többségének tantárgyi tematikájában – megtalálhatók. E kijelentés pontosítása és a részletek feltárása érdekében az egyes jogi karok szerint tagolva lássunk néhány példát. A REIMS-I EGYETEM jogi karán kötelezően választandó tárgyak között az első szemeszterben a személyi- és kollektív szabadságjogok rendszerét és annak történetét tárgyaló, 39 óra előadást magában foglaló, írásbeli vizsgával záruló *Droit des libertés fondamentales* című tárgy, majd a második szemeszterben az ókortól a 18. századig terjedően a legfőbb politikai rendszereket és elméleteket vizsgáló, írásbeli vizsgával záruló *Histoire des idées politiques* című tárgy szerepel. A szabadon választandó, kiegészítő jellegű tárgyak között az első szemeszterben szerepel a szintén 39 óra előadás terjedelmű *Histoire des obligations* című tárgy, mely a római jogi eredetektől a 17–18. századi nagy rendszerező elképzeléseken és az 1804. évi francia magánjogi kódexen át a szerződési jog hatályos rendszeréig terjedően – fejlődési és összehasonlító jelleggel – tárgyalja a szerződések jogát; továbbá az ókortól a 19. század elején kiadott francia kereskedelmi kódexig a legfőbb kereskedelmi jogi intézményeket, azok gazdasági, társadalmi és politikai összefüggésében tárgyaló, 39 óra előadás terjedelmű *Histoire du commerce* című kurzus. A második szemeszterben e kategóriában az alábbi tantárgyak szerepelnek: egyrészt a római jogi alapoktól induló, az egyházjogi szabályokon és az Ancien Régime családjogán át a polgári házassági jogot megeremtő forradalmi törvények vizsgálatával és a napóleoni kodifikációval záruló, 36 óra előadás terjedelmű *Histoire du droit privé de la famille* című tárgy; másrészt a közigazgatás, a politikai hatalom, az állami szervek és a helyi szervek közötti viszonyoknak az Ancien Régime bukásától a 20. század elejéig terjedő fejlődését bemutató, 36 óra előadást magában foglaló *Histoire des institutions* című tárgy.

A PARIS-ASSAS EGYETEM jogi karán a kötelezően választandó tantárgyak között a Licence-képzés első két szemeszterében három jogtörténelmi tárgy is található: egyrészt a dologi- és személyi jogi alapfogalmakat tárgyaló *Introduction à l'étude du droit et du droit civil*, másrészt a jogi tanulmányok egészének bevezetőjeként szolgáló, a római jogi alapoktól nap-

jaink törvénykönyvéig terjedően, összehasonlító jellegű tanulmányokat magában foglaló *Introduction historique au droit*, végül a francia bírósági rendszer történetét nemzetközi- és európai dimenzióban is tárgyaló, továbbá az állam központi- és helyi szerveinek fejlődését ismertető *Institutions judiciaires et sources du droit, institutions administratives* című tárgyak. A további szemeszterek során azonban már csak kizárólag pozitív jogi tárgyak kapnak helyet a képzési tematika e részében, így e kar a szabadon választható tárgyak körében kínálja hallgatói számára a jogtörténelmi tárgyakat. Az első szemeszterben Franciaország politika- és társadalom történetét az 1789. évi forradalomtól a III. Köztársaság kezdetéig, majd ennek következményeként a második szemeszterben a Második Császárság bukásától az V. Köztársaság kezdetéig terjedő időszakban tárgyaló *Histoire contemporaine politique et sociale*, továbbá a politikai- és közigazgatási szerkezet történetének fejlődési szakaszait a Római Birodalom bukásától az Ancien Régime időszakán át a forradalom kirobbanásáig terjedően tárgyaló, a közjogi intézmények, a francia alkotmányjog alapjait feltárni szándékozó, az államot annak történelmi dimenziójában megmutatni kívánó *Histoire du droit et des institutions*, végül a családnak a francia személyi- és dologi jogban játszott szerepét tárgyaló *Histoire du droit des personnes et des biens* című tárgyak. A harmadik és negyedik szemeszter során már csupán az előző két félévben nem szerepelt tantárgyak kapnak helyet: így az i. e. 5. századi athéni demokrácia, az i. e. 4–1. század közötti római oligarchikus köztársaság és az i. sz. 1–4. század közötti Római Birodalom történetét tárgyaló *Histoire des institutions et sociales de l'Antiquité*, továbbá a római szerződési jogot, és e joganyagot a francia magánjogban való továbbélését tárgyaló *Histoire du droit des obligations*, valamint a közigazgatási jog forrásait és annak a francia államiság kialakulásától a 20. századig terjedő fejlődését bemutató *Histoire du droit administratif*, végül az atyai hatalom, a leszármazás, a gyermekek jogállása, a házasság, az ajándékozás, a vagyonátzállás kérdéseit a római jogi eredettől a magánjogi kódex hatályba lépéséig tárgyaló *Histoire du droit de la famille* című kurzusok.

Szintén fontos szerephez jutnak a jogtörténelmi jellegű tárgyak a LILLE 2 EGYETEM Licence-képzésének első két szemeszterében, hiszen a kötelezően választandó tárgyak között az alábbiakat találjuk. A francia közjogi berendezkedés 5–18. század közötti fejlődését alkotmányjogi oldalról vizsgáló, egy szemeszter terjedelmű, írásbeli vizsgával záruló, 36 óra előadást magában foglaló, 2 kredit értékű *Histoire des institutions jusqu'en 1789* című tárgy, melynek folytatását a második szemeszterben már a szabadon választható, az 1789. évi forradalom kezdetétől, az új közjogi berendezkedés keresésének korszakán (1789–1814) át a politikai és társadalmi egyensúlyt kereső Franciaország (1814–1914) közjogi történetét tárgyaló,

36 órát magában foglaló, 2 kredit értékű *Histoire des institutions depuis 1789* című tárgy testesíti meg. A politikai pártok és a politikai érdekcsoportok szerepével, a választójogi kritériumok változásával, a választói magatartás alakulásával, a politikai kommunikáció jelentőségével foglalkozó, kifejezetten a későbbi alkotmány- és közigazgatási jogi tárgyak számára alapozó, szintén egy szemeszter terjedelmű *Introduction à la science politique*, továbbá a késő ókortól a napóleoni kodifikációig terjedő időszakot átfogóan az egyes jogforrásokat tárgyaló, 18 óra előadást magában foglaló, 3 kredit értékű *Introduction historique au droit*, végül a magánjog forrásainak (törvény, joggyakorlat, szokásjog, európai jogi források), alapfogalmainak és a bizonyítási eljárás történetét felölelő, szintén 18 óra előadást magában foglaló, 3 kredit értékű *Principes fondamentaux du droit civil* című tárgyak szintén kötelező jelleggel kerültek a tanrendbe. A szabadon választható tárgyak között az első két szemeszterben az európai egység koncepcióját az ókori görög elképzelésektől a keresztény felfogásokon át a 20. századi elméletekig tárgyaló *Histoire de l'idée européenne*, továbbá a második világháborút követő francia belpolitikai válságok politikai- és alkotmányjogi vonatkozásait, az V. Köztársaság megszületéséhez vezető politikai fellépéseket tárgyaló *Vie politique française depuis 1945* című kurzusok találhatóak. A második és harmadik tanév során e tantárgyi kategóriában számos tárgy szerepel: egyrészt a gazdasági felfogások változásával, az egyes elméletek közötti ellentmondások feltárásával foglalkozó *Histoire de l'analyse économique* című tárgy; másrészt a római szerződések elméleti alapjaival, majd azoknak a francia magánjog fejlődésére gyakorolt hatásával foglalkozó, 36 óra előadást magában foglaló, 2,5 kredit értékű *Histoire des institutions privées de l'Antiquité* című kurzus; harmadrészt a görög demokrácia közjogi berendezkedésének vizsgálatára, Spárta és Athén politikai rendszerének összevetésére, valamint a Római Köztársaság és Császárság közjogi fejlődésének bemutatására törekvő, szintén 36 óra előadást magában foglaló, 2,5 kredit értékű *Histoire des institutions publiques de l'Antiquité* című tárgy; negyedrész egyes római jogi eredetű magánjogi intézményeknek – különösen a tulajdonjognak, a birtoklásnak, a használatnak és a szolgalmaknak – a francia magánjogban való továbbélésével foglalkozó, 36 óra előadást magában foglaló, 3,5 kredit értékű *Histoire des institutions privées* című kurzus; ötödrész a belga és a francia jogrend közötti különbségeket – a jogforrási rendszer, a magánjog és az eljárásjog egyes kérdéseit – tárgyaló *Initiation au droit belge* című tantárgy; végül az 1789. évi forradalomtól az 1914. évig terjedő időszak vonatkozásában a közjogi berendezkedés fejlődését tárgyaló *Histoire des institutions publiques (1789–1914)* című tárgy.

E három részletes példát követően az alábbiakban foglалható össze a jogtörténelmi tárgyak szerepe a jogi

irányultságú francia Licence-képzésben. A megvizsgált 19 jogi kar tantárgyi tematikája alapján a kötelezően választandó, alapozó jellegű tárgyak között jogtörténelmi vonatkozású tárgyak általában csak a Licence-képzés első két szemeszterében találhatók. Számos kar (Aix-Marseille, Angers, Artois, Avignon, Clermont-Ferrand, Limoges, Lyon, Orléans, Poitiers) képzési rendszerében helyet kap az *Introduction historique au droit* elnevezésű – általában egy szemeszter terjedelmű, kartól függően 3–5 kredit értékű és 24–36 óra előadást magában foglaló, írásbeli vizsgával záruló, számunka az Egyetemes jogtörténet című tárgyhoz közelállónak tekinthető – kurzus, melynek tantárgyi tematikája az alábbi kérdések vizsgálatát érinti: egyrészt az ókori keleti államok (Egyiptom, Mezopotámia, ókori hellén világ) jogforrási rendszere egyes elemeinek vizsgálata; másrészt a római jog forrásai, különös tekintettel a XII. Táblás törvényekre és a jusztiniánuszi kodifikáció eredményeire; harmadrész a középkori francia szokásjogi széttagoltság körülményei, különös tekintettel a szokásjogi gyűjtemények kiadására; negyedrész az írott francia jog kialakulásának körülményei, különösen a királyi jogalkotás és a 16–17. századi magánjogi egységesítés törekvései; végül az 1789. évi forradalom által a jogban bekövetkezett változások. E tárgyat az első félévben kötelezővé tevő jogi karok általában a második szemeszter folyamán *Histoire du droit* elnevezés alatt, 26–32 óra előadást magában foglaló, 3–5 kredit értékű, számunkra a klasszikus, nemzeti alkotmány- és jogtörténelmi tárgynak minősülő kurzust sorolnak a Cours fondamentaux közé. E tárgy tematikája általában egyrészt a frank idők közjogi berendezkedésének, másrészt a francia monarchia alapítás-kori politikai berendezkedésének (a királyi hatalom jogosítványai, a hűbériség jellegzetesen francia formájának kialakulása, a királyság szerepe a középkori európai államok sorában, városiasodás), harmadrész a 13–16. századi királyi hatalom és államberendezkedés jellegzetességeinek (a monarchia újjáéledése, a királyság kormányzata és közigazgatása), negyedrész a 16–18. századi francia abszolút monarchia időszakának, végül a monarchia széthullásához vezető körülmények és az 1789. évi forradalom előzményeinek kérdéseit vizsgálja.

MÁS JOGTÖRTÉNELMI TANTÁRGYAK SZEREPE A LICENCE-KÉPZÉS RENDSZERÉBEN A KÖTELEZŐEN VÁLASZTANDÓ TÁRGYAK KÖZÖTT

A nemzeti- és egyetemes alkotmány, illetve jogtörténet alapjait lerakó ezen előbbi két tárgynak a Licence-képzés első két szemeszterében a kötelezően választandó tárgyak közötti általános jelenléte mellett egyes karok – hasonló elnevezés és tartalom alatt – egyéb tantárgyakat is a Cours fondamentaux közé

sorolnak, melyek vizsgálata korántsem lehet kimerítő, így e tekintetben csupán néhány példa álljon itt.

AZ ARTOIS-I JOGI KARON az első szemeszterben oktatott 26 óra előadás terjedelmű, 2 kredit értékű, összehasonlító jogtörténettel foglalkozó *Histoire contemporaine*, továbbá a második szemeszterben a modern politikai gondolkodás fejlődését bemutató *Introduction à la science politique* című tárgyak kötelezően választandó kurzusok körébe sorolandók. A LE MANS-I JOGI KARON az első szemeszterben oktatott, 24 óra előadást magában foglaló, 7 kredit értékű, a modern Franciaország politikai- és közjogi intézményeinek fejlődését tárgyaló *Histoire des institutions politiques de la France contemporaine*, valamint a második szemeszterben oktatott, 20 óra előadást magában foglaló, 2 kredit értékű, a modern francia politikai gondolkodás történetét bemutató *Histoire de la pensée politique contemporaine* című tárgyak szintén a kötelező tárgyak köré sorolandók. A PARIS-VAL DE MARNE EGYETEM JOGI KARÁN az első félévben oktatott, 50 óra előadás terjedelmű, 7 kredit értékű, az utóbbi két évszázad európai magánjogi fejlődésének tendenciáival foglalkozó *Histoire du droit privé en Europe au 19ème et 20ème* című kurzus is e körbe tartozik. A TOULOUSE-I JOGI KARON a második szemeszterben kötelezően választandó, 4 kredit értékű, a francia magánjog fejlődését a római jogi alapoktól a napóleoni kodifikáció sikeréig tárgyaló *Histoire du droit privé*, az EVRY-VAL D'ESSONNE EGYETEM JOGI KARÁN a második szemeszterben oktatott, 36 óra előadás terjedelmű, 7 kredit értékű, az alapvető emberi szabadságjogok fejlődésével foglalkozó *Libertés publiques et droits fondamentaux*, továbbá a PARIS-13 EGYETEM JOGI KARÁN az első szemeszterben oktatott, 33 óra előadást magában foglaló, 4 kredit értékű, egyes gazdaság- és társadalom történeti kérdésekkel foglalkozó *Histoire économique et sociale* című kurzus szintén a kötelező tárgyak körébe sorolandók. A PARIS-5 EGYETEM JOGI KARÁN az első két szemeszterben – egymásra épülő – Cours fondamentaux-ként van jelen a francia közjog történetének szentelt, egyenként 3 kredit értékű *Histoire des institutions 1–2.* című tárgy. A PARIS-8 EGYETEM JOGI KARÁN a 300 hallgatót számláló első szemeszterben oktatott öt – egyenként két különálló tantárgyat magában foglaló – tanulmányi egység közül egy egység esik vizsgálódásunk tárgykörébe, nevezetesen az egyenként 37 óra előadás terjedelmű, 2 kredit értékű jog- és közjog történetet tárgyaló *Histoire du droit et des institutions*, és a francia magánjog történetével foglalkozó *Droit judiciaire privé* című kurzusok. Érdekes lehet megjegyeznünk, hogy e két tárgyat felölelő tanulmányi egység melletti további egységek a közösségi- és nemzetközi jogi tárgyakat, magánjogi tárgyakat és gazdasági jogi (munkajog, pénzügyi jog, kereskedelmi jog) tárgyakat foglalnak magukban. A jogtörténeti tárgyak tehát pozitív jogi tárgyakkal párhuzamosan és nem azokat megelőzően szerepelnek a tanrendben. Az európai

felsőoktatási térség követelményeire csak a 2005/2006. tanévtől áttérő GRENOBLE-I JOGI KAR az első szemeszterben az 1789. évi forradalmat követő közjogi berendezkedés történetét vizsgáló, 36 órában oktatott, írásbeli vizsgával záruló *Histoire des institutions après 1789* című tárgyat illesztett a kötelezően felveendő tanulmányi egységek közé, majd az alkotmánytörténetet alapvetően időrendi rendben vizsgálók számára kissé furcsa módon a második szemeszter követelményei közé az 1789. évi forradalmat megelőző közjogi berendezkedés történetét vizsgáló, szintén 36 órában oktatott *Histoire des institutions avant 1789* című tárgyat iktatott. E kar a további szemeszterekben is sorolt jogtörténeti tárgyakat a kötelező kurzusok közé: a harmadik szemeszterben a 36 órában oktatott, a szerződési jogot a római jogi alapoktól a napóleoni kodifikációig terjedően tárgyaló *Histoire du droit des obligations*, a negyedik szemeszterben a jogrendszerek alapjait szintén 36 órában vizsgáló *Introduction aux grands systèmes juridiques*, míg az ötödik szemeszterben a politikai gondolkodás fejlődését az 1789. évi forradalmat követően tárgyaló ugyancsak 36 órában oktatott *Histoire des idées politiques de 1789 à nos jours* című tárgyakat. A NANTES-I JOGI KAR az első szemeszterben kötelező tárgyként határozza meg a 6 kredit értékű, írásbeli vizsgával záruló, a személyi- és dologi jog francia szabályainak fejlődését tárgyaló *Introduction au droit des personnes et des biens* című kurzust, majd a második szemeszterben a szintén 6 kredit értékű, írásbeli vizsgával záruló, az Ancien Régime közjogi berendezkedésének történetét tárgyaló *Histoire des institutions (Ancien Régime)* című tárgyat.

MÁS JOGTÖRTÉNETI TANTÁRGYAK SZEREPE A LICENCE-KÉPZÉS RENDSZERÉBEN A SZABADON VÁLASZTANDÓ TÁRGYAK KÖZÖTT

A Cours fondamentaux mellett minden jogi kar a Licence-képzés során – különösen a harmadiktól a hatodik szemeszterig terjedő időszakban – rengeteg szabadon választható tárgyat hirdet meg; e tárgyakra vonatkozó előadási óraszám, kredit-érték és vizsgakötelezettség természetesen karonként eltérő.

Tekintve, hogy az első két szemeszterben a karok többsége kötelezően felveendő, jogtörténeti tárgyú kurzusokat hirdet, az ebben az időszakban szabadon választható tárgyak köre viszonylag szűk. Egyrészt a DIJON-I JOGI KAR illesztett a képzési tematikájába a magánjog fejlődését tárgyaló *Introduction au droit privé*, és a közjogi berendezkedés alapjait vizsgáló *Introduction au droit public* című tárgyakat. Másrészt a PERPIGNAN-I JOGI KAR a római és frank kor intézménytörténetét tárgyaló, 36 óra előadás terjedel-

mű, 3 kredit értékű *Histoire des institutions (Rome, époque franque)*, majd e kurzus második féléves folytatásaként megjelenő, a középkori európai közjogi berendezkedés fejlődési tendenciáit és intézményeit tárgyaló, szintén 36 óra előadás terjedelmű, 3 kredit értékű *Histoire des institutions (Moyen Age)* című tárgyat rögzítette a képzési tematikájában. Végül a ROUEN-I JOGI KAR a második szemeszterben hirdeti – e körben – meg az 1870–1945 közötti francia közjogi berendezkedésre vonatkozó 36 óra előadás terjedelmű, 3 kredit értékű *Histoire des institutions publiques de 1870 à 1945* című tárgyat.

Az előző bekezdésben tett rövid kitérő után rögzíthetjük, hogy a jogtörténeti tárgyak a szabadon választható és alternatív tárgyak között a Licence-képzés második és harmadik évében jutnak kiemelkedő szerephez. Az egyes jogi karok általában egy szemeszter terjedelmű, a nemzeti- és egyetemes jog- és alkotmánytörténet egy korszakára vonatkozó, 18–36 óra előadás terjedelmű, 2–4 kredit értékű kurzusokat hirdetnek meg. Általánosan jellemző, hogy a római eredettől az Ancien Régime jogi szétagoltásán át a napóleoni kodifikációig a magánjog egységesítésével foglalkozó *Histoire du droit privé* című tárgyat számos jogi kar (Artois, Perpignan, Roenun) illetéte tantárgyi tematikájába. Hasonló megállapítás tehető az Ancien Régime közjogi történetével, valamint a központi és a helyi közigazgatás fejlődésével foglalkozó tárgyak tekintetében: így egyes jogi karok (Artois, Clermont-Ferrand, Nantes, Perpignan, Poitiers) *Histoire du droit public* vagy *Histoire des institutions (Ancien Régime)* címmel hirdetnek meg kurzust.

E viszonylagos nagyobb időszakot átfogó tárgyak mellett a specializáció irányába mutató kurzusok is kiemelkedő szerephez jutnak az egyes tematikákban. Így például a LE MANS-I JOGI KARON 20 óra előadás terjedelemben, az európai egységkonceptiókat átfogó, 2 kredit értékű *Intégration européenne*, továbbá a szerződési jog különös része tekintetében a római jogi szabályoknak az Ancien Régime időszakában való továbbélését tárgyaló *Histoire des obligations*, az ókori államok jogfejlődésének szentelt *Droit de l'Antiquité*, és a hatodik szemeszterben meghirdetett, vállalkozás-történettel foglalkozó *Histoire de l'entreprise et de la gestion* című kurzusok, valamint a PARIS-9 EGYETEM JOGI KARÁN a Code civil kiadása évszázadának magánjogi fejlődését tárgyaló *Histoire du droit privé depuis le 19e siècle*, a negyedik szemeszterben meghirdetett, az ókori közjog-történettel foglalkozó *Histoire du droit public: les institutions de l'Antiquité* című tárgyak sorolhatók e körbe. A POITIERS-I JOGI KARON a római jog intézményeinek szentelt *Histoire du droit romain*, az Ancien Régime dologi jogi fejlődésével foglalkozó *Histoire du droit des biens*, majd az ötödik szemeszterben erre épülő, szintén e korszak szerződési jogának vizsgálatával foglalkozó *Histoire des obligations* című tárgy követ.

A DIJON-I JOGI KARON 37 órában oktatott, 4 kredit ér-

tékű, a napóleoni korszak végétől az első világháborúig terjedő időszak francia alkotmány- és jogtörténeti fejlődésével foglalkozó *Histoire du droit et des institutions (1814–1914)*, a francia bírósági szervezet fejlődését tárgyaló, ötödik szemeszterben választható *Histoire des institutions judiciaires*, valamint egyes dologi jogi intézmények fejlődését bemutató, a hatodik szemeszterben meghirdetett *Histoire du droit privé: des biens* című kurzusok tartoznak e körbe. Az AVIGNON-I JOGI KARON a modern kor közigazgatás-történetével foglalkozó 30 óra előadást magában foglaló, 3 kredit értékű *Histoire de l'administration depuis la fin du 18e siècle*, a francia bírósági szervezet fejlődését tárgyaló, a negyedik szemeszterben választható *Histoire de la justice*, a Licence-képzés két utolsó szemeszterében meghirdetett, az alapvető emberi szabadságjogok fejlődését tárgyaló *Libertés et droit fondamentaux 1–2*, valamint a politikai gondolkodás változását bemutató *Histoire de la pensée politique 1–2* című tantárgyak sorolhatók vizsgáldásunk e tárgyhöz. Az AIX-MARSEILLE-I JOGI KARON az ötödik szemeszterben 31 óra előadás terjedelmű, 3 kredit értékű, a politikai gondolkodás történetével foglalkozó *Histoire de la pensée politique avant 1789*, és ennek folyamányaként a következő szemeszter tematikájában megjelenő *Histoire de la pensée politique après 1789* című kurzusok, továbbá szintén az utolsó szemeszterben választható, az európai egységkonceptiókat tárgyaló, 33 óra előadás terjedelmű, 3 kredit értékű *Histoire générale de l'Europe moderne et contemporaine* című kurzusok mutatnak a specializáció irányába. A PARIS-8 EGYETEM JOGI KARÁN a francia büntetőjog történetével foglalkozó *Histoire du droit pénal et des sciences criminelles*, a szociális jog fejlődését tárgyaló *Histoire du droit de la santé* című kurzusok, míg a TOULOUSE-I JOGI KARON a negyedik szemeszterben választható, az ókori államok közjogi berendezkedésének fejlődésével foglalkozó, 24 óra előadás terjedelemben oktatott, 2 kredit értékű *Histoire des idées politiques et des institutions de l'Antiquité*, majd a hatodik szemeszterben a 16 óra előadást magában foglaló, 3 kredit értékű, az Ancien Régime politikai gondolkodásával foglalkozó *Histoire des idées politiques du Moyen-Age au 18e siècle*, valamint az európai integráció történetének szentelt *Histoire des idées européenne* című tantárgyak sorolhatók e körbe.

A Licence-képzés utolsó négy szemeszterét a jogtörténet irányába nyitó ORLÉANS-I JOGI KARON ezen oktatási időszakban kiemelkedően sok szabadon választható, jogtörténeti – 3 kredit értékű – kurzust találunk: így például a harmadik szemeszterben választható, a középkori közjog fejlődését tárgyaló *Idées et institutions politiques du Moyen-Age*, a negyedik szemeszterben választható, kifejezetten vallástörténettel foglalkozó *Histoire des religions*, a 20. század francia alkotmányjog történetét feldolgozó *La France au XXe siècle*, az ötödik szemeszterben vá-

lasztható, a Római Császárság közjogi berendezkedését tárgyaló *L'Empire romain*, továbbá az európai kontinens kulturális- és társadalom-történetével foglalkozó *Histoire sociale et culturelle de l'Europe*, a hatodik szemeszterben az Ancien Régime közjogi- és politikai berendezkedésében meghatározó szerepet játszott francia nemesi családok történetével foglalkozó *Histoire des familles politiques*, a francia helyi szervek rendszerének történetét tárgyaló *Histoire de l'administration locale*, a Mediterráneum ókori államai közjogi berendezkedésének szentelt *Histoire du monde méditerranéen à l'époque romaine*, valamint az Európán kívüli államok alkotmányfejlődésével foglalkozó *Histoire des mondes extra-européens* című kurzusok.

JOGTÖRTÉNETI TANTÁRGYAK SZEREPE A NEM JOGTÖRTÉNETI TÁRGYÚ MESTER-KÉPZÉSEK RENDSZERÉBEN

A jog- és államtudomány irányába mutató általános, alapozó jellegű, hat szemeszter időtartamú, 180 európai kredit megszerzését feltételező Licence-képzést követő 4 szemeszter terjedelmű, összességében 120 európai kredit megszerzésére irányuló mesterképzés már kifejezetten a specializáció irányába mutat: az egyes karok általában egy adott pozitív jogi tárgy (büntetőjog és kriminológia, magánjog, alkotmányjog, európai jog, nemzetközi jog, regionális közigazgatási jog) köré építették fel – az európai felsőoktatási térség megalapítása nyomán átalakult – e képzési rendszerüket. Így tehát feladatunk nem lehet más, mint annak megmutatása, hogy a specializáció e rendszerében milyen feltételekkel jutnak szerephez jogtörténeti tantárgyak, valamint annak felkutatása, hogy mely jogi karok indítanak jogtörténeti tárgykörben mesterképzést.

Általánosságban megállapítható, hogy csupán a mesterképzés első két félévében jutnak szerephez jogtörténeti jellegű tárgyak, melyek kimerítő felsorolására szintén nem vállalkozhatunk. A PARIS-ASSAS EGYETEM JOGI KARÁN a közjogi-, európai jogi- és nemzetközi jogi mesterképzésben kötelező jelleggel került a tanrendbe az emberi jogok 20. századi európai fejlődését tárgyaló *Aspects européens des droits fondamentaux*, a világ nagy jogrendszereinek (kontinentális, angolszász, kínai, japán, indiai, muzulmán) összehasonlítására törekvő, kétféléves *Grands systèmes de droit contemporains 1–2*, az egyes európai országok politikai rendszerének fejlődését tárgyaló *Histoire comparée des institutions des pays de l'Europe* című kurzusok. Szintén a Cours fondamentaux között került rögzítésre a közjogi mesterképzés tematikájában az ókortól a 18. századig meghatározó politikai gondolkodók felfogását ismertető *Histoire des idées politiques jusqu'à la fin du XVIIIe siècle*, és ennek folytatásaként megjelenő *Histoire des idées*

politiques depuis le XVIIIe siècle, majd az Ancien Régime bukásától a központi- és a helyi francia közigazgatási rendszer fejlődését bemutató *Histoire de l'administration*, továbbá a magánjogi mesterképzés keretében az atyai hatalom, a leszármazás, a gyermekek jogállása és az ajándékozás kérdésének római jog eredetektől kezdődően a napóleoni kodifikációig terjedő vizsgálatával foglalkozó *Histoire du patrimonial de la famille* című kurzusok.

A PARIS I PANTHÉON-SORBONNE JOGI KARÁNAK eljárásjogi mesterképzése első szemeszterében választható tárgyként szerepel az eljárásjog elméletével foglalkozó *Théorie et pratique du procès*, az összehasonlító mesterképzés keretében szintén választható tárgyként szerepel az európai politikai gondolkodás történetét tárgyaló *Histoire de la pensée juridique européenne* című tantárgy. A PARIS I – RENÉ DESCARTES JOGI KARA közjogi mesterképzés második szemeszterében kötelezően választandó, 8 kredit értékű tárgyként szerepelnek a politikai gondolkodás történetével foglalkozó *Histoire de la pensée politique*, és az erre épülő *Histoire politique contemporaine*, az európai jogi kultúra mesterképzés harmadik szemeszterében, a francia jogrendszer forrásainak fejlődését tárgyaló *Formation historique et sources du système juridique français* című kurzusok. A PARIS 8 JOGI KAR 300 hallgatót fogadni képes magánjogi mesterképzésében választható tárgyként szerepelnek a francia magánjog fejlődésével foglalkozó, 4 kredit értékű *Histoire du droit des affaires*, és a politikai gondolkodás történetének szentelt *Histoire de la pensée politique*, a 100 hallgatót fogadni képes közjogi mesterképzésében a francia közigazgatás fejlődését összehasonlító módon tárgyaló *Histoire contemporaine de l'administration française*, végül a 125 hallgatót fogadni képes büntetőjogi mesterképzésben a francia büntetőjog és kriminológia fejlődését bemutató *Histoire du droit pénal et sciences criminelles* című kurzusok.

A REIMS-I JOGI KARON a közjogi mesterképzés második szemeszterében a választható tárgyak között szerepel a politikai gondolkodás történetével foglalkozó *Histoire des idées politiques*, a közigazgatási mesterképzés második szemeszterében a kötelezően választandó tárgyak között szerepel a francia politikai-, gazdasági- és társadalmi felfogások tárgyalásával foglalkozó *Histoire des idées politiques, économiques et sociales*, valamint az összehasonlító politikai gondolkodás történetét bemutató *Histoire politique contemporaine*, a regionális közigazgatási mesterképzés első szemeszterében a helyi szintű francia közigazgatás történeti előzményeit tárgyaló *Histoire de l'administration locale*, míg a magánjogi mesterképzés keretében a szerződéselméleti alapvetésének tekinthető *Théorie des obligations*, végül a büntetőjogi- és kriminológiai mesterképzésben a francia büntetőjog egyes kérdéseinek történetével foglalkozó *Culture générale* című kurzusok.

A LILLE 2 EGYETEM JOGI KARA mester-képzésének első két szemesztere – az előbbieken tárgyalattól eltérően – az általános tanok felé fordul, és csupán az utolsó tanév irányul a specializáció felé. Az első tanévben számos jogtörténelmi tárgy szerepel a tematikában a választható tárgyak között: a büntető-politika és a büntetési rendszerek fejlődését tárgyaló *Histoire de la sécurité publique et des politiques pénales*, a politikai gondolkodás fejlődésével foglalkozó *Histoire des idées politiques*, a frank időszakról napjainkig terjedő bírósági rendszer történetének, és az egyes bírói szervek hatásköre pontos meghatározásának szentelt *Histoire des institutions judiciaires*, a munkavállalás szabadsága kérdését az Ancien Régime bukásától a 19. század végéig tárgyaló *Histoire du droit du travail* című kurzusok. A jogtörténelmi tárgyak az első két szemeszterben való e széleskörű jelenlétének azonban szükségszerű következménye, hogy a valódi specializációt jelentő utolsó tanévben már egyáltalán nem jutnak szerephez a tanrendben.

A szigorúan kötött tematikával rendelkező LIMOGES-I JOGI KAR büntetőjogi mester-képzése 24 óra terjedelmű, 3,5 kredit értékű, szóbeli vizsgával záruló kötelező tárgyként határozza meg az első szemeszterben a francia büntetőjog fejlődését tárgyaló *Histoire du droit pénal*, majd a második szemeszterben a politikai gondolkodás fejlődésével foglalkozó *Histoire des idées politiques* című kurzusokat. A közjogi mester-képzés ez utóbbi tárgyat az első két félévben szintén kötelezően választandó tárgyként határozza meg, valamint e körbe sorolja az első szemeszter folyamán az állami szerepvállalás történetével foglalkozó *Histoire des missions de l'Etat* című kurzust.

A MONTPELLIER I EGYETEM JOGI KARA egyes mester-képzéseinek tematikájában az előbbieken megismert súllyal vesznek részt a jogtörténelmi tárgyak. Így az emberi jogok európai fejlődésének szentelt mester-képzés első szemeszterében az európai jogfejlődését tárgyaló, 33 óra előadás terjedelmű, 4 kredit értékű *Histoire du droit européen*, majd a második szemeszterben a bírósági rendszer fejlődését tárgyaló *Histoire de la justice* című kurzusok kerültek a tematikába; e képzés harmadik és negyedik szemeszterében azonban már nem találunk jogtörténelmi vonatkozású tantárgyakat. A magánjogi mester-képzés első szemeszterében – a specializáció felé mutató, kötelező tárgyak mellett – választható kurzusként szerepel a családi jog történetét tárgyaló *Histoire du droit de la famille*, majd a második szemeszterben a bírósági rendszer történetét tárgyaló *Histoire de la justice*, a harmadik szemeszterben a 20 óra előadás terjedelmű, 3 kredit értékű, a szellemi alkotások jogának alapjaival foglalkozó *Aspects fondamentaux du droit de la propriété intellectuelle* című tárgyak. Érdekes látnunk, hogy az utolsó szemeszterben 12 óra terjedelmű, 3 kredit értékű választható kutató szemináriumként szerepel a szerződések joga római jogi alapja-

ival foglalkozó *Fondements romano-historiques du contrat* című tárgy. A közigazgatási jogi mester-képzés második szemeszterében a két kötelezően választandó tárgy között szerepel a 33 óra előadás terjedelmű, 6 kredit értékű, írásbeli vizsgával záruló, a dél-európai országok politikai berendezkedésének fejlődését tárgyaló *Histoire des régimes politiques méditerranéens* című kurzus. A regionális közigazgatási mester-képzés első szemeszterében választható tárgyként szerepel a 33 előadás terjedelmű, 6 kredit értékű, írásbeli vizsgával záruló, összehasonlító alkotmányjogot tárgyaló *Histoire constitutionnelle comparée* című kurzus.

AZ AVIGNONI-I JOGI KAR szerződési jogi mester-képzés első szemeszterében kiegészítő, de kötelezően választandó tárgyként szerepel a szerződési jogot annak római eredetétől a napóleoni kodifikációig vizsgáló *Histoire des obligations*, majd a harmadik szemeszterben 10 óra terjedelmű, 3 kredit értékű, szintén kötelező kutató szemináriumként jelenik meg az előbbi tárgykörbe illeszkedő *Histoire du droit des obligations* című kurzusok.

AZ AIX MARSEILLE III EGYETEM JOGI KARÁNAK közjogi mester-képzése első két szemeszterében a választható tárgyak között számos – 48 óra előadást magában foglaló – jogtörténelmi vonatkozású kurzus szerepel, melyek mindegyike a harmadik és negyedik szemeszterben kötelezően választandó tárgyak előtanulmányi feltételeként szerepel: így a francia közigazgatási jog fejlődését tárgyaló *Histoire du droit administratif*, a politikai gondolkodás fejlődését tárgyaló *Histoire des idées politiques*, a nemzetközi jogi kapcsolatok történetével foglalkozó *Histoire des relations internationales* című kurzusok. Az összehasonlító jogi és jogelméleti mester-képzés első két szemeszterében ugyan szabadon választandó tárgyként kerültek meghatározásra a tanrendben az alábbi tárgyak, de teljesítésük az utolsó két szemeszterbe való továbblépéshez szükséges: így a bírósági rendszer történetével foglalkozó *Histoire de la justice*, és az összehasonlító jogi gondolkodás történetét tárgyaló *Histoire de la pensée juridique contemporaine* című kurzusok. Az orvosi jogi mester-képzés első szemeszterében egyedüli kötelezően választandó tárgyként szerepel az egészségügyre vonatkozó jogi szabályozás történetével foglalkozó *Histoire du droit sanitaire et social* című tárgy. A magánjogi mester-képzés első szemeszterében szintén egyedüli előtanulmányi tárgyként van jelen a tanrendben a szerződési jogot a római eredetektől a francia magánjogi kódex kiadásáig vizsgáló *Histoire des obligations* című tárgy. A nemzetközi- és európai jogi mester-képzés első szemeszterében kötelezően választandó tárgy a francia politikai gondolkodás történetével foglalkozó *Histoire des idées politiques*, majd a második szemeszterben a nemzetközi kapcsolatok történetét tárgyaló *Histoire des relations internationales* című kurzusok.

JOGTÖRTÉNETI TANTÁRGYAK A JOGTÖRTÉNETI MESTER-KÉPZÉSEKBEN

Álljon két példa itt a jogtörténeti tárgyú mesterképzések tantárgyi szerkezetére. A MONTPELLIER I EGYETEM JOGI KARA jogtörténeti mesterképzésének első szemeszterében kötelező tárgyként a családi jog történetét tárgyaló *Histoire du droit de la famille*, választható tárgyként az európai jog történetét tárgyaló *Histoire du droit européen*, és a munkajog alapjaival foglalkozó *Histoire des relations du travail*, majd a második szemeszterben a francia bírósági rendszer fejlődésével foglalkozó *Histoire de la justice* című kurzusok kerültek a tanrendbe. A mesterképzés utolsó éve valós specializációt hoz e területen: a harmadik szemeszterben kötelezően választandó tárgy a francia jogforrási rendszert tárgyaló, 20 óra előadást magában foglaló, 5 kredit értékű *Les sources du droit*, a jogi doktrína történeti fejlődését tárgyaló *Histoire de la doctrine juridique*, és az európai közjogi berendezést összehasonlító módon tárgyaló *Histoire comparative des institutions en Europe*, továbbá választható tárgy az egyes európai országok büntetőjogi fejlődésével foglalkozó, 25 óra előadás terjedelmű, 6 kredit értékű *Histoire du droit pénal des pays européens* című kurzusok, melyekhez az alábbi három, egyenként 12 óra terjedelmű és 3 kredit értékű kötelezően választandó kutató szeminárium kapcsolódik: a jogi széttagoltságot mutató középkori francia monarchia joggyakorlatával foglalkozó *Pratique juridique sous l'ancien régime*, az eljárási jog fejlődését tárgyaló *Histoire du procès*, valamint a gazdasági és társadalmi változásokkal foglalkozó *Historographie des faits économiques et sociaux* című szemináriumok. A leginkább a szakdolgozat (*Mémoire*) megírásának szentelt utolsó szemeszter folyamán további két, jogtörténeti tárgyú, egyenként 12 óra terjedelmű,

3 kredit értékű kutató szeminárium szerepel: egyrészt a szerződési jog római jogi eredetét kutató *Fondements romano-canonique du contrat*, és az európai büntetőjogi doktrína történetével foglalkozó *Histoire de la doctrine pénale européenne* című kurzusok.

A Licence-diplomával rendelkező, és e képzés keretében bizonyos jogtörténeti tárgyakból vizsgázott hallgatók számára nyitotta meg jogtörténeti mesterképzését a A IX MARSEILLE III EGYETEM JOGI KARA. Az első évre beiratkozott hallgatóknak 12 tárgyat kell választaniuk a felajánlott 24 – többségében jogtörténeti – kurzusból: így a francia közigazgatási jog történetét tárgyaló *Histoire du droit administratif*, a második világháborút követő francia alkotmányos fejlődést bemutató *Histoire de la France depuis 1945*, a francia bírósági rendszer történetével foglalkozó *Histoire de la justice*, az ókori államok közjogi berendezkedését tárgyaló *Histoire des institutions de l'Antiquité*, a francia jogi gondolkodás fejlődését tárgyaló *Histoire des idées politiques* című kurzusokból, továbbá egyes magánjogi jogterületek (dologi-, személyi-, kötelmi-, öröklési-, házassági vagyoni jog) fejlődésének szentelt tantárgyakból.

KÖVETKEZTETÉSEK HELYETT

Nem vállalkozhattam annak nyílt megítélésére, hogy a jogtörténeti tárgyak milyen súlyt képviselnek az európai felsőoktatási térség követelményei szerint átalakult francia jogász-képzés egyes fokain. Csupán az egyes karok tantárgyi tematikájában fellelt jogtörténeti tárgyak viszonylagos részletességgel történő ismertetését tűztem célul, mely lehetővé teszi az olvasó számára, hogy a képzés egy adott fokán szereplő egyéb – elsősorban pozitív jogi – tárgyak viszonylatában a jogtörténeti tárgyak szerepét és súlyát saját maga megítélhesse.

A Bolognai Folyamathoz kétféleképpen lehet viszonyulni: felfogható úgy is, mint lehetőség az országok felsőoktatási rendszerei közötti átjárhatóság rugalmasságának növelésére, és úgy is, – talán még inkább! – mint alkalom annak átgondolására, hogy abból, amit általában teszünk, mi az, ami valóban szükségszerű, és mi az, ami pusztán tradíció? A jogi karokra jelentkezők számának rohamos növekedése új koncepció kialakítását tette szükségessé a brit felsőoktatásban: míg 1992-ben évente 4000 hallgató végzett, 2004-re ez a szám csaknem elérte a 14.000-et. Ez a folyamat számos tanulsággal járt, amelyeket előadásom során ismertetni fogok. El kellett gondolkodnunk azon, hogy hogyan oktathatnánk sokkal több hallgatót anélkül, hogy arányosan növelnénk az oktatók létszámát. Ezzel egy időben ugyancsak felmerült annak az igénye, hogy az ügyvédi kamarába való bejutáshoz vagy az ügyészi hivatáshoz szükséges kurzusok alkal-

John Bell:

A jogászképzés és Bologna brit nézőpontból*

masak legyenek gyakorlati ismeretek elsajátítására is, és ne csak az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején bevezetett reformok elméleti ismertetését tartalmazza. Mindezek kapcsán át kellett tekintenünk a jogi képzés egészének jelenlegi helyzetét. Véleményem szerint indokolt lenne, hogy azok a kérdések, amelyekkel ezzel kapcsolatban azóta is foglalkozunk, részét képezzék egy átfogóbb, európai szintű párbeszédnek, amelynek célja az európai jogi képzés 21. századi jellegének kialakítása.

BRIT SAJÁTOSSÁGOK

A brit oktatási rendszernek számos egyéni sajátossága van, de a koncepcióváltás ennek ellenére tanulságokkal szolgálhat egész Európa jogi képzésének átalakításában.

Először is kezdjük talán azzal, hogy *Angliában négy különböző oktatási rendszer és három különböző jogrendszer működik*, utóbbiak mind külön bíróságokkal és saját képesítésekkel rendelkeznek. Egy Skóciában végzett jogásznak ugyanúgy különbözeti vizsgát kell tennie, mint egy Franciaországban végzettnak, ha Angliában akar prakszist folytatni. Skóciában a fiatalok 17 éves koruktól négyéves képzésben vesznek részt, míg Angliában, Walesben és Észak-Írországból a képzés hároméves, és 18 éves korban kezdődik. Éppen ezért esetünkben az eltérő képzési háttér kezelése 400 éve a kultúra része. A politikai egység nem feltétlenül jelenti tehát az oktatás vagy a jogrendszer egységességét. Európa is ezzel a problémával fog szembesülni.

Másodszor, egy jogász nem egyszerűen jogi szakember. A gyakorló ügyvéd gyakran egyúttal szociális munkás, üzleti tanácsadó, a család támasza, vagy általános problémamegoldó. Ezek a képességek és ismeretek nem tartoznak szorosan az ügyvédi szakmához. Az ügyvéd ismerheti ugyan a jogszabályokat, de ezen felül egy sereg egyéb ismeretre is szüksége van. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Angliában és Walesben a jogászokat (egyes jogi cégeknél akár a dolgozók felét) nem csak a jogi diplomával rendelkezők közül toborozzák, hanem azok közül is, akik mindössze egy egyéves posztgraduális jogi képzésben vettek részt. A jogi szakmában nem mindenkinek van jogi végzettsége – éppúgy, ahogy Franciaországban a Conseil d'Etat bírái közül soknak szintén nem jogi végzettsége van.

Harmadszor, ami talán kevésbé jellemző, mint más európai országokban: a jogot végzettek közül sokan nem lesznek ügyészek vagy az ügyvédi kamara tagjai, vagyis nem a jogi szakma fő vonulatában helyezkednek el. Az egyetemi évek alatt a legtöbb hallgató úgy gondolja, hogy a fő szakmákban fog elhelyezkedni (egyes egyetemeken a végzősök akár 90%-a is még ezen a véleményen van), de a szakosodást követően a tényleges arány 40% körülire csökken.

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy nincs szükség-szerű kapcsolat a jogi egyetemi diploma és a jogi szakmákra való felkészülés között. Ennek egyenes következménye, hogy a szakmai testületek maguk határozzák meg a jogi szakma gyakorlásához megkövetelt felkészítő kurzusokat. Ez a tevékenység közvetlenül egyik minisztérium hatáskörébe sem tartozik, bár a szakmai előírásokat végső soron Angliában a főkancellár, máshol pedig az ugyanilyen hatáskörrel rendelkező hatóság felügyeli.

A jogi diploma megszerzése során tehát egyaránt szükség van a jogtudományra mint társadalmi gyakorlatra összpontosító általános képzésre, és egy olyan típusú felkészítésre, amely szabad utat ad a szakosodás-

nak számos különböző jogi szakma irányába. Az ellentét feloldhatatlan e két igény között, és ez elkerülhetetlenül feszültségekhez vezet. A szakmai testületek a szakmai képzéshez való hozzáférés feletti ellenőrzésüket használják fel arra, hogy befolyásolják az egyetemi jogi diploma tartalmát. Az egyetemeknek nem ezt a célt kell szolgálniuk, még akkor sem, ha ezzel nemet mondanak a költségek externalizálására.

A negyedik témakör a joghallgatók kiválasztása. Bár nagyon jól fejlett felsőoktatási rendszerrel rendelkezünk, még mindig van válogatás a jelentkezők közül, és ezért a lemorzsolódás alacsony. Mivel a hallgatók jellemzően alkalmasak és motiváltak, a jogi képzésben az oktatók nagyobb mértékű haladást tudnak elérni, mint más tantárgyak esetében.

MIT JELENT A JOG FOGALMA?

A Bolognai Folyamat és a vele kapcsolatosan elkészítendő hároméves előtanulmány minket is rákényszerít, hogy megvizsgáljuk, mi számít fontosnak? Vegyük tehát sorra, milyen alapvető elemekből áll össze a jog fogalma!

A FELSZÍN: SZABÁLYOK ÉS NORMÁK

Ha egy törvénykönyvet veszünk kézbe, vagy egy „Rauchen Verboten” felirattal találkozunk, szabályokkal szembesülünk. A szabályok mondják meg, mit kell tennünk ahhoz, hogy törvényesen cselekedjünk, vagy hogy egy adott cél érdekében hogyan kell eljárunk, például hogyan készíthetünk végrendeletet. Ebből levonhatnánk azt a következtetést, hogy az ember akkor jó ügyvéd, ha minél több szabályt ismer, és egyből tudja a választ minden jogi kérdésre. Ez a tudás azonban rövid életű: csak addig tart, amíg Bécsben vagy Brüsszelben meg nem változtatják a szabályokat. Az igazi ügyvéd *érti* a jogrendszert, képes pontosan felismerni a jogi kérdéseket, majd megkeresni a rájuk vonatkozó szabályokat.

ELSŐ RÉTEG: FOGALMI RENDSZER

Egy rendszer megértéséhez elengedhetetlenül szükséges a részegységeknek és azok viszonyának, továbbá a következményeknek az ismerete. Ezt a jelenséget *Wittgenstein* úgy írta le, mint amikor a beszélő azt mondja „és így tovább,” ami azt jelenti: tudom, hogyan kell folytatni ezt a sort. Ez a „bennfentesség” valójában a gondolkodás rendszerének mélyebb rétege, a jogban ugyanúgy, mint bármi másban. A jog szempontjából azt jelenti, hogy a kérdéses személy megértette a jogrendszer fogalmi struktúráját. A néhai *Peter Birks* kiemelte a jog rendszertanának fontosságát, vagyis annak szükségességét, hogy az ember azonosítani tudja a jogrendszer egyes elemeit és azok egymáshoz fűződő viszonyát. *Geoffrey Samuels* szerint ez a jogi gondolkodás alapja. Miközben a törvényeket tanulmányozzuk egy

adott jogrendszerben, azt is megtanuljuk, hogyan kapcsolódnak egymáshoz az egyes elképzelések, és hogyan lehet őket alkalmazni a valóságra. Az összehasonlító jogtudomány művelőjeként térképet kell rajzolnom a fejemben minden egyes jogrendszerrel. Fel kell ismerem, hogy a közigazgatás felelősségi körére Franciaországban különleges szabályok, Olaszországban pedig az általános polgárjogi elgondolások vonatkoznak. Ahhoz, hogy megtaláljam egy adott nemzeti jogrendszerben a megfelelő szabályokat, előbb el kell tudnom helyezni az ügyet a rendszer fogalmi térképén. A jogrendszert csak úgy ismerhetem ki, ha már van elképzelésem azokról a kategóriákról vagy elgondolásokról, amelyekkel összefüggésben az a társadalmi problémákat kezeli. Ha a hallgató nem is ismeri az élet összes területére vonatkozó összes szabályt, tudnia kell, hol helyezze el a felmerülő kérdést, amelyet meg kell vizsgálnia. Vagyis szükség van a rendszer egyfajta átfogó ismeretére, amelyet azonban olyan módon kell megszereznie, hogy az a megértést segítse elő, ne csak felszínes bevezetést adjon minden egyes témakörbe.

MÁSODIK RÉTEG: ÉRTÉKREND

A rendszer második rétege az értékrend. A törvények az emberi cselekvésekhez egyfajta értékrendet rendelnek hozzá. Ezek az értékek egyszerre valós és ügyrendi értékek. Ügyrendi szempontból a jogi megközelítés részét képezi mindkét fél meghallgatása, a meggyőző bizonyítékok figyelembe vétele, az ítélet előtti pártatlanság, illetve az ésszerű érveléssel felépített magyarázat. Ez komoly, gondolkodást igénylő feladat, ahol nem lehet megérzésekre és benyomásokra hagyatkozni. A valós értékeket a törvények, alkotmányos és emberi jogok közvetítik. Ezek az értékek húzódnak meg a szabályok mögött, és ezeket használjuk a szabályok alkalmazási körének értelmezéséhez. A jog megértéséhez elengedhetetlen ennek a mögöttes értékrendnek a megértése.

MÓDSZEREK

A jog nagy része nem más, mint módszerek halmaza. Léteznek elfogadott törvényértelmezési módok, amelyek eltérnek az irodalmi vagy vallásos szövegek értelmezésétől. Ezt minden joghallgatónak meg kell tanulnia. Ez a képzés olyan területe, ahol szükség van kiscsoportos gyakorlatokra és értékelésre.

A jogi kutatómunkának is saját módszerei vannak: meg kell tanulni, hogy milyen prioritás adható bizonyos joganyagoknak vagy hivatalos forrásoknak. Ezért fontos, hogy lehetőséget adjunk a hallgatóknak az ilyen módszerek felülyelet mellett történő alkalmazására.

KONTEXTUS: INTÉZMÉNYEK

A hallgatónak tisztelnie kell a kontextust, amelyben a jogrendszer működik. Ezt egyfelől a bíróságok és jogi szakmák, valamint ezek jogalkalmazására gyakorolt

befolyása alkotják. Fontos, hogy a joghallgató értelmezni tudja a legfelsőbb bíróság határozatait, és meg tudja állapítani, azok milyen hatáskörrel bírnak. Tudnia kell, melyik hatóság az erősebb a rendszerben, és mely forrásokat lehet hivatalosnak tekinteni.

A jogi intézményeken túlmenően a hallgatónak tisztában kell lennie azzal az átfogóbb kontextussal is, amelyben a jogrendszer működik. Ebbe egyértelműen beletartoznak az alkotmányos keretek, de a kereskedelmi és közigazgatási rendszer is. Lényegét tekintve a hallgatónak értenie kell, hogy hol a jog helye és mi a jelentősége a társadalomban, amelyben él.

SZÉLES KÖRBEN ALKALMAZHATÓ TUDÁS

Mivel a jogi képzés az általános képzés része, hangsúlyt kell fektetni különböző készségek fejlesztésére is. A jogásznak jó elemzőnek kell lennie: tudja elemezni és értelmezni a szövegeket, képes legyen nagy mennyiségű adat rendszerezésére és a fontos és szükséges információ(k) elkülönítésére. Fontos a jó szóbeli és írásbeli kifejezőkészség. Képesnek kell lenniük egy érvelés mindkét oldalának áttekintésére, és bármilyen megoldás bizonyítékokkal való alátámasztására. A jogtudomány főleg az érvelés és a retorikai képesség fejlesztésére koncentrálni.

MILYEN HATÁSSAL VAN MINDEZ A TANANYAG MEGHATÁROZÁSÁRA?

CÉLKITŰZÉSEK A JOGI KÉPZÉSBEN

A tananyag kialakításánál gondoskodni kell arról, hogy a hallgatók a tantárgy valamennyi alapvető elemét elsajátítsák.

Ezek a következők:

Fogalmi térkép

A jogi tananyag funkcionálisan a tartalmi tudás elsajátítását tartalmazza, miközben

igyekszik elősegíteni a progresszív megértést. A cél azonban nem az átfogó tudás, hanem a jog struktúrájának megértése. A konkrét tartalom ismerete múlandó, mivel a törvények változnak, az alapvető elgondolások azonban csak ritkán módosulnak. Például az, hogy egy ember szempontjából mi számít bűnténynek, gyakran változik. De egy büntett értelmi és fizikai vonatkozásai, a vétőképesség és a védekezés általános alapjai, például az önvédelem, megmaradnak. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a hangsúly a jogrendszer főbb szabályain van, nem pedig a konkrét részletek sokaságán. Az elgondolás alapja, hogy a hallgatónak meg kell tanulnia elhelyezni az adott problémát a jogrendszer koncepcionális térképén, és a főbb szabályok alapján fel kell tudnia tenni azokat a lényeges kérdéseket, amelyek segítségével az adott konkrét részterület átlátható. Ehhez többféle ismeret kombinációjára van szükség. Elő-

ször is eleget kell tanulnia egy sor különböző témáról ahhoz, hogy megfelelő szinten megérthessük a jogrendszerét. A multimap.com weboldal ezt nagyszerűen példázza. A teljesen általános kérdéstől indulhatunk: elég azt tudni, hogy egy város az ország délkeleti vagy északnyugati részén található, majd tovább szűkíthetjük a keresést. A hallgatónak meg kell tanulnia, hogyan lehet a lehető leggyorsabban leszűkíteni a keresést egy adott városra, majd addig kutatni, amíg meg nem találjuk a jog megfelelő utcáját. Tudni kell, melyik témakörhöz nyúlunk a polcon, és hogy azon belül milyen fejezetcímet keressünk, de azt már nem feltétlenül, hogy ebben a fejezetben milyen alcímek találhatóak. A tudásszint-meghatározás (benchmark statement) ezért néhány fő tantárgy legfontosabb alapelveire összpontosít, amelyek az angol jog alapelveit képviselik. Mindezt egy történet is jól példázza, amely velem esett meg. Miután végeztem Cambridge-ben, egy összehasonlító jogtudománnyal foglalkozó francia jogászhoz, René Rodière-hez kerültem, aki ezen kívül a tengeri hajózás jogának szakértője is volt. Foglalkoztam egyfelől a saját témakörömmel, a szerződéses egyetértés megbomlásához vezető tényezőkkel, másfelől pedig egy olyan területtel, amelyet korábban soha nem tanulmányoztam. A szerződésekre és ügynökségi viszonyokra vonatkozó előírások és a teherrakományokra vonatkozó szabályok együttes ismerete hozzásegített a saját megállapításaim kialakításához. Ugyanezt fogja tapasztalni a jövőben bármelyik gyakorló vagy kutató jogász is.

Tudni kell, hogy hogyan találjuk meg a szabályokat?

Melyek a megfelelő források, és hogyan kell őket értelmezni?

A jogi tanulmányok második része annak a képességnek az elsajátítása, hogy olyan területeken is megtaláljuk a megfelelő törvényt, amelyeken az ismereteink nem elég mélyek vagy naprakészek. Erre valók a különböző források. Bizonyos értelemben ez azt jelenti, hogy fizikai formában megjelenő forrásokat kell használni, például enciklopédiákat, törvénykönyveket és jogi jelentéseket. Másfelől azt is jelenti, hogy a hallgatónak meg kell tanulnia helyesen felhasználni és előadni olyan érveléseket, amelyek tükrözik az eltérő hivatalos jogi forrásokat és azok hatáskörét. A jogi kutatómunka ilyen különböző fajtáinak gyakorlása általában számos módszer alkalmazására is lehetőséget ad. Miközben a hallgató azt gyakorolja, hogyan közelítsen meg egy jogi problémát, egyben a jog módszereivel is megismerkedik. Ezek a módszerek a jogi szövegek értelmezése, alkalmazásuk tényleges helyzetekre (általában képzeletbeli helyzetekre), és a különböző jogi források együttes felhasználása (alapító okiratok, esetek, elvek és bevett tételek). Olyan gyakorlatokra is szükség van, ahol a jogállást nem az érintettek, hanem a külső szemlélő szemszögéből (gazdasági, politikai vagy társadalmi szempontból) értékelik, érveléssel alátámasztva.

Értékrend

A jogi tanulmányok részét képezi a jogiságnak és a jogászoktól elvárható viselkedésnek, mint értékeknek az elsajátítása. A jogiság fogalma azt jelenti, hogy a dolgokat szabályok irányítják, amelyeket pontosan alkalmazni kell. Azt a hitet jelenti, hogy ha a társadalom szabályok alapján működik, jobb életfeltételeket biztosít. Ennek az elgondolásnak a részét képezi a jogállamiság, vagyis az elfogadott törvények pontos alkalmazása, tágabb értelemben azonban része az emberi jogok tisztelete, az egyének egyenlősége, az emberi méltóság tisztelete, és az egyén értékeinek elfogadása is. A jogászoktól elvárható viselkedésbe beletartozik a pártatlanság, az érvelés mindkét oldalának meghallgatása, a döntések bizonyítékokra való alapozása, és a döntések logikus indoklása, vagyis mindaz, ami a jogi megközelítésnek is részét képezi.

A jogi képzés szellemiségét ezek az értékek határozzák meg. Ezeket az értékeket jogi problémák megoldásával, *pro bono* jogi tanácsadással foglalkozó előadásokkal és viták gyakorlásával lehet hangsúlyozni, mert ezekben az esetekben a hallgatóknak a gyakorlatban kell alkalmazniuk az elméleti tudást.

Alapvető készségek: jogi és általános

Egy jogásznak munkája során számos készséget kell alkalmaznia. Ebben az esetben a legfontosabb teendőnk fontossági sorrendet felállítani a készségek között. A tananyagnak alkalmasnak kell lennie rá, hogy megfelelően bemutassa a tantárgyokhoz kapcsolódó legfontosabb készségeket, úgy mint a kritikai gondolkodás, logikus érvelés, és források felhasználása. Kis csoportok esetében ez egyszerűen megoldható: feladatot adunk, és a végén értékeljük. Nagyobb csoportok esetében, mint például Leedsben, ahol én dolgoztam (20 fő) olyan rendszert kell kialakítani, amely támogatja a hallgatót az önálló készségfejlesztésben. Az első évben a jogi készségfejlesztés kurzuson egy esettanulmányt vizsgálunk (gyakorló ügyvédek által felépített képzeletbeli eset), amely védői gyakorlatot foglal magában: dokumentumokat kell áttanulmányozni, bizonyos kérdéseknek utána kell nézni, végül egy jogász vagy bíró előtt el kell mondani az érvelést. Ezzel rákényszerítjük a hallgatót, hogy egy konkrét ügyvel kapcsolatban kutatómunkát végezzen, és annak eredményét egy valós helyzetre alkalmazza. Ebben az esetben az elméleti ismereteket, a kutatással kapcsolatosan elsajátított módszereket és az olyan általános készségeket, mint az érvelés vagy írásos fogalmazás egyaránt használni kell.

TUDÁSMENNYISÉG

A készségek és átfogó ismeretek elsajátításának szükségessége azt is maga után vonja, hogy a képzés végén kevesebb lesz az a megkövetelt tudásmennyiség, amelyről számot lehet adni. A *tudásszint-meghatározás*

(benchmark statement) ezért a legfontosabb területekre érvényes alapelvek ismeretére összpontosít. Nincs országos szinten előírt tanterv; minden intézmény maga dönti el, milyen módon valósítja meg ezt a célt. A benchmark számos készséget említ. Elképzelésünk szerint a jogi tananyag meghatározásánál először is fel kell ismerni, hogy a hallgatók készségei már a képzés elején is igen fejlettek lehetnek. Erre jó példa az informatikai készségek szintje: a legtöbb fiatal már ennek a készségnek a birtokában érkezik az egyetemre. A képzés során elvégzendő feladatok célja ezeknek a készségeknek a kiteljesítése, illetve annak biztosítása, hogy a szükséges készségek legalább alapszinten meglegyenek. Az informatika területén például a feladat azon kevesek felzárkóztatása, akik amúgy feltehetőleg érett személyiséggel rendelkeznek.

A tartalom nagyon fontos. Miért kell a *diákoknak* ismerniük a részleteket? A gyakorló vagy kutató szakember sem ismeri az összes törvényt. De tudja, hol nézzen utána, és tudja, hogy egy enciklopédia vagy tárgymutató segítségével hol találhatja meg a megoldást. Egy ilyen tapasztalt ember intelligens módszerekkel keres. Az én szememben ugyanez a hallgatókra is érvényes: a képzés végére az illető eljut arra a szintre, hogy megbízható és pontos jogi kutatómunkát végezzen. Ehhez szüksége van a jogrendszer fogalmi térképének és a kutatáshoz szükséges módszerek alkalmazásának az ismeretére. A brit jogi egyetemeken a képzést a készség- és kutatómódszertan-fejlesztés jellemzi – számítógépekkel, hozzáféréssel a Westlaw-hoz és más forrásokhoz.

A szakma és a jogi egyetemek véleménye erősen különbözik a tekintetben, hogy mi várható el egy jogi képzésben részt vett hallgatótól. A szakma azt várja el, hogy azonnal és pontosan idézzék a jogi alapokat, különösen kereskedelmi területen. A jogi egyetemek azt várják el, hogy tudjanak a joggal kapcsolatban kutatni és gondolkodni, de ne csak úgy, mint jogász, hanem úgy is, mint állampolgár. A diplomát adó képzés idejébe bele kell férnie mindannak, ami ésszerű és szükséges. Ha nagyon sok részterületet mutatunk be, egyikben sincs idő elmélyülni. A kérdés csak az, hogy a sok terület felszínes bemutatása hozzásegíti-e a hallgatókat a jogrendszer alapvető struktúrájának a megismeréséhez. Ha ez megtörtént, a kutatásra szolgáló félvekben tovább haladhatnak. Ebben a megközelítésben annak az alapján, hogy a különböző tantárgyakról hány órában van a képzés során szó, nem lehet minősíteni a képzés egészét. A hangsúly azon van, hogy a képzés végére mit teljesít vagy sajátít el a hallgató.

Végül a brit jogi egyetemek azt a megközelítést fogadták el, amely a tanulási folyamat végeredményére összpontosít. Mit kell tehát elérniük a hallgatóknak a képzés végére? A végeredményre összpontosító megközelítés a tartalmi szempontokra kevesebb hangsúlyt fektet. Ebben lényegesen eltér az Európa más részein hagyományos képzéstől. Az igazságosság kedvéért azt is ki kell azonban emelni, hogy a kontinensen működő

kollégák is válogatnak a képzés részét képező területek között. A teljes tananyagot nem minden esetben veszik sorra.

A jogi diploma megszerzéséhez az alábbi területek mindegyikén jó teljesítményt kell nyújtani, és bizonyítani kell a szükséges képességek illetve hozzáértés meglétét valamennyi területen.

SZAKTÁRGYI KÉPESSÉGEK

Tudásanyag

A hallgatónak bizonyítania kell, hogy rendelkezik alapvető tudással és átfogó elképzeléssel a megismert jogrendszer(ek) legfontosabb jellemzőiről, azaz:

- bizonyítania kell, hogy az adott jogrendszerre jellemző legfőbb alapvető elgondolásokat, értékeket, alapelveket és szabályokat jelentős mértékben ismeri;
- képesnek kell lennie rá, hogy ismertesse a rendszer legfontosabb jogi intézményeit és eljárásait;
- bizonyítania kell, hogy képes a jogrendszer néhány jelentős területének mélyreható, átfogó tanulmányozására.

Alkalmazás és problémamegoldás

A hallgatónak bizonyítania kell, hogy tudását alapvető szinten alkalmazni tudja egy nem túl összetett helyzetben, és ezáltal konkrét problémákra védhető megoldást tud találni (akár valós, akár képzeletbeli helyzetekben)

Források és kutatómunka

A hallgatónak bizonyítania kell az alábbi alapvető képességek meglétét:

- a kutatást igénylő kérdés pontos azonosítása;
- naprakész jogi információ azonosítása és megszerzése, papíralapú és elektronikus forrásokból;
- a tanulmányozott kérdésre vonatkozó elsődleges és másodlagos jogi források felhasználása.

ÁLTALÁNOSAN ALKALMAZHATÓ SZELLEMI KÉSZSÉGEK

Analízis, szintézis, kritikai ítéloképesség, értékelés

A hallgatónak bizonyítania kell az alábbi alapvető képességek meglétét:

- adatok és problémák felismerése, és egymáshoz viszonyított fontosságuk illetve relevanciájuk alapján sorrend felállítása;
- több különböző forrásból származó információk és ismeretek kombinálása;
- a témakörhöz tartozó megfelelő doktrínák és politikai kérdések összegzése;
- konkrét okfejtések előnyös tulajdonságainak kritikus megítélése;
- többféle lehetséges megoldás ismertetése, és a megfelelő ésszerűen megindokolt kiválasztása

Önállóság és tanulási képesség

A hallgatónak bizonyítania kell az alábbi feladatok jelentős irányítás nélküli végrehajtásának képességét:

- független tervező és feladatmegoldó tevékenység a jog azon területein, amelyeket korábban tanulmányozott;
- önálló kutatómunka elvégzése olyan jogi területeken, amelyeket korábban nem tanulmányozott, a szokványos jogi információk forrásaitól kiindulva;
- saját tanulási folyamatának értékelése, visszajelzések kérése és hasznosítása.

LEGFONTOSABB KÉSZSÉGEK

Kommunikációs és íráskészség

A hallgatónak bizonyítania kell az alábbi alapvető képességek meglétét, írásban és szóban egyaránt:

- az angol (vagy megfelelő esetben walesi) nyelv ismerete és helyes használata jogi kérdések kapcsán;

Függelék

A TUDÁS ÉS KÉSZSÉGEK MEGJELENÉSENEK JELLEMZŐ FORMÁI

Terület	Jog (egyszakos)
Tárgyi tudás	<p>a) A hallgatónak ismernie kell a tanulmányozott jogrendszer alapvető jellemzőit, beleértve az intézményrendszert és eljárásokat;</p> <p>b) elvek és értékek ismerete számos, a törzsismereteken túlmutató témakörben;</p> <p>c) néhány speciális terület mélyebb ismerete</p> <p>d) a jogrendszer összetételének és működésének bennfentes ismerete</p>

A szaktárgy alkalmazása/problémamegoldás

A tudás alkalmazása olyan helyzetekben, ahol különböző doktrínák ütköznek; a problémákat lehetőségnek tekintve a különböző doktrínákkal és koncepciókkal kapcsolatos nehézségek ismertetésére; saját megoldások ismertetése megoldatlan vitás kérdésekben. Ennek a készségnek az alkalmazása a jogi számos különböző területén. A tárgyhoz tartozó források és kutatómunka A tanulmányozott témakörhöz tartozó elsődleges jogi források és folyóiratok azonosítása és használata; folyamatban lévő viták felismerése és a bennük való részvétel; az egy adott területre vonatkozó törvények pontos ismertetése.

Elemzés, értékelés, kritikai ítélőképesség és szintézis

Kérdések besorolása politikai és doktrinális jelentőség szempontjából; egyértelmű doktrinális következtetések megfogalmazása, politikai kérdések összegzése.

A törvények értékelése önállóan, doktrinális ko-

- tudás átadása vagy érvelés mások által érthető és számukra releváns formában;
- összetett, szakmai nyelven írott jogi dokumentumok értelmezése és megvitatása.

Egyéb fontos készségek: számolás, számítástechnika és csapatmunka

A hallgatónak bizonyítania kell az alábbi alapvető képességek meglétét, amelyeket megfelelő esetben számok vagy statisztikák formájában megjelenő információ felhasználására, ismertetésére vagy értékelésére használ fel:

- esszé vagy más szöveg elkészítése és megfelelő megjelenítése szövegszerkesztő segítségével;
- a világháló és e-mail használata;
- elektronikus adatlekérdező rendszerek használata;
- hatékony részvétel egy csapat munkájában.

(Az ELFA 2005. február 17-18-án, a grazi egyetemen tartott, a Bolognai folyamatról szóló konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.)

herencia szempontjából, valamint más, külön tanulmányozott politikai nézőpontokkal összefüggésben. Új, kreatív megoldások létrehozása más megközelítés vagy források eltérő használata segítségével.

Önállóság

Önálló tervező és feladatmegoldó tevékenység korlátozott felügyelet mellett a jog azon területein, amelyeket korábban tanulmányozott; saját források azonosítása.

A saját tanulási folyamat értékelése; visszajelzések kérése és hasznosítása.

Kommunikációs és íráskészség

– Szakszerű részvétel tudományos vitákban; többféle, elsősorban írott formátum gyakorlott alkalmazása konkrét dokumentumok készítésekor.

– Komplex prózai szöveg gördülékeny megfogalmazása, a jogi terminológia helyes használata, komplex jogi tanulmányok értelmezése és a bennük felsorolt érvek pontos összefoglalása.

Egyéb fontos készségek

– A szövegszerkesztés, szabványos könyvtári és információs lekérdező rendszerek és internetes források készségszintű használata. A munkája támogatásához szükséges technológiai feltételek meghatározásának képessége.

– Megfelelő statisztikai adatok vagy számszerű információk azonosítása és összeállítása jelentésekben történő felhasználásra.

– Hatékony részvétel egy csapat munkájában (alacsony prioritású terület).

Az európai miniszterek 1999. évi Bolognai Nyilatkozata, amennyire ez Ausztria szempontjából megítélhető, kevésbé érintette az Európai Ügyvédek Egyesületét.

Az európai ügyvédi kamarák képvisellete, a CCBE, csak 2002-től kezdődően kezdett óvatos lépéseket tenni, és véleményét hallatni az ELFA-n belül. Különösen szerencsés az az egybeesés, hogy *Julina Lonbay* 2002 óta a CCBE Oktatási Bizottságának elnöki tisztét tölti be, és lehetősége van az újra átdolgozott tervekkel kapcsolatos fejleményeket, az ELFA szándékai szerint, a munkacsoportok munkájába integrálni.

Az új oktatási rendszer jelentősége vitathatatlan az ügyvédi szakmára nézve, éppen ezért részünkről is ajánlott minél előbb bekapcsolódnunk az oktatási reformról folyó szakmai vitákba. A CCBE már korábban is igyekezett megtudni a tagországok véleményét a képzés helyzetéről, és nem meglepő, hogy ezen a téren nagy különbségek tapasztalhatók.

Az egyes tagországok oktatási tervei a jelenleginél eltérőbbek szinte már nem is lehetnének. Ennek ellenére megállapítható, hogy minden tagország egyazon célt tart szem előtt: a legmagasabb szinten képzett jogászok kibocsátását az egyetemekről a szakma területére.

Közös vonás a legtöbb oktatási tervet illetően, hogy a gyakorlati képzés, – ha lehet erről egyáltalán szó, – nagyon csekély részét képezi az oktatási terveknek. Felvetődik a kérdés, hogy milyen mértékben kell szerepelniük a gyakorlatra vonatkozó ismeretek-

Waltraute Steger:

Az Európai Ügyvédek Egyesületének állásfoglalása a Bolognai Egyezmény alapján előirányzott oktatási reformhoz

nek az oktatási tervekben, és a hallgatót mennyire akadályozza ez szakmai pályafutásának megtervezésében? A gyakorlati oldal részéről is meggondolandó, vajon hajlandó-e a képzés bizonyos elemeit kiadni a keze közül.

A jogi pályán gyakorló jogászoknak azonban tudomásul kell venniük, hogy az alapszakmák munkaköreinek betöltéséhez, – mint bíró, jegyző és ügyvéd, – legalább a maszter-fokozat elérése a feltétel. Magától értetődő az egyetemi képzés és a gyakorlati oldal közötti együttműködés, legyen az ügyvédi kamara, jegyzői kamara vagy akár bíróság, és az ebből adódó esély eleve adott.

(Az ELFA 2005. február 17-18-ai, a grazi konferenciáján W. S. az Egyesület állásfoglalását ismertette.)

FELHÍVÁS!

Tisztelt Olvasóink!

A Jegtörténelmi Szemle 2005. évi különszáma a jogtörténetoktatás múltját, jelenét és jövőjét tárja az érdeklődők elé, több oldalról is megvilágítva ezt a kérdést. A jogtörténetoktatás jövőjét felvető kérdések napjainkban fokozottabban vannak napirenden. Még folynak a viták a Bolognai Modell bevezetéséről. Az itt megjelent tanulmányokból, cikkekből, előadásokból kiolvasható: az egyik alapvető kérdés, hogy a jövő jogásza számára szükséges-e a jogtörténet ismerete, vagy e nélkül is elláthatja hétköznapi feladatait? Másik, ehhez hasonlóan alapvető kérdés: gyakorlatiasabbá kell-e tennünk – és ezáltal a jövőben praktikusabban használhatóvá – az oktatást, vagy maradjon a jövőben is túlsúlyban a történelmi áttekintés?

Úgy gondoljuk, hogy ezekről a kérdésekről T. Olvasóinknak, a jogásztársadalom minden egyes tagjának, a legkülönbözőbb munkaterületeken dolgozó kollegáinknak, oktató-társainknak is van véleménye. Szeretnénk kérni és biztatni mindenkit, hogy 3–4 oldalon mondja el a fenti kérdésekről véleményét, segítve és alátámasztva ezzel is a döntéshozók munkáját. A Jegtörténelmi Szemle az érdekes, minőségileg is megfelelő írásoknak szeretne rendszeresen helyt adni, mások számára is közkinccsé téve azokat.

Tény, hogy „túltermelés” van az egyetemeken a jogászokból, de az is igaz, hogy az Európai Közösség tagjaként eddig nem, vagy kevésbé ismert területeken is el kell látniuk a jogi tennivalókat. A képzésben tehát össze kell hangolnunk a meglévő, és a jövőben várható feladatokat. Ezért is kérjük T. Olvasóinkat: ne sajnálják az időt, vessék papírra gondolataikat és küldjék el írásaikat szerkesztőségünkbe!

(Kérjük, hogy a Tisztelt Szerzőinkhez szóló, és az írások formai megjelenésével kapcsolatos sorokat is olvassák el!)

Írásaikat köszönettel fogadja a:
Szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Barna Attila, tudományos segédmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia-Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtörténelmi Kutatócsoport; **Hamza Gábor**, akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár; Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi Tanszék; **Herger Csabáné**, egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék; **Horváth Pál**, DSc, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Egyetemes Állam- és Jogtörténelmi Tanszék; **John Bell**, University of Cambridge; **Markus Steppan**, Karl-Franzens-Universität Graz Rechtswissenschaftliche Fakultät; **Mezey Barna**, CSc, tanszékvezető egyetemi tanár Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék; **Szabó Béla**, CSc, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék; **Szabó István**, PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék; **Szabó Miklós**, CSc, tanszékvezető egyetemi tanár Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék; **Szuromi Szabolcs**, CSc, egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Kánonjogi Intézet; **Takács Tibor**, egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi és Jogelméleti Intézet; **Vígh Annamária**, egyetemi tanársegéd, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Kánonjogi Intézet; **Willibald Posch**, Karl-Franzens-Universität Graz Rechtswissenschaftliche Fakultät; **Waltraute Steger**, ügyvéd, Linz

Tisztelt Szerzőink!

A Jogtörténelmi Szemle Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel kéri, hogy a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében írásaikat e-mailen két címre (katat@axelero.hu; agihorvath@ajk.elte.hu) küldjék meg WORD 6 formában.

Kérjük, hogy a szerzők nevük feltüntetése mellett közöljék beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is!

A szerkesztőség legfeljebb 1 íves (40 000 n) tanulmányokat fogad el!

Kérjük szíveskedjenek a következő jegyzetelési előírásokat figyelembe venni:

Nem végjegyzetet, hanem lábjegyzetet kér a Szerkesztőség.

Az irodalomban közölt szerző(k) teljes nevét kérjük feltüntetni, ugyanez vonatkozik az idézett mű címére is.

A megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, oldalszámát, kiadóját, ha folyóirat, annak címét, évfolyamát, számát, megjelenési évét zárójelben kell megadni.

Az oldalszámot a magyaros „o” helyett „p” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

A rövid kötőjel (-) helyett hosszú kötőjelet (–) használjanak az oldalszámok közötti megjelölésre.

A már említett művek jelzése: vezetéknev + im. + oldalszám

Kérjük, hogy hosszú kötőjelet (–) használjanak a születési, halálozási évszámok között is!

Az illusztrációkat digitális (min. 300 pixel/inch, 300 dpi) formában e-mailen a fent megadott címekre két példányban vagy fénykép (nem fénymásolat) formájában postán kérjük megküldeni!

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

MAGYAR MINISZTERELNÖKÖK

MAGYAR MINISZTERELNÖKÖK 1848–2002

Az Izsák Lajos, Pölöskei Ferenc, Romsics Ignác és Urbán Aladár írásaival gazdagon illusztrált könyv arra törekszik, hogy a magyar miniszterelnököket és munkásságukat sokrétűen tárja az olvasók elé. Elsősorban népszerű és olvasmányos formában dolgozza fel a legújabb tudományos kutatások eredményeit. A magas közjogi méltóságokat tehetségük, felkészültségük, szorgalmuk, vezetői képességeik számbavételével, tetteik mérlegének megvonásával állítja elénk, életútjukat, tevékenységüket, benne a magyar kormányban, a képviselőházban, a jogalkotásban, a kül- és belpolitikában betöltött szerepüket veszi szemügyre, úgy hogy figyelembe veszi a miniszterelnökök és a pártok viszonyát, a politikai taktikázást vagy éppen ennek hiányát is. A reprezentatív kiadvány átfogó képet ad a magyar miniszterelnökökről.

Kossuth Kiadó, Bp., 2002. ISBN 963 09 4366 2

SZÜRKE EMINENCIÁSOK A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN

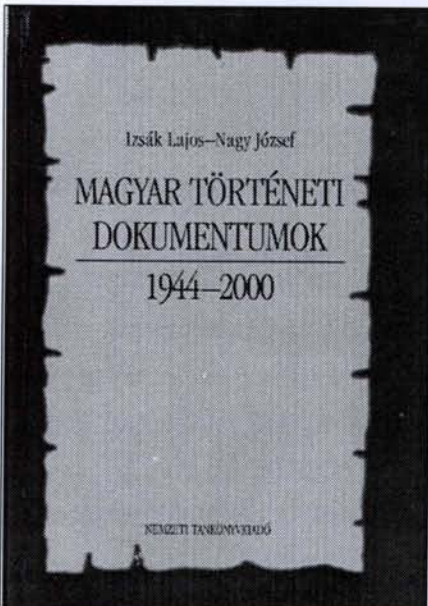
Szerk.: Szentpéteri József, Képszerkesztő: Demeter Zsuzsanna

Színészek és rendezők: szereplők az európai história pannon színpadáról. Emberöltők sorsformáló alakjai: velük és általuk történtek a legfontosabb események – az utókor ítélőmesterei mégsem róluk nevezték el azt a korszakot, amelyben éltek. Szemmel láthatólag mindig az első sorban tevékenykedtek, csak – tudatosan vagy kényszer szülte okok miatt – kissé háttérbe húzódomva. Igazi háttéremberek. Látszólag szürke eminenciások, valójában színes egyéniségek, akiknek tetteiben testet öltött a mindenkori hatalom egymást feltételező és ellentételező törekvéseinek sora a politika, a gazdaság és a hitélet színterein. A kötet több korosztályt és különféle szemléletet képviselő mintegy félszáz történész munkatársa hetvenöt személyt választott ki, hogy a korabeli társadalmi áramlatok mozgatórugóit saját és hősük személyiségén keresztül bemutassa a múltunk iránt érdeklődő nagyközönségnek. A kötet szerzői közül csak néhány név: *Csapó Csaba, Csukovits Enikő, Gergely Jenő, Izsák Lajos, Katus László, Kubinyi András, Sipos Péter, Soós István, Szabados György, Szakály Sándor* és mások kítűnő összefoglalói fémjelzik a kötet értékeit. Olvashatunk – csak az ismertebbek közül néhányat felsorolva – Nekcsei Demeterről, Ozorai Pipóról, Bakócz Tamásról, Fráter Györgyről, gr. Grassalkovich Antal, Trefort Ágoston, gr. Apponyi Albert, Pfeiffer Zoltán – életéről és kiemelkedő szerepvállalásukról egy adott korban.

Kossuth Kiadó, Bp., 2003. ISBN 963 09 4499 5

SZÜRKE EMINENCIÁSOK

a magyar történelemben

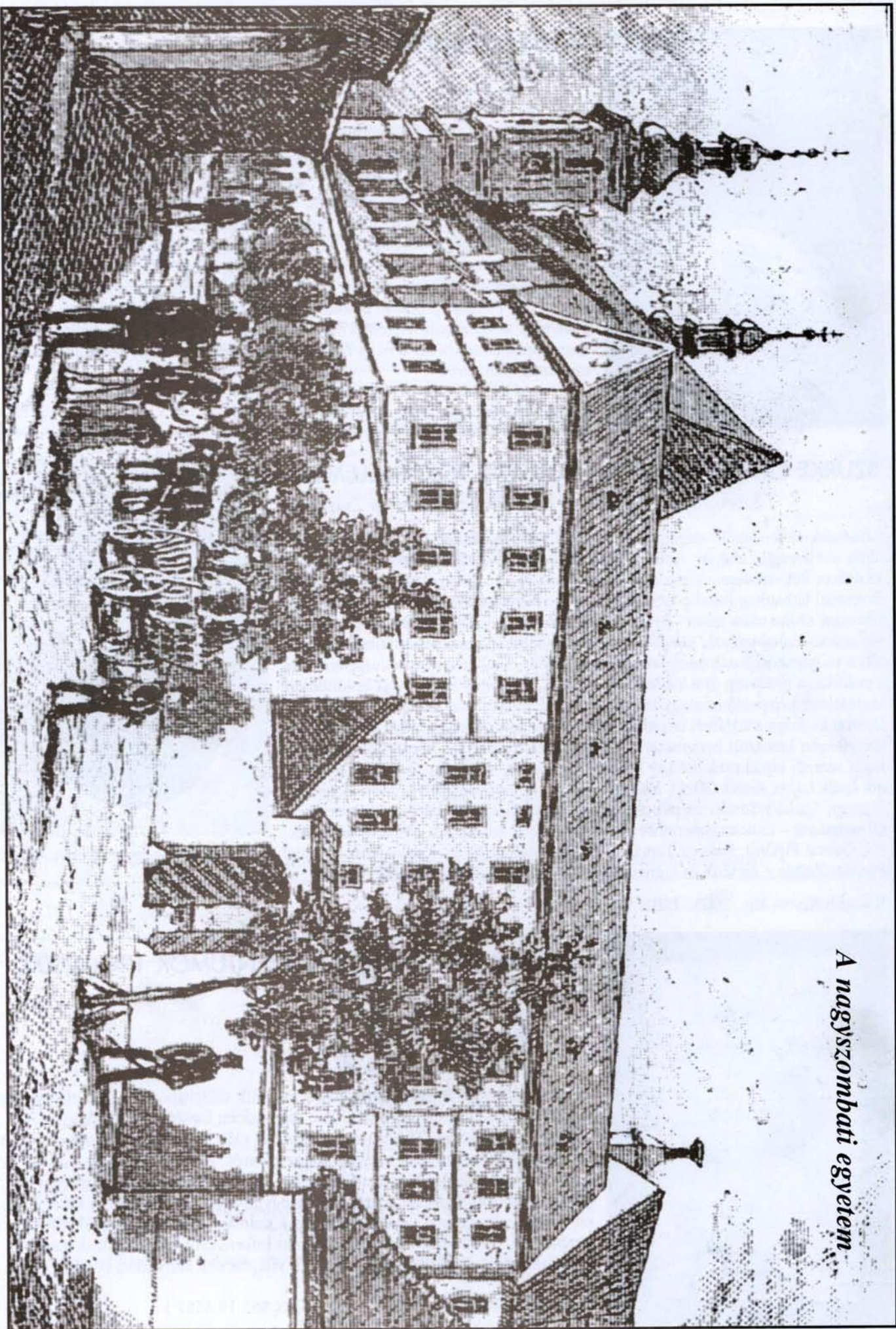

MAGYAR TÖRTÉNETI DOKUMENTUMOK 1944–2000

Szerk. Izsák Lajos és Nagy József

Az összeállítás történelmünk utolsó, a második világháború végétől napjainkig terjedő időszakának, döntően politikai, diplomáciai forrásait gyűjtötte össze, kronológiai felosztásban. Minden egyes korszak előtt a legfontosabb eseményeket összefoglaló bevezető írás tájékoztatja az olvasót. A források között találunk az egyes korszak politikai berendezkedése szempontjából meghatározó törvényeket, pártprogramokat, politikai beszédeket és egyéb dokumentumokat. A kötet forrásai érdekes olvasmányt kínálnak mindazok számára, akik átérték az elmúlt 60 év történelmét, és minden bizonnyal izgalmas információkkal szolgálnak azok számára, akik csak részben voltak tanúi a II. világháború utáni időszaknak.

Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2004. ISBN 963 19 4587 1

A nagyszombati egyetem